

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут «Каразінський інститут міжнародних відносин
та туристичного бізнесу»
Кафедра міжнародних економічних відносин та логістики

Кваліфікаційна робота магістра

**на тему: «ЕКОНОМІЧНІ САНКЦІЇ В СУЧАСНИХ
МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ»**

Виконала:
студентка 2 курсу групи УО-61
спеціальності «Міжнародні економічні
відносини»
освітньої програми «Міжнародні
економічні відносини»
другого (магістерського)
рівня вищої освіти

Запека Ю.В.

Керівник: д.е.н., проф. Довгаль О. А.

Рецензент:

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут «Каразінський інститут міжнародних
відносин та туристичного бізнесу»

Кафедра міжнародних економічних відносин та логістики

Рівень вищої освіти другий (магістерський)

Спеціальність 292 – «Міжнародні економічні відносини»

Освітня програма – «Міжнародні економічні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Анна ЗАЙЦЕВА

“ ” _____ 2025 року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Запека Юлії Віталіївни

1. Тема роботи «Економічні санкції в сучасних міжнародних економічних відносинах» керівник роботи д. е. н., проф. О. А. Довгаль

затверджені наказом по університету від затверджені наказом по університету від «15» 09 2025р. № 4001-5/3270

2. Строк подання студентом роботи 20.11.2025

3. Перелік питань, які потрібно розробити:

дослідити теоретичні аспекти економічних санкцій як інструменту протекціонізму; проаналізувати еволюцію, класифікацію та легітимність міжнародних економічних санкцій; узагальнити методичні підходи до оцінювання ефективності міжнародних економічних санкцій; визначити підстави та динаміку використання санкцій у сучасному світі на основі світового досвіду; схарактеризувати тенденції набуття санкціями неопротекціоністських характеристик у досягненні конкурентних переваг; провести порівняльну характеристику ефективності санкцій щодо різних держав; оцінити роль міжнародних організацій у розвитку принципів і підстав для застосування санкцій; розробити механізм реалізації економічної політики держави в умовах санкцій.

4. План роботи

№ з/п	Назва етапів роботи
1	Розділ 1. Теоретичні засади дослідження економічних санкцій в сучасних міжнародних економічних відносинах
2	Розділ 2. Особливості використання міжнародних економічних санкцій у сучасних зовнішньоекономічних відносинах
3	Розділ 3. Перспективи економічного розвитку сучасних держав в умовах міжнародних санкцій

5. Дата видачі завдання 10.02.2025 р.

Студент Ю. В. Запека

(підпис)

Керівник роботи О. А. Довгаль

(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ В СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ.....	7
1.1. Економічні санкції як інструмент протекціонізму: теоретичні аспекти.....	7
1.2. Еволюція, класифікація та легітимність міжнародних економічних санкцій.....	12
1.3. Методичні підходи до оцінювання ефективності міжнародних економічних санкцій.....	22
Висновки до першого розділу.....	33
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ У СУЧАСНИХ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ.....	36
2.1. Підстави та динаміка використання міжнародних економічних санкцій у сучасному світі: світовий досвід.....	36
2.2. Тенденції набуття санкціями неопротекціоністських характеристик у досягненні конкурентних переваг.....	46
2.3. Порівняльна характеристика ефективності використання міжнародних економічних санкцій щодо різних держав.....	57
Висновки до другого розділу.....	70
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ДЕРЖАВ В УМОВАХ МІЖНАРОДНИХ САНКЦІЙ...	73
3.1. Роль міжнародних організацій у розвитку принципів і підстав для застосування міжнародних економічних санкцій.....	73
3.2. Механізм реалізації економічної політики держави в умовах міжнародних економічних санкцій.....	81
Висновки до третього розділу.....	89
ВИСНОВКИ.....	91
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	96
ДОДАТКИ.....	109

ВСТУП

Актуальність дослідження обумовлена тим, що в умовах зростаючої нестабільності міжнародної політико-економічної системи економічні санкції набули особливого значення як інструмент зовнішньої політики, що активно застосовується державами та міжнародними організаціями для досягнення політичних, економічних і безпекових цілей. У XXI столітті санкції стали звичайною практикою регулювання міжнародних економічних відносин, суттєво впливаючи на структуру світової торгівлі, інвестиційні потоки, валютні ринки та загальний стан глобальної економіки.

Особливої актуальності тема набуває у зв'язку з сучасною ситуацією в Україні, яка стикається з масштабними обмежувальними заходами проти агресора, а також із необхідністю адаптації національної економіки до нових умов глобальної санкційної політики. У контексті загострення геополітичних протиріч зросло значення санкцій як засобу тиску та як елементу неопротекціонізму, коли під прикриттям політичних рішень країни прагнуть захищати власні економічні інтереси й здобувати додаткові конкурентні переваги.

Водночас ефективність економічних санкцій залишається дискусійною. Практика їх застосування демонструє як приклади досягнення бажаних результатів, так і випадки, коли санкційний тиск призводив до протилежного ефекту, стимулював економічну самодостатність або зміну векторів співпраці на користь третіх держав. Власне це зумовлює необхідність поглибленого аналізу механізмів реалізації санкцій, їх правових засад, економічних і соціальних наслідків, а також перспектив розвитку міжнародних економічних відносин у санкційних умовах.

Окремої уваги потребує дослідження сучасних тенденцій трансформації санкцій у більш складні комплексні заходи, що поєднують обмежувальні та стимулюючі інструменти, інтегруються з механізмами фінансового, торговельного й технологічного впливу. Усе це підкреслює важливість

теоретичного й практичного вивчення економічних санкцій як інструменту регулювання міжнародних економічних процесів і потребує формування системного підходу до їх оцінювання.

Ступінь вивчення проблеми економічних санкцій є значним, але залишається фрагментарним через багатогранність явища. Класичні праці, такі як Д. Дрезнера [56], акцентують на санкціях як інструменті економічного примусу, аналізуючи їхню ефективність у контексті політичних цілей. Г. Гафбауер, Дж. Шотт і К. Елліот [73] досліджують історичні приклади санкцій, оцінюючи їхній успіх, що підкреслює обмежену результативність. Сучасні дослідження, зокрема Т. Морган, К. Сіропулос і Ю. Йотов [85], аналізують еволюцію санкцій, звертаючи увагу на перехід до «розумних» санкцій, спрямованих на конкретних осіб чи сектори. Науковець Дж. Гордон [71] критично оцінює гуманітарні наслідки санкцій, пропонуючи концепцію «розумних» санкцій для зменшення шкоди цивільному населенню. Водночас праці Г. Фельбермайра та співавторів [97] систематизують дані про санкції через Global Sanctions Data Base [69], надаючи емпіричну основу для аналізу. Попри значний обсяг літератури, бракує комплексних досліджень, які б поєднували теоретичні, практичні та етичні аспекти санкцій, а також оцінювали їхній протекціоністський потенціал у сучасних умовах.

Метою кваліфікаційної роботи магістра є дослідження процесу поширення міжнародних економічних санкцій у сучасних міжнародних економічних відносинах, а також визначення їх впливу на економічний розвиток держав. Для досягнення мети поставлено такі завдання:

- дослідити теоретичні аспекти економічних санкцій як інструменту протекціонізму;
- проаналізувати еволюцію, класифікацію та легітимність міжнародних економічних санкцій;
- узагальнити методичні підходи до оцінювання ефективності міжнародних економічних санкцій;

- визначити підстави та динаміку використання санкцій у сучасному світі на основі світового досвіду;
- схарактеризувати тенденції набуття санкціями неопротекціоністських характеристик у досягненні конкурентних переваг;
- провести порівняльну характеристику ефективності санкцій щодо різних держав;
- оцінити роль міжнародних організацій у розвитку принципів і підстав для застосування санкцій;
- розробити механізми реалізації економічної політики держави в умовах санкцій.

Об'єктом дослідження є процес поширення економічних санкцій в сучасних міжнародних економічних відносинах.

Предмет дослідження – еволюція, інструменти, правові підстави, сучасні тенденції, механізми, економічні наслідки та ефективність використання міжнародних економічних санкцій в сучасних міжнародних економічних відносинах.

Методи дослідження. Для виконання дослідження використано комплекс методів, включаючи системний аналіз для узагальнення теоретичних засад санкцій, історичний метод для вивчення їхньої еволюції, порівняльний аналіз для оцінки ефективності санкційних режимів, економетричні методи (зокрема, різницю в різницях) для кількісного аналізу впливу санкцій, а також контент-аналіз офіційних документів і заяв для оцінки політичних і сигнальних ефектів.

Інформаційна база включає наукові праці, звіти міжнародних організацій (ООН, Європейська рада), дані Global Sanctions Data Base, офіційні документи ОФАС та аналітичні матеріали за 2020–2025 роки тощо.

Апробація дослідження. Результати дослідження апробовано на ХХ всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми світового господарства і міжнародних економічних відносин» 28.02.2025 року,

де було представлено доповідь «Роль економічних санкцій у сучасній системі міжнародних економічних відносин».

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг становить 112 сторінок, робота містить 7 рисунків, 9 таблиць і 2 додатки. Список джерел включає 116 найменувань літератури, з них 45 електронних публікацій.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ В СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ

1.1. Економічні санкції як інструмент протекціонізму: теоретичні аспекти

В умовах сучасного геополітичного середовища надзвичайно вагоме місце у сфері міжнародної політики займають економічні санкції, що виступають у ролі впливового засобу тиску на держави, які порушують засади міжнародного правопорядку або вдаються до деструктивної зовнішньої політики. Економічні санкції, що застосовуються державами для впливу на поведінку інших країн, дедалі частіше розглядаються не лише як інструмент зовнішньої політики, але й як засіб захисту внутрішніх економічних інтересів. Хоча їхня первинна мета часто пов'язана з політичними чи безпековими цілями, санкції можуть виконувати протекціоністські функції, обмежуючи торгівлю з певними країнами чи секторами, що сприяє підтримці національних галузей. Подібний розділ аналізує теоретичні аспекти використання економічних санкцій як інструменту протекціонізму, спираючись на сучасні дослідження та емпіричні приклади.

Відповідні заходи охоплюють цілий спектр інструментів – від обмежень у сфері торгівлі й фінансових операцій до специфічних заборон, які накладаються на конкретних осіб та організації. Головна мета санкцій полягає в тому, щоби спонукати порушника до перегляду своєї поведінки, не вдаючись до застосування сили. Їх ефективність значною мірою визначається тим, наскільки широкою є міжнародна підтримка санкційного режиму і наскільки легітимним він сприймається у глобальному вимірі. Санкції здатні серйозно впливати на економічне становище держави-об'єкта, зокрема, позбавляючи її доступу до фінансових ресурсів і світових ринків. Проте, поряд із цим, існує ризик

виникнення складно прогнозованих побічних ефектів. Аналіз використання економічних санкцій у рамках реалізації зовнішньої політики держав дозволяє глибше осмислити їхній вплив на глобальні політичні процеси, господарські системи й добробут громадян держав, на які вони спрямовані.

Найчастіше подібні обмеження накладаються країнами з більшою політичною вагою на менш потужні держави. Причинами застосування санкцій переважно виступають як сприйняття загрози з боку об'єкта обмежень, так і порушення ним основних прав людини. У такому контексті санкції виконують роль примусового механізму досягнення конкретних цілей, що мають політичну, гуманітарну або торговельну природу. Відтак вони стали своєрідною альтернативою збройного втручання, даючи можливість міжнародним акторам впливати на ситуацію, не розпочинаючи військових конфліктів.

На думку науковця Д. Дрезнера [56], економічні санкції є сукупністю заходів фінансового й комерційного характеру, які застосовуються державами або міжнародними структурами щодо інших держав, окремих осіб чи угруповань. Такого роду дії розглядаються як форма тиску, мета якого – примусити об'єкт впливу до змін через обмеження економічних відносин. Санкції можуть виконувати функцію як примусу – із намаганням змінити поточну лінію поведінки, так і стримування – задля недопущення певних дій у майбутньому.

Дослідження [43] пропонує теорію санкцій як маніпуляції термінами торгівлі, стверджуючи, що країни можуть розробляти санкції так, щоб максимізувати економічні втрати для країни-цілі, мінімізуючи власні витрати. Оптимальні санкції, за цією теорією, спрямовуються на ті ж товари, що й при маніпуляції термінами торгівлі, але з вищими ставками оподаткування. Незначні санкції підвищують добробут країни-санкціонера, тоді як надмірно суворі санкції, у свою чергу, завдають шкоди її економіці.

Інший теоретичний підхід розглядає санкції як інструмент примусу чи відстрашування. Д. Дрезнер [58] зазначає, що санкції ефективніші, коли спрямовані на примус, а не на покарання, і коли країна-санкціонер має значний

економічний вплив. Д. Бальдвін [39] у своїй праці про економічну державну політику підкреслює, що санкції використовуються не лише для економічних, але й для політичних і стратегічних цілей, що може включати захист внутрішніх ринків.

Згідно з даними аналітичної платформи «The Global Sanctions Data Base», санкції визначаються як політичні обмежувальні заходи, яких вживають окремі держави або їх коаліції з метою обмеження або припинення взаємодії з певною державою-адресатом. Головним завданням санкцій є стимулювання об'єкта до зміни політичного курсу або виправлення дій, що порушують міжнародно-правові зобов'язання [97].

Європейська рада тлумачить санкції як інструмент зовнішньої політики Європейського Союзу, за допомогою якого реалізуються завдання у сфері спільної безпеки. Йдеться про механізм, що дозволяє запобігати конфліктам, врегульовувати кризові ситуації, підтримувати засади міжнародного права, сприяти дотриманню прав людини та забезпеченню принципів демократії та верховенства права [54].

Економічні санкції визначаються як припинення звичайних торговельних і фінансових відносин з метою досягнення зовнішньополітичних чи безпекових цілей [52]. Вони є всеохоплюючими, як, наприклад, ембарго США проти Куби, що триває десятиліттями, або спрямованими, включаючи замороження активів, заборони на подорожі, обмеження на торгівлю певними товарами чи фінансовими транзакціями. Протекціонізм, у свою чергу, охоплює державні політики, спрямовані на обмеження міжнародної торгівлі для підтримки внутрішніх галузей [75]. До таких політик віднесемо мита, імпорتنі квоти, стандарти якості продукції та державні субсидії, що надають перевагу національним виробникам.

Хоча санкції зазвичай обґрунтовуються політичними мотивами, їхня реалізація має економічні наслідки, що збігаються з цілями протекціонізму. Відтак обмеження торгівлі з певною країною може зменшити конкуренцію для внутрішніх виробників, дозволяючи їм займати більшу частку ринку. Ця

подвійна природа санкцій – як інструменту зовнішньої політики та потенційного засобу протекціонізму – підкреслюється в сучасних наукових дослідженнях, які розглядають їх як частину ширшої економічної стратегії.

Санкційні режими мають як внутрішньополітичну, так і міжнародну спрямованість. «Глобальна база даних санкцій» виділяє дев'ять основних напрямів, яких можуть стосуватися санкційні заходи: зміна політичного курсу, дестабілізація або ізоляція окремих режимів, вирішення територіальних спорів, боротьба з терористичними структурами, запобігання збройним конфліктам, припинення воєн, просування та захист демократії й прав людини, а також інші спеціалізовані цілі [84]. Водночас, дослідники Г. Гафбауер, Дж. Шотт і К. Елліот у своїх роботах вказують, що найпоширенішим завданням санкційної політики є саме зміна політичного режиму. Така мета простежується приблизно у 39% зафіксованих випадків, і при цьому близько 34% санкційних кампаній досягли певного ступеня успішності [73].

Необхідно брати до уваги, що санкції можуть мати і зворотний економічний ефект на країну, яка їх ініціює. Наприклад, введення обмежень на імпорт здатне зменшити вибір для споживачів у країні-ініціаторі, а заборони на експорт або на співпрацю з певними державами можуть призвести до втрати стратегічних ринків і зменшення інвестиційної привабливості на користь конкуруючих держав.

Як наголошує Дж. Гордон [71], концепція «розумних санкцій» є відповіддю на загрози, які санкційна політика становить для цивільного населення. Відтак, зазначений підхід передбачає введення вузько спрямованих обмежень, які б впливали передусім на ключових відповідальних осіб – зокрема, на представників політичної еліти, при цьому зводячи до мінімуму шкоду для мирних мешканців і третіх країн. Таким чином, цільові санкції прагнуть досягти балансу між ефективністю впливу та гуманітарною відповідальністю.

Відповідно до положень Глави VII Статуту Організації Об'єднаних Націй, Раді Безпеки делеговано повноваження щодо запровадження

різноманітних санкційних заходів з метою збереження або відновлення міжнародного миру та глобальної безпеки. Серед них передбачено як повне, так і часткове припинення економічних контактів, зокрема транспортного (залізничного, морського, повітряного), поштового, телекомунікаційного чи дипломатичного сполучення. У тих випадках, коли Радою буде визнано, що подібні методи не забезпечують належного ефекту або є недостатніми, їй надано повноваження вдатися до воєнного втручання із застосуванням сухопутних, морських чи повітряних сил для досягнення зазначених цілей. Серед засобів, що використовуються в межах таких дій, Статут передбачає проведення демонстрацій, блокад та інших військових операцій, здійснюваних підрозділами країн-членів ООН. Важливо підкреслити, що вказаний у статті 41 Статуту перелік обмежувальних заходів не є вичерпним, а сама динаміка міжнародних відносин зумовлює виникнення нових, раніше не передбачених форм санкційного тиску [28].

У зв'язку з цим у межах застосування примусових заходів Радою Безпеки ООН, враховуючи їх специфіку, напрям дії, процедуру запровадження та скасування, а також правові й фактичні наслідки, можна виокремити окремий тип – санкції економічного характеру. У Статуті ООН, зокрема в ст. 41 гл. VII, саме економічними санкціями позначається механізм припинення економічних зв'язків між країнами [28]. Практика функціонування Ради Безпеки демонструє, що подібні заходи реалізуються через широкий спектр інструментів, серед яких ембарго, бойкотування, блокування фінансових активів, включаючи доходи та інші ресурси, пов'язані з майном, що перебуває під прямим чи опосередкованим контролем об'єкта санкцій. Також до цього переліку належить заборона на здійснення капіталовкладень, фінансову, технічну, матеріальну та іншу підтримку [37].

Особливістю економічних санкцій, яка вирізняє їх з-поміж інших засобів, передбачених Статутом ООН, є метод досягнення цілей через прямий вплив на господарську систему країни-порушника [111]. Такий вплив може бути як масштабним – у разі повного припинення економічних зв'язків

(наприклад, блокади), так і точковим – коли санкції спрямовані на гальмування розвитку окремих секторів, обмеження експорту чи імпорту певних товарів, вплив на інвестиційний клімат та інфраструктурні сегменти.

Попри економічну природу засобів впливу, подібні дії зумовлюються політичними мотивами, пов'язаними з необхідністю забезпечення глобальної стабільності та запобігання загрозам миру. У міжнародній правовій думці та практиці економічні санкції кваліфікуються як обставини, що звільняють суб'єктів міжнародного права, які їх запроваджують, від відповідальності, навіть якщо вони тягнуть за собою порушення міжнародних зобов'язань перед державою-адресатом та завдають їй шкоди [30].

1.2. Еволюція, класифікація та легітимність міжнародних економічних санкцій

Перші згадки про застосування економічних санкцій сягають античних часів: відомо, що ще в 432 р. до н.е. Афіни наклали торговельне ембарго на Мегари, прагнучи помститися за нібито порушення останньою дипломатичного привілею [85].

Впродовж середніх віків та раннього нового часу періодичні обмеження торгівлі траплялися між державами, але справжній розквіт санкційних практик пов'язаний із ХХ століттям. Після Першої світової війни Ліга Націй намагалася карати порушників міжнародного правопорядку через торговельні обмеження. Проте послідовний і яскравий приклад такого механізму – санкції Ліги Націй проти Італії 1935 року за агресію в Абіссинії – зазнає різко негативної оцінки сучасних дослідників: вони були фактично неефективними через непідтримку великими державами [85]. Ще один епізод – ембарго США проти Японії 1940 року – не завадив загостренню конфлікту, навпаки, сприяв відкритій війні Тихоокеанського регіону. Загалом, як відзначають Морган та ін., вже в першій половині ХХ сторіччя санкції переважно застосовувалися не для збереження миру, а часто провокували ескалацію конфліктів [85]. У

повоєнний період накладення санкцій істотно посилилося. Після Другої світової війни вони стали звичним інструментом західних держав у холодній війні: наприклад, США накладали приблизно третину всіх санкцій у світі в період 1950–1975 рр. У цей час близько 60% застосованих санкцій були широкими торговельними та військовими ембарго, що найчастіше мали на меті дестабілізацію політичних режимів чи вплив на вибори в цілях стримування радянського впливу. Такі заходи, хоч формально спрямовувалися проти урядів, часто призводили до економічних труднощів у країнах-цілях, що піддавалося критиці навіть тими, хто накладав санкції. З середини 1970-х санкційна активність мала циклічний характер і тісно корелювала зі світовою політичною обстановкою. Після «затишшя» 1960–1970-х років у середині 1980-х санкцій стало більше (наприклад, в контексті африканських конфліктів), але справжній спалах припав на 1990-ті – з розпадом СРСР та інтеграційними змінами у Європі. Ще помітніше збільшення зафіксовано від початку 2000-х: холодна війна завершилась, але натомість санкції стали застосовуватися проти таких режимів, як Ірак, Іран, Північна Корея чи Югославія. За даними новітніх досліджень, кількість нових санкційних випадків щороку зростала протягом 1950–2019 рр. [115]. Особливо помітне зростання в останні два десятиліття: наприклад, дослідники відзначають, що впровадження торговельних обмежень Ющенка проти РФ (2006–2008) та ембарго проти Ірану (2006–2010) збільшило кількість «активних» санкційних режимів у світі, а з 2012 року спостерігається стійке зростання нових санкційних прецедентів [115]. Нині спостерігається тенденція до «народження» дедалі гнучкіших санкційних схем. За даними Felbermayr [115], значну частину росту санкційних випадків в 2000-ті роки пояснює масове застосування так званих «розумних» (targeted) санкцій. Зокрема, після 2016 року значно зросло число індивідуальних обмежень (наприклад, замороження активів і заборони на подорожі для конкретних осіб). Зростання числа таких узконаправлених санкційних ініціатив фіксується не лише в США, але й в інших великих державах (ЄС, Великобританія тощо). Разом з тим

підвищується роль міжнародних організацій: в 1950–2019 рр. кількість санкцій, накладених Заходом і Колективною безпекою Ради Безпеки ООН, зросла завдяки введенню нових режимів, як-от санкції ООН проти Північної Кореї, Ірану чи Лівії [72]. можна зазначити, що за останні 75 років санкційні практики перетворилися з поодинокого «бласту» (наприклад, кілька випадків у 1930–40-х) на стало небезпечно «різкий» і чисельний інструмент зовнішньої політики: обсяг введених санкцій росте з кожним десятиліттям.

Економічні санкції почали активно використовуватися після Другої світової війни як альтернатива військовим діям, коли країни шукали менш руйнівні способи впливу на поведінку інших держав. Спочатку санкції переважно були унілатеральними, коли окремі країни, зокрема США, застосовували торгові ембарго для досягнення своїх зовнішньополітичних цілей. У свою чергу, ембарго США проти Куби стало одним із перших прикладів тривалого використання санкцій для ізоляції країни [85].

Із створенням Організації Об'єднаних Націй (ООН) з'явилася багатостороння рамка для санкцій. Згідно з главою VII Статуту ООН, Рада Безпеки отримала право вводити санкції для підтримки або відновлення міжнародного миру та безпеки. У 1960-х і 1970-х роках перші санкції Ради Безпеки ООН були застосовані проти Родезії (1966–1979) та Південно-Африканської Республіки (1977–1994) за порушення міжнародних норм щодо расової дискримінації та самовизначення. Ці санкції були всеохоплюючими, спрямованими на ізоляцію економік цільових країн.

1990-ті роки стали переломним моментом у розвитку санкцій. Критика всеохоплюючих санкцій проти Іраку, які призвели до значних гуманітарних наслідків, зокрема зростання дитячої смертності та економічної нестабільності, спонукала міжнародну спільноту до переходу до більш спрямованих санкцій. Такі санкції цілилися на конкретних осіб, групи чи сектори економіки, щоб зменшити шкоду цивільному населенню [55]. Наприклад, замість повного ембарго почали застосовувати замороження активів чи заборони на подорожі для політичних лідерів.

Після закінчення Холодної війни кількість санкцій значно зросла, охоплюючи як унілатеральні, так і багатосторонні дії. США активно використовували унілатеральні санкції проти країн, звинувачених у порушенні прав людини, підтримці тероризму чи розповсюдженні зброї масового знищення [87]. У XXI столітті санкції стали більш різноманітними, включаючи фінансові обмеження, такі як замороження активів і обмеження фінансових транзакцій, а також заборони на подорожі для окремих осіб. Ця диверсифікація відображає глобалізацію фінансів і взаємозалежність світової економіки [70].

У сучасну епоху санкції стали інструментом економічної державної політики не лише для західних країн, а й для таких держав, як Китай і Росія. Наприклад, Китай дедалі частіше використовує економічний вплив для досягнення своїх зовнішньополітичних цілей, що задокументовано в дослідженнях про китайські санкції [116]. Росія також застосовувала санкції як відповідь на західні обмеження, зокрема після анексії Криму в 2014 році, що свідчить про зростаючу роль санкцій у конкуренції між великими державами.

Еволюцію санкцій можемо поділити на чотири ери, як запропонували Morgan et al. [85]: ера Холодної війни, коли санкції були зумовлені ідеологічними конфліктами; післяхолодновійна ера, з акцентом на гуманітарні питання; після 11 вересня 2001 року, з акцентом на протидію тероризму; і сучасна ера, позначена конкуренцією великих держав і економічною взаємозалежністю. Дані з Global Sanctions Data Base (GSDB) показують зростання кількості санкцій з часом: з 1950 по 2016 рік було задокументовано 729 випадків санкцій, з піком у 1990-х і на початку 2000-х років (рис. 1.1) [70]. Крім того, спостерігається зсув від торгових санкцій до фінансових і пов'язаних із подорожами обмежень.

Міжнародні економічні санкції можемо класифікувати за кількома критеріями, залежно від їхнього охоплення, суб'єктів застосування та цілей.

Така класифікація допомагає краще зрозуміти різноманітні форми санкцій і їхні потенційні ефекти.

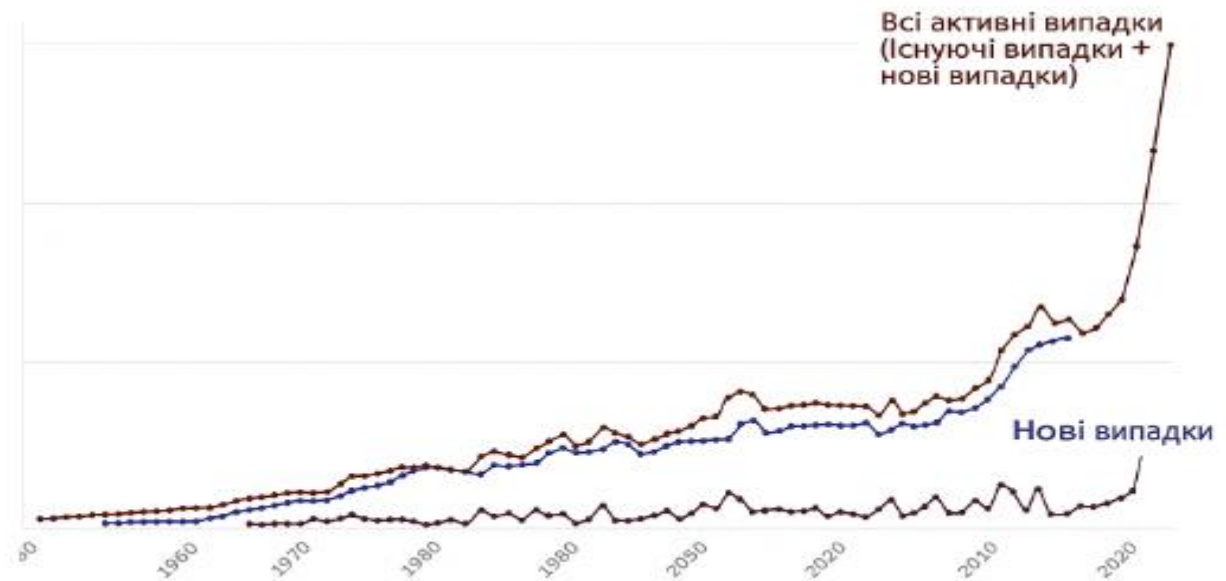

Рис. 1.1. Кількість економічних санкцій за 1950-2023 роки [70]

Перший критерій – це поділ на унілатеральні та багатосторонні санкції. Унілатеральні санкції вводяться однією країною, часто США, без формального затвердження міжнародної організації. Вони базуються на національному законодавстві і можуть цілитися на конкретні країни, організації чи осіб. Наприклад, санкції США проти Ірану часто застосовувалися без підтримки ООН. Багатосторонні санкції, навпаки, вводяться міжнародними організаціями, такими як ООН чи Європейський Союз, і вимагають узгодження між учасниками [65]. Прикладом є санкції ООН проти Північної Кореї через її ядерну програму.

Другий критерій – це поділ на всеохоплюючі та спрямовані санкції. Всеохоплюючі санкції ізолюють цілу економіку, забороняючи всі торгові та фінансові транзакції. Прикладами є санкції проти Іраку в 1990-х і проти КНДР. Спрямовані санкції, відомі також як «розумні», фокусуються на конкретних особах, групах чи секторах, які відповідають за або скористалися політиками чи діями, які санкції мають вплинути. Вони можуть включати замороження активів,

заборони на подорожі чи ембарго на зброю [70]. Наприклад, санкції проти російських олігархів після 2014 року були спрямованими.

Третій критерій – це тип обмежень. Торгові санкції обмежують імпорт чи експорт товарів і послуг. Фінансові санкції включають замороження активів, обмеження фінансових транзакцій чи заборону на надання фінансових послуг. Санкції щодо подорожей обмежують рух осіб, часто тих, хто займає впливові посади. Крім того, існують секторальні санкції, які ціляться на конкретні галузі, такі як енергетика чи технології [55]. Наприклад, санкції США проти російського енергетичного сектору обмежили доступ до технологій для видобутку нафти.

За типом використовуваних заходів розрізняють торговельні, фінансові, транспортні (заборона перевезень), дипломатичні та інші санкції. Згідно з даними бази Global Sanctions Data Base, прикладами таких категорій є: торговельні ембарго (заборона імпорту/експорту певних товарів), фінансові санкції (замороження активів, обмеження на кредитні операції), обмеження на переміщення (відтак, заборона в'їзду окремим особам), ембарго на озброєння та військову допомогу тощо [115].

Перелічені класифікації відображають технічні засоби впливу: торговельні санкції звичайно спрямовані на секторальні або комплексні взаємини між країнами, а фінансові – на переміщення капіталу. Крім того, санкції поділяють за масштабом і направленістю. Наприклад, торговельне ембарго може бути повним (заборонам будь-якого експорту та імпорту) або частковим (торкатися лише деяких галузей чи товарів). За напрямком торговельного потоку існують ембарго на експорт (коли держава не експортує товари до країни-мішені), на імпорт (заборона імпорту з певного напрямку) або двосторонні. Агенти, які накладають санкції, можуть діяти поодиночі або в коаліції: з цієї точки зору санкції класифікуються на односторонні (унілатеральні), коаліційні (плюриларальні) та багатосторонні (наприклад, за рішеннями Ради Безпеки ООН). За даними тієї ж бази GSDB, в період 1950–2019 рр. було зафіксовано понад 1100 випадків санкцій, серед яких майже третина була накладена США у поодиночі, решта – у різному форматі коаліцій або через ООН [115]. При цьому санкції ООН зазвичай

є найбільш всеохопними, санкції коаліційних країн – спрямованими на сумарний тиск, а односторонні – часто адресуються окремим секторам.

Ще один важливий критерій – цільова орієнтація санкцій. У класичному розумінні «широкі» санкції спрямовані на ураження економіки всієї країни-мішені, намагаючись створити тиск на її керівництво. Натомість сучасні «таргетовані» санкції фокусуються на обмеженні прав окремих фізичних чи юридичних осіб (наприклад, високопосадовців, чиновників, банків), яких вважають відповідальними за порушення міжнародних норм [85]. Дослідження показують, що у світовій практиці все більше доля «розумних» санкцій, які умовно відсікають винних без нанесення максимальної шкоди звичайним громадянам. Наприклад, між 1990 та 2016 рр. значну частину нових санкцій становили заходи заборони на поїздки та блокування фінансових операцій конкретних діячів. Разом з тим, традиційні торговельні ембарго досі іноді застосовуються вкрай жорстко: вони часто охоплюють стратегічно важливі товари чи енергоресурси, що може знищити економіку країни-мішені.

Четвертий критерій – це політичні цілі санкцій. Серед поширених цілей:

- змушування цільової держави змінити свою поведінку чи політику, наприклад, припинити підтримку тероризму чи порушення прав людини;
- застрашування інших держав від подібної поведінки, демонструючи витрати невиконання;
- відплата за минулі дії, навіть якщо зміна майбутньої поведінки неможлива;
- виявлення невдоволення чи солідарності з іншими націями, навіть якщо практичний вплив обмежений;
- захист населення від шкоди, хоча це часто є предметом суперечок [85].

Global Sanctions Data Base (GSDB) надає детальну класифікацію санкцій за цими вимірами. Наприклад, вона категоризує санкції за типом (торгові, фінансові, пов'язані з подорожами), політичною метою (демократія, права людини, зміна політики тощо) та ступенем успіху (від невдалих до повного прийняття) (рис. 1.2.) [70].

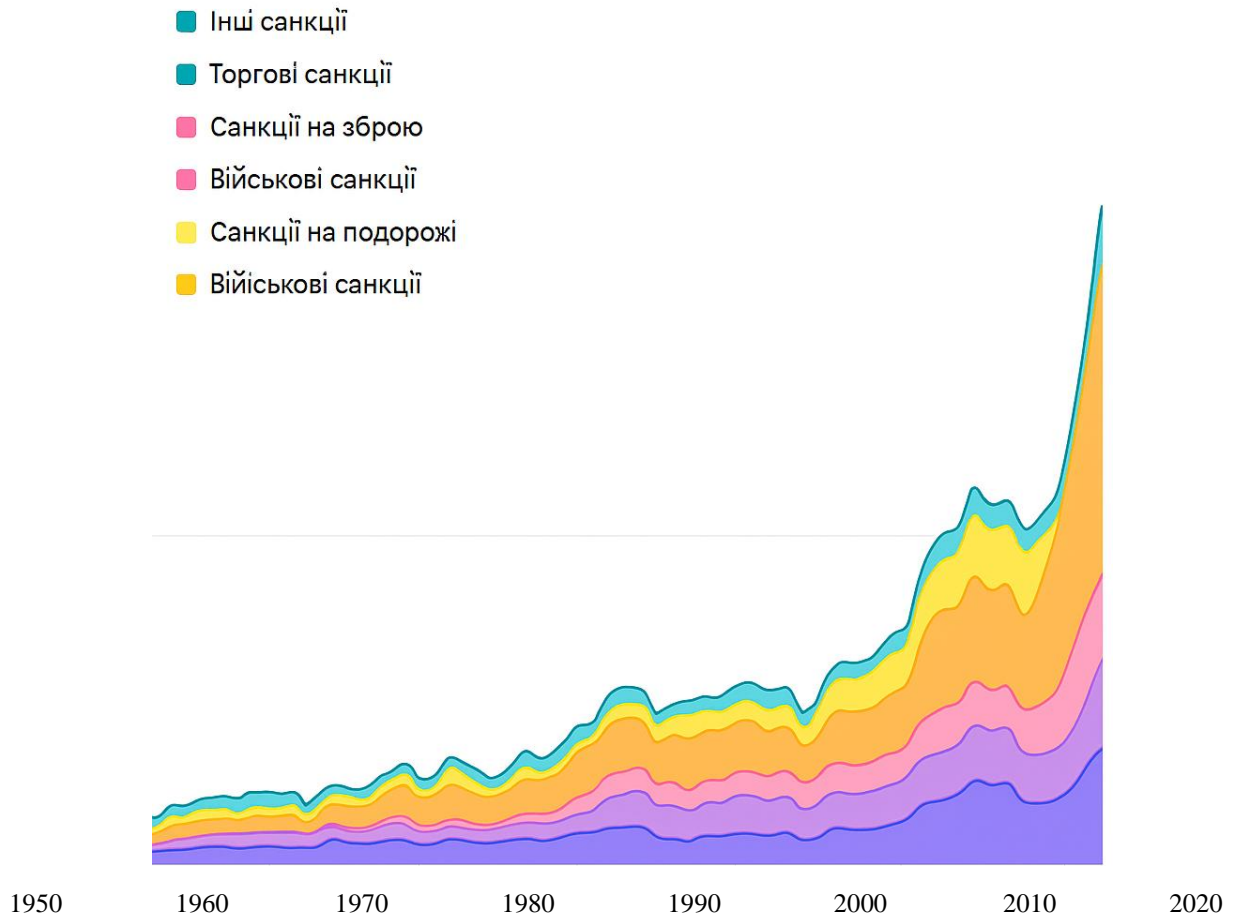

Рис. 1.2. Типи економічних санкцій (1950–2025) [70]

На практиці класифікація санкцій часто накладається, і один режим санкцій може включати кілька типів обмежень і переслідувати кілька цілей одночасно. Наприклад, санкції проти Росії після анексії Криму в 2014 році включали секторальні обмеження на енергетичний і фінансовий сектори, а також спрямовані санкції проти осіб і організацій [69].

Розуміння класифікації санкцій важливе для аналізу їхнього впливу та ефективності. Різні типи санкцій можуть мати різні ступені успіху залежно від контексту та стійкості цільової країни. Як приклад, спрямовані санкції часто вважаються більш точними і менш гуманітарно впливовими, але є менш ефективними у примусі до зміни політики порівняно з всеохоплюючими санкціями [63].

Легітимність застосування таких заходів впливає зі ст. 103 Статуту ООН, яка закріплює пріоритетність норм Статуту перед іншими міжнародними

домовленостями. Рішення Ради Безпеки щодо введення економічних обмежень ґрунтується на положеннях статей 41 і 42, що надають їй право закликати держави-члени до вжиття відповідних дій. У свою чергу, ст. 25 зобов'язує всі країни-члени беззастережно дотримуватись рішень Ради Безпеки, що означає юридичне підкріплення їх обов'язковості. Таким чином, відповідно до положень гл. VII, рішення Ради розглядаються як обставини, що містять незаконність порушення договірних зобов'язань [28]. Подібний підхід знайшов своє відображення і в аналітичних документах Комісії міжнародного права ООН щодо санкцій та контрзаходів [23].

Разом із тим, навіть у випадку правомірного застосування економічних санкцій, держава чи міжнародна організація не звільняється від дотримання базових принципів міжнародного права, зокрема, заборони застосування сили чи загрози її застосування, поваги до прав людини, а також інших імперативних норм міжнародного права [12].

Статут Організації Об'єднаних Націй виконує ключову функцію, створюючи чітке нормативне підґрунтя для дій держав у межах легітимного примусу. Він категорично забороняє застосування сили або загрозу її використання у відносинах між державами, передбачаючи лише два допустимі винятки: самооборона згідно з положеннями ст. 51, а також колективні заходи, санкціоновані Радою Безпеки відповідно до статей 41 і 42 глави VII [28].

З огляду на це, реалізація санкційних рішень повинна відбуватися в межах чітко визначених компетенцій, передбачених міжнародним правом і статутами відповідних організацій. Легітимність санкцій безпосередньо залежить від дотримання цими суб'єктами процедурних і змістових норм, що закріплені в міжнародно-правових документах.

Основні засади розмежування санкційних повноважень різних міжнародних суб'єктів сформульовані в самому Статуті ООН. Згідно з цими приписами, жодна держава або організація не може здійснювати санкційні повноваження, які суперечать духу та букві Статуту, оскільки саме ООН покликана виступати координатором зусиль у сфері збереження глобального

миру, безпеки та правопорядку в найважливіших сферах міжнародної співпраці. Крім того, реалізація санкційної юрисдикції має відбуватись з дотриманням процедурних вимог, установлених відповідними статутними положеннями та регламентами діяльності міжнародних інституцій [18].

Статут наділяє відповідними повноваженнями два основні органи – Раду Безпеки та Генеральну Асамблею [28]. Аналіз їхньої взаємодії та практики застосування санкцій демонструє, що ці органи володіють як самостійними, так і частково перехресними, а в окремих випадках і спільними повноваженнями у сфері санкційної політики.

Рада Безпеки ООН та Генеральна Асамблея ООН володіють паралельними можливостями щодо розгляду окремих питань і ухвалення власних рішень стосовно впровадження мирних заходів примусового характеру. Обидва органи мають право здійснювати ці функції самостійно, у різні часові періоди. Проте, на відміну від Ради Безпеки, яка ухвалює рішення, обов'язкові для виконання всіма державами-членами ООН, акти Генеральної Асамблеї мають лише рекомендаційний статус і не створюють юридичних зобов'язань. Водночас, коли Рада Безпеки активно реалізує свої функції щодо певного конфлікту чи загрози, Генеральна Асамблея може піднімати це питання лише тоді, коли СБ не здійснює дії щодо відповідної ситуації. Власне і пропозиції ГА також не є зобов'язальними і носять дорадчий характер [30].

Компетенція обох органів частково перетинається у сфері обмеження прав і привілеїв держав-членів, а також у процедурі виключення з ООН. Відтак, Генеральна Асамблея має право затверджувати відповідні рішення лише після надходження рекомендації від Ради Безпеки, якщо проти певної держави застосовано запобіжні чи силові заходи (ст. 5), або якщо вона систематично порушує засадничі принципи Статуту ООН (ст. 6) [28].

До виключної юрисдикції Ради Безпеки належить прийняття рішень про застосування силових методів, пов'язаних із збройним втручанням. У свою чергу, Генеральна Асамблея володіє унікальним правом приймати рішення про позбавлення держав-членів права голосу [30].

Загалом, функції, пов'язані із санкційною діяльністю ООН, реалізуються як через Раду Безпеки, так і через Генеральну Асамблею, утворюючи єдину, взаємодоповнювальну систему. Водночас саме Рада Безпеки має безперечний пріоритет у цій сфері. Даний пріоритет пояснюється тим, що згідно зі ст. 24 Статуту ООН, саме на Раду Безпеки покладена головна відповідальність за забезпечення миру й безпеки у світі. Вона здійснює свої повноваження від імені всіх країн-членів ООН, і її рішення є обов'язковими до виконання. Стаття 39 надає Раді Безпеки право визначати наявність загроз миру, актів агресії чи порушень миру, а також рекомендувати або визначати заходи, які мають бути вжиті відповідно до статей 41 і 42 Статуту [28].

Завдяки повноваженням, передбаченим главою VII Статуту ООН, Рада Безпеки охоплює весь спектр загроз міжнародному порядку, що дозволяє стверджувати про її ключову роль у справі підтримання глобальної стабільності [18]. Однак зазначимо, що не всі небезпечні ситуації, які становлять загрозу миру, привернули належну увагу з боку Ради Безпеки. В окремих випадках не було вжито дієвих заходів примусового характеру, що негативно позначилося на рівні довіри до ООН у міжнародному співтоваристві [41].

1.3. Методичні підходи до оцінювання ефективності міжнародних економічних санкцій

Ефективність реалізації зовнішньополітичної стратегії через механізм економічних санкцій зумовлюється низкою чинників. Серед них – цільова спрямованість санкцій, наявність міжнародної підтримки з боку урядів та міжнародних організацій, здатність підсанкційного суб'єкта уникати або мінімізувати негативні економічні наслідки, а також реакція держави-адресата на тиск і її потенціал щодо реалізації контрзаходів. Урахування цих аспектів є ключовим елементом у діяльності суб'єктів, що ініціюють санкційну політику.

Оцінювання наслідків впровадження економічних санкцій передбачає аналіз ефективності проведеної політики, дозволяючи оцінити рівень її

досягнення та відповідність поставленим цілям. Водночас особливої ваги набуває виявлення негативного впливу санкцій на добробут населення держави, проти якої вони спрямовані. Власне це дає змогу визначити доцільність продовження санкційного режиму або потребу у коригуванні зовнішньої політики. Зібрана інформація може бути використана для ухвалення рішень щодо перегляду санкційного підходу: посилення, послаблення або зміни об'єкта тиску.

Дослідники у галузі міжнародної економіки та політології розробили широкий спектр методологічних інструментів для аналізу результативності санкційної політики. Розмаїття підходів відображає складність самого феномену економічних санкцій, які поєднують економічні механізми з політичними цілями.

Основу кількісного аналізу складають економетричні моделі, які дозволяють виміряти фактичний вплив обмежувальних заходів на цільові економіки. Дослідники широко застосовують методи різниці в різницях (difference-in-differences), де порівнюються економічні показники країни-об'єкта до та після запровадження санкцій з аналогічними показниками країн контрольної групи [1]. Подібний підхід забезпечує виокремлення чистого ефекту санкцій від інших економічних чинників, що одночасно впливають на досліджувану економіку.

Компаративний аналіз ефективності передбачає використання індексів санкційної інтенсивності. Численні науковці розробляють композитні показники, які враховують охоплення секторів економіки, кількість країн-ініціаторів, тривалість дії обмежень та інші параметри санкційних режимів.

У випадках, коли економічні санкції супроводжують міжнародні політичні конфлікти чи збройні протистояння і застосовуються в багатосторонньому форматі, спостерігається суттєвий вплив на гуманітарну сферу, зокрема на рівень життя населення. Оцінювання гуманітарних наслідків у таких умовах є критично важливим для запобігання поглибленню соціальних криз. Відповідну методологію розроблено Організацією

Об'єднаних Націй, яка викладена в посібнику Sanctions Assessment Handbook [45]. У документі наведено рекомендації з ідентифікації та вимірювання можливих гуманітарних ефектів різних типів санкцій – зокрема, ембарго на озброєння, фінансових, візових та цільових торговельних обмежень. Запропонований підхід може бути застосований як на етапі запровадження санкцій, так і в процесі їх дії або по завершенні. Він спрямований на моніторинг гуманітарної ситуації, зокрема на виявлення змін у стані здоров'я та добробуті населення, які безпосередньо пов'язані з дією санкцій, відокремлюючи їх від інших чинників. Ідентифікація потенційних гуманітарних наслідків дозволяє підвищити ефективність адресної гуманітарної допомоги та краще орієнтувати її на потреби найвразливіших категорій населення. Основою для такого оцінювання слугує концепція людської безпеки, яка реалізується через застосування комплексу причинно-наслідкових моделей у поєднанні з індикаторами процесів і результатів. Для аналізу впливу санкцій на гуманітарну сферу пропонується двокластерна структура безпеки людини, що охоплює вісім ключових напрямів:

- основний кластер, до якого належать охорона здоров'я, харчування, доступ до водопостачання й санітарії, а також освіта. Ці сфери формують ядро людської безпеки і відповідають «мінімальним стандартам» гуманітарної допомоги, визначеним ООН;

- системний кластер, який включає управлінську спроможність, економічний контекст, стан фізичного середовища і демографічні умови. Ці чинники визначають загальне середовище, в якому проявляються гуманітарні наслідки санкцій на рівні соціальних груп або громад. Ця модель отримала назву «4+4» конфігурації сфер людської безпеки [45] і охоплює більшість параметрів, необхідних для комплексної оцінки гуманітарного стану.

Методологія ООН базується на чітко структурованих причинно-наслідкових ланцюгах, які дозволяють простежити шлях від застосування конкретних санкцій до змін у соціальних та економічних умовах життя населення. Процедура оцінювання включає п'ять послідовних етапів (рис. 1.3).

Дослідження, присвячені міжнародним економічним санкціям, здебільшого зосереджуються на питанні, чи досягають вони поставлених цілей, що визначаються державами, які ініціюють ці обмеження. За результатами аналізу, здійсненого Лі Дж. і К. Портелю [78], погляди експертів на ефективність санкційної політики істотно змінювалися: від домінуючого в 1970-х роках песимістичного підходу до більш оптимістичних оцінок у період з середини 1980-х до кінця 1990-х років. Подальші дослідження позначилися зростанням критичного підходу, що зумовлено прагненням визначити, чи справді санкції здатні ефективно спонукати країну-адресата дотримуватись висунутих до неї вимог.

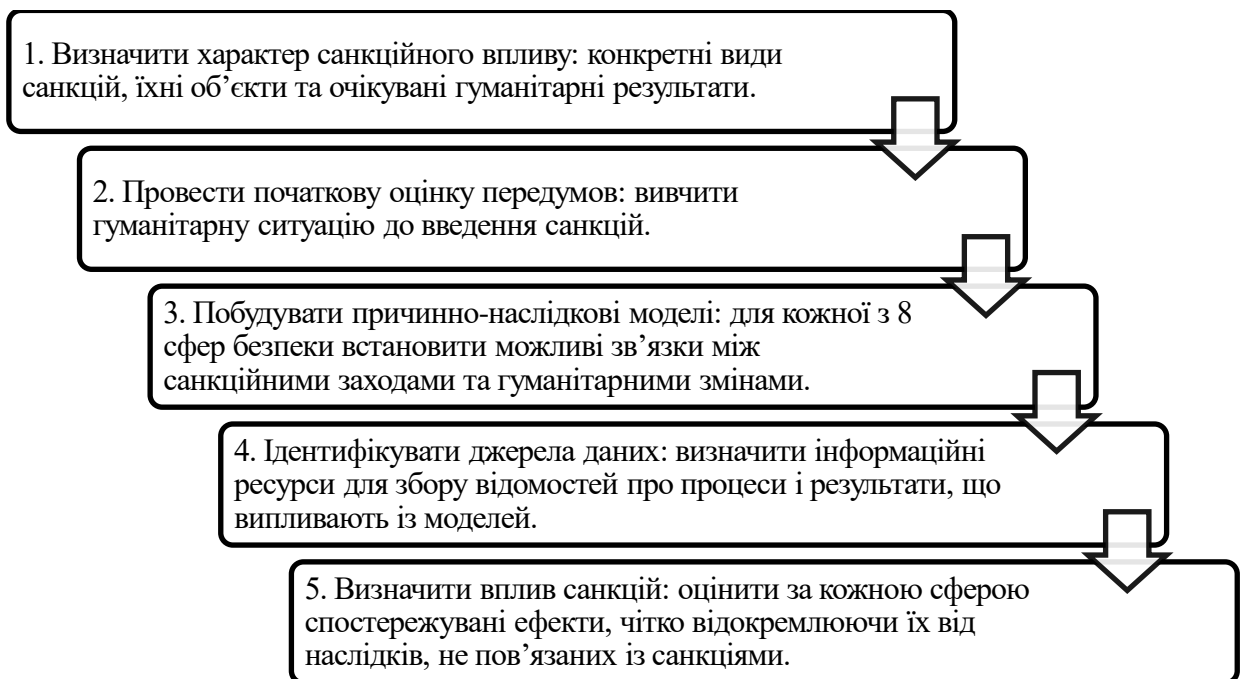

Рис. 1.3. Етапи оцінювання впливу санкцій на гуманітарну сферу за методикою ООН [45]

Оцінювання успішності санкційної політики ускладнюється тим, що санкції реалізують кілька функцій одночасно, і досягнення основної мети відправника є лише одним із можливих результатів. Окрім конкретно виражених завдань, санкції можуть переслідувати мету покарання об'єкта впливу через заподіяння економічних втрат, а також примушення його до дотримання визначених норм. У зв'язку з цим ефективність санкцій варто

розглядати не лише з огляду на політичну відповідність заявленим вимогам, але й з позиції рівня економічної шкоди, яка завдається цільовій стороні. Крім того, як зазначено у [78], аналіз ефективності санкцій доцільно здійснювати з урахуванням трьох рівнів цілей: первинних, вторинних та третинних, що орієнтовані на різні аудиторії.

Первинні цілі стосуються конкретних дій та спрямовані на досягнення політичної відповідності з боку адресата санкцій. Вторинні – пов’язані з внутрішньополітичним контекстом країни-ініціатора, слугують демонстрацією ефективності її зовнішньої політики для національної аудиторії. Третинні цілі спрямовані на міжнародну спільноту та мають на меті підтримку певних норм і стандартів поведінки у сфері міжнародних відносин. Окрім зазначених, санкції також можуть мати стримувальний або підливний характер, що робить неможливим визначення їх ефективності виключно через призму досягнення однієї конкретної мети.

Згідно з підходом Дж. Лі та К. Портелі [78], цілі санкцій поділяються на чотири типи: орієнтовані на об’єкт (target-related goals), орієнтовані на суб’єкта (sender-related goals), системні (system-related goals), а також множинні та взаємозалежні цілі (multiple and interrelated goals).

Цілі, що орієнтовані на об’єкт санкцій, безпосередньо стосуються заявлених вимог до держави-адресата і містять зміну політичного режиму, послаблення військового потенціалу, порушення воєнних операцій, запобігання придбанню стратегічних активів або запровадження реформ, пов’язаних із дотриманням прав людини. З огляду на складність таких цілей, їх оцінка вимагає застосування поведінкового причинно-наслідкового аналізу. Через багатофакторність впливу на політичні рішення керівництва цільової країни, визначити, що саме санкції стали вирішальним чинником зміни поведінки, часто є складним завданням.

Цілі, що орієнтовані на суб’єкта санкцій, відображають внутрішньополітичні інтереси країн-ініціаторів. Застосування санкцій може слугувати інструментом внутрішньої мобілізації, відповіддю на суспільний

тиск або вимоги впливових лобістських груп. У цьому випадку санкції відіграють роль механізму, що забезпечує легітимізацію дій уряду на внутрішній арені, формуючи політичну підтримку для реалізації ширших програм у сфері зовнішньої чи внутрішньої політики.

Санкції, орієнтовані на систему (system-related goals) [78], спрямовані на формування і підтримку міжнародних норм та забезпечення глобального порядку з боку держав-лідерів, які прагнуть поширення власних ідеологічних установок за межами національних кордонів. У цьому контексті санкції виступають засобом глобального врядування, який дозволяє здійснювати вплив у міжнародній сфері без наявності формального механізму влади. Через санкційні механізми формуються та підтримуються міждержавні взаємовідносини, а також забезпечується управління поведінкою окремих країн або регіональних блоків. Санкції часто слугують інструментом утвердження нормативних рамок, притаманних провідним державам, і, зазвичай, втілюються також у норми міжнародного права.

Санкції, що мають на меті досягнення множинних і взаємозалежних цілей (multiple and interrelated goals) [78], передбачають вплив на цілі, які тісно пов'язані з іншими факторами і подіями, що згодом можуть впливати на загальну нормотворчу функцію та ефекти стримування. В такому випадку санкції активують складну систему взаємозалежностей, де зміна одного елементу спричиняє трансформації в інших. Для адекватного аналізу ефективності таких заходів необхідно проводити окрему оцінку досягнення кожної з поставлених цілей.

Методологічний підхід до оцінювання ефективності цільових фінансових санкцій представлений у звіті Міжнародної організації з прав людини REDRESS [10], де виділено п'ять основних форм їх впливу (табл. 1.1).

Проте самі по собі цільові санкції не завжди гарантують досягнення всіх поставлених завдань, їх ефективність значно підвищується у разі комбінованого застосування з іншими інструментами зовнішньополітичного тиску та в рамках ширших міжнародних зусиль.

Таблиця 1.1

Категорії впливу цільових фінансових санкцій, індикатори впливу та потенційні результати

Категорія впливу	Індикатори впливу	Потенційні результати
Вплив публічної підзвітності	– посилення норм на міжнародному рівні;	– сприяння розкриттю масштабів зловживань.
	– нанесення репутаційних втрат для підсанкційних осіб;	
	– визнання винуватцями державних органів;	
	– громадське обурення та тиск на політичні рішення;	
Матеріальний вплив	– посилення внутрішнього чи міжнародного нагляду.	– блокування міжнародних транзакцій.
	– обмеження доступу до активів;	
	– запобігання переміщенню коштів або майна;	
	– економічні втрати для підсанкційних осіб;	
Вплив на особисту поведінку	– зниження спроможності здійснювати фінансування незаконної діяльності;	– зміна політичної позиції або дій.
	– скорочення активів у закордонних юрисдикціях.	
	– припинення (або зменшення) небажаної поведінки;	
	– добровільна співпраця з органами правосуддя;	
Вплив на поведінку приватного сектору	– публічні заяви про розкаяння;	– внутрішні перевірки і комплаєнс-заходи.
	– свідчення у міжнародних кримінальних процесах;	
	– самоусунення від державних чи корпоративних посад.	
	– припинення бізнесу та/або партнерства;	
Геополітичний вплив	– публічне дистанціювання компаній від підсанкційних осіб;	– дипломатична ізоляція осіб або організацій.
	– розірвання контрактів з підсанкційними особами;	
	– формування нових стандартів відповідального ведення бізнесу;	
	– уникнення юридичних ризиків.	
	– запити про взаємну правову допомогу або слідчі дії;	
	– політичний тиск на уряди;	
	– офіційна зміна зовнішньої політики;	
	– посилення міжнародного співробітництва у сфері правосуддя;	
	– делегітимізація дій чи структур окремих режимів.	

Джерело: Таблиця складена автором за матеріалами [67].

Дескриптивний аналіз конкретних випадків залишається фундаментальним методологічним інструментом у санкційних дослідженнях. Детальне вивчення окремих санкційних епізодів дозволяє виявити причинно-наслідкові зв'язки, які залишаються прихованими у масштабних кількісних дослідженнях.

Порівняльний аналіз кейсів розкриває роль контекстуальних факторів, включаючи політичні системи цільових країн, структуру їхніх економік та міжнародне середовище.

Контент-аналіз політичних рішень та офіційних заяв надає можливість відстежити еволюцію позицій як країн-ініціаторів, так і об'єктів санкцій. Систематичне вивчення дипломатичної кореспонденції, парламентських дебатів та медіа-дискурсу дозволяє оцінити сигнальні ефекти санкцій, які часто виявляються не менш важливими за прямі економічні наслідки.

Експертне оцінювання через структуровані інтерв'ю з політиками, дипломатами та аналітиками забезпечує доступ до інсайдерської інформації про процеси прийняття рішень. Методи Делфі та інші техніки консенсусного прогнозування дають можливість агрегувати експертні судження для формування комплексних оцінок санкційної ефективності.

Сучасні дослідження все частіше комбінують кількісні та якісні методи для отримання більш повного розуміння санкційних механізмів. Секвенційні пояснювальні дослідження починаються з кількісного аналізу для виявлення статистичних закономірностей, після чого використовують якісні методи для пояснення виявлених паттернів. Такий підхід особливо ефективний для вивчення непрямих ефектів санкцій, включаючи їхній вплив на третіх економічних агентів.

Мультикритеріальний аналіз дозволяє одночасно враховувати економічні, політичні та гуманітарні аспекти санкційної ефективності. Дослідники розробляють ієрархії критеріїв успішності, починаючи від досягнення заявлених політичних цілей до мінімізації негативних наслідків для цивільного населення. Методи аналітичної ієрархії процесів (АНР) та інші техніки багатокритеріального прийняття рішень забезпечують структурований підхід до синтезу різнорідних оцінок.

Часова динаміка санкційних ефектів вимагає спеціалізованих методологічних підходів. Аналіз виживання адаптується для вивчення тривалості санкційних режимів та факторів, які впливають на їхнє

припинення. Ефективність санкцій визначається співвідношенням між дійсним результатом і тією метою, для досягнення якої вони були здійснені, однак часові рамки для такого вимірювання залишаються предметом дискусій.

Панельні дані дозволяють відстежувати еволюцію санкційних впливів протягом розширених періодів. Моделі з фіксованими та випадковими ефектами контролюють незмінні у часі характеристики країн, забезпечуючи більш точну ідентифікацію санкційних ефектів. Авторегресійні моделі з розподіленими лагами (ARDL) враховують інерційність економічних процесів та можливість відкладених реакцій на санкційні шоки.

Лонгітюдинальні дослідження розкривають фазову структуру санкційних впливів. Первинні шоки, пов'язані із запровадженням обмежень, змінюються процесами адаптації та пошуку альтернативних економічних зв'язків. Довгострокові ефекти істотно відрізняються від короткострокових реакцій, що робить темпоральну перспективу критично важливою для адекватного оцінювання.

Машинне навчання та методи штучного інтелекту знаходять зростаюче застосування у санкційних дослідженнях. Алгоритми кластеризації виявляють латентні паттерни у великих масивах даних про санкційні режими. Нейронні мережі та методи ансамблевого навчання покращують прогнозування санкційних ефектів, особливо у складних багатовимірних ситуаціях.

Мережевий аналіз розкриває структурні характеристики міжнародних санкційних режимів. Дослідники моделюють санкції як мережі взаємодій між країнами-ініціаторами, об'єктами та третіми сторонами. Центральність вузлів, щільність зв'язків та інші мережеві метрики корелюють з ефективністю санкційних коаліцій.

Геопросторовий аналіз інтегрує географічну інформацію для вивчення просторових аспектів санкційних впливів. Регіональні ефекти розсіювання, транскордонні економічні зв'язки та логістичні мережі визначають неоднорідність санкційних наслідків навіть всередині цільових країн. ГІС-

технології та просторова економетрика забезпечують інструментарій для подібного аналізу.

Вплив цільових фінансових санкцій може проявлятися у п'яти основних вимірах, серед яких ключовими є публічна підзвітність, матеріальний вплив, вплив на особисту поведінку, вплив на поведінку приватного сектору та геополітичний вимір.

Вплив публічної підзвітності передбачає, що запровадження санкцій є політичним актом засудження певної поведінки, який виконує функцію публічного визнання та легітимізації позиції щодо порушень. Санкції можуть сприяти суспільному визнанню постраждалих та акцентувати увагу на поведінці призначених осіб. Для жертв порушень прав людини, а також для громад, що постраждали внаслідок зловживань, цілеспрямовані санкції є інструментом публічного визнання завданої шкоди. Публічні заклики правозахисних організацій та активістів щодо запровадження санкцій мають на меті не лише привернути увагу до конкретної справи, але й встановити персональну відповідальність. Для максимального ефекту органи, що впроваджують санкції, повинні відкрито і чітко пояснювати мотивацію введення обмежень.

Матеріальний вплив санкцій пов'язаний із запровадженням прямих фінансових обмежень для осіб, які є об'єктами санкцій, а також їхніх ділових партнерів. Ефективність таких заходів залежить від обсягу активів, розміщених у відповідних юрисдикціях. Застосування візових обмежень та замороження активів ускладнюють переміщення та розпорядження фінансовими ресурсами, що призводить до додаткових витрат і втрат. Водночас ефективність таких санкцій значною мірою залежить від узгодженості дій між юрисдикціями. Нескоординоване або непослідовне запровадження санкцій створює ризики їхнього обходу, що може нівелювати матеріальний ефект.

Вплив на особисту поведінку пов'язаний із можливістю змінити мотивацію або дії підсанкційних осіб. Головною метою такого роду санкцій є

припинення зловмисної поведінки; проте емпірично виявити причинно-наслідковий зв'язок між санкціями та змінами в поведінці складно через брак прозорих доказів. Крім того, досягнення довготривалого ефекту вимагає не лише первинного впливу, а й постійного моніторингу поведінки осіб, на яких накладено обмеження.

Вплив на поведінку приватного сектору реалізується завдяки публічному характеру санкцій, що стимулює зовнішніх стейкхолдерів, включно з компаніями та фінансовими установами, уникати співпраці з підсанкційними особами. Така взаємодія забороняється на рівні законодавства або добровільно обмеженою з міркувань репутаційних ризиків. Компанії, що діють у санкційній юрисдикції, зобов'язані дотримуватися встановлених обмежень, водночас іноземні суб'єкти можуть ініціювати добровільну ізоляцію для збереження свого іміджу. Ефективність же впливу залежить від рівня дотримання санкційних режимів та якості механізмів контролю.

Геополітичний вплив пов'язаний із політичним характером санкцій та їхнім впливом на двосторонні або багатосторонні відносини. Запровадження санкцій може погіршити дипломатичні зв'язки між державами, особливо якщо підсанкційна особа має тісний зв'язок із державою, що запроваджує обмеження. Потужність впливу санкцій залежить від рівня взаємозалежності сторін – економічної, політичної або соціальної. У разі тісних зв'язків між державами, ефект від санкцій є більш виразним і супроводжується змінами в політичному позиціонуванні, зменшенням зовнішньої підтримки або змінами в міжнародних альянсах.

Для оцінювання ефективності санкційної політики використовується Глобальна база даних санкцій (The Global Sanctions Data Base, GSDB) [69], яка охоплює період з 1950 до 2022 року з виокремленням спеціальних фаз, таких як пандемія COVID-19 та повномасштабне вторгнення РФ в Україну. База налічує понад 1300 кейсів і класифікує санкції за такими критеріями:

- тип санкцій (торгові, фінансові, обмеження мобільності тощо);

- політична мета (зміна політики, дестабілізація режиму, запобігання війні, захист прав людини тощо);

- ступінь успішності (від повного провалу до повної реалізації цілей).

GSDDB дозволяє відстежити динаміку санкційного тиску у часовому та географічному розрізах, забезпечуючи аналітичну основу для оцінювання витрат і переваг санкційної політики.

Отже, методологічний ландшафт оцінювання ефективності міжнародних економічних санкцій характеризується значним розмаїттям підходів та постійною еволюцією аналітичних інструментів. Власне комплексна природа санкційних механізмів вимагає інтеграції різноманітних методологічних перспектив, від традиційної економетрики до сучасних технік великих даних. Успішність конкретних методологічних вибір залежить від дослідницьких питань, доступності даних та специфіки аналізованих санкційних режимів.

Висновки до першого розділу

1. Економічні санкції, що традиційно розглядаються як інструмент зовнішньої політики для впливу на поведінку держав, дедалі частіше виявляють свою протекціоністську природу, спрямовану на захист внутрішніх економічних інтересів. Аналіз теоретичних засад показує, що санкції можуть слугувати механізмом маніпуляції термінами торгівлі, сприяючи економічним вигодам для країн-санкціонерів за рахунок обмеження конкуренції на внутрішніх ринках. Обмежуючи торгівлю з певними країнами чи секторами, санкції дозволяють національним виробникам займати більшу частку ринку, що збігається з цілями протекціонізму. Водночас гуманітарні наслідки санкцій, навіть спрямованих, викликають етичні питання, оскільки вони можуть обмежувати доступ до необхідних товарів і послуг, що вимагає ретельного балансування між економічними вигодами та соціальними витратами. Таким чином, економічні санкції виступають комплексним

інструментом, що поєднує політичні, економічні та протекціоністські цілі, але їх ефективність залежить від міжнародної підтримки, чіткості цілей і мінімізації побічних ефектів.

2. Еволюція економічних санкцій відображає трансформацію їхньої ролі в міжнародних відносинах, від унілатеральних торгових ембарго до складних багатосторонніх і спрямованих заходів. Починаючи з післявоєнного періоду, санкції стали альтернативою військовим діям, а з 1990-х років, у відповідь на гуманітарну критику, перейшли до формату «розумних» санкцій, що ціляться на конкретних осіб чи сектори. Класифікація санкцій за критеріями охоплення (унілатеральні чи багатосторонні), типу (торгові, фінансові, подорожні), цілей (примус, стримування, символічні дії) і спрямованості (всеохоплюючі чи спрямовані) дозволяє систематизувати їхній вплив і ефективність. Легітимність санкцій залежить від їх відповідності міжнародному праву, зокрема положенням Статуту ООН, де багатосторонні санкції, схвалені Радою Безпеки, вважаються більш виправданими, ніж унілатеральні, які часто критикуються за порушення суверенітету. Проте навіть багатосторонні санкції можуть викликати етичні суперечки через їхній гуманітарний вплив, особливо коли вони ускладнюють доступ до основних товарів.

3. Оцінювання ефективності економічних санкцій вимагає комплексного підходу, що поєднує кількісні та якісні методи для аналізу їхнього економічного, політичного та гуманітарного впливу. Економетричні моделі, такі як метод різниці в різницях, дають можливість ізолювати ефект санкцій від інших факторів, тоді як композитні індекси санкційної інтенсивності враховують масштаби, тривалість і міжнародну підтримку. Гуманітарні наслідки оцінюються через методіку ООН, яка базується на концепції людської безпеки та причинно-наслідкових моделях, що аналізують вплив санкцій на здоров'я, харчування, освіту та економічний контекст. Дескриптивний і компаративний аналіз конкретних випадків розкриває контекстуальні чинники, а методи машинного навчання та мережевого аналізу дозволяють виявляти приховані закономірності та структурні особливості

санкційних режимів. Ефективність санкцій залежить від їхньої цільової спрямованості, міжнародної координації та здатності цільової країни адаптуватися. Суттєвим є врахування первинних, вторинних і третинних цілей санкцій, які охоплюють політичну відповідність, внутрішньополітичну легітимізацію та підтримку міжнародних норм.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ У СУЧАСНИХ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ

2.1. Підстави та динаміка використання міжнародних економічних санкцій у сучасному світі: світовий досвід

У сучасних геополітичних реаліях міжнародні економічні санкції перетворилися на ключовий інструмент впливу держав та міжнародних організацій на поведінку акторів, які порушують норми міжнародного права або загрожують глобальній стабільності. Держави-ініціатори, такі як Сполучені Штати Америки, Європейський Союз чи Організація Об'єднаних Націй, часто вдаються до подібних заходів з метою стримування агресії, захисту прав людини чи запобігання поширенню зброї масового ураження, спираючись на комплексні оцінки політичних та економічних ризиків. Зокрема, підстави для запровадження санкцій кореняться в необхідності реагувати на порушення територіальної цілісності, як у випадку з анексією Криму Росією 2014 року, або на підтримку терористичних угруповань, що спостерігалось в санкціях проти Ірану через його ядерну програму. Такі дії не лише карають винуватців, а й сигналізують іншим потенційним порушникам про наслідки, формуючи превентивний ефект у міжнародних відносинах. Динаміка застосування цих інструментів демонструє стрімке зростання: якщо в період з 1950 по 1990 роки кількість санкцій поступово наростала, то починаючи з 1990-х спостерігається різкий стрибок, а з 2004 року – справжній бум, пов'язаний із посиленням глобальних конфліктів та інтеграцією економік (табл. 2.1).

Історичний аналіз свідчить про кардинальну трансформацію санкційної політики: від всеосяжних економічних блокад, що завдавали шкоди цивільному населенню, до цільових або "розумних" санкцій, які мінімізують

гуманітарні наслідки та концентруються на конкретних особах чи секторах економіки [27].

Таблиця 2.1

Еволюція кількості нових санкцій у світі за періодами (на основі GSDB)

Період	Кількість нових випадків	Основні типи санкцій	Провідні ініціатори
1950-1990	Близько 200	Переважаю торговельні та всеосяжні	ООН, США
1991-2003	Понад 400	Фінансові, ембарго на зброю	ЄС, ООН
2004-2023	Близько 900	Цільові (активи, подорожі), фінансові	США, ЄС, ООН

Джерело: Таблиця складена автором за матеріалами [69]

Аналізуючи світовий досвід, варто відзначити, що Сполучені Штати лідирують у запровадженні санкцій, маючи понад три десятки активних режимів, спрямованих проти країн на кшталт Куби, Північної Кореї чи Ірану, де обмеження охоплюють торгівлю, фінанси та інвестиції (рис. 2.1).

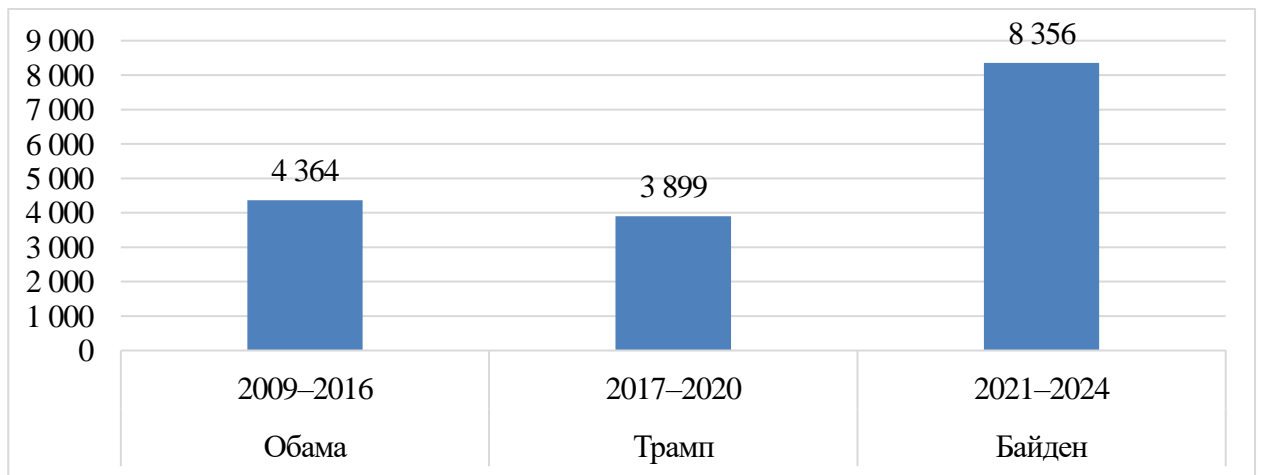

Рис 2.1. Кількість санкцій за американськими президентами [87]

Наприклад, з 2010 року американська адміністрація посилила тиск на Росію, заморозивши активи центрального банку на суму понад 330 мільярдів доларів після повномасштабного вторгнення в Україну 2022 року, що стало частиною ширшої стратегії стримування агресії [7].

Глибше занурюючись у світовий досвід, Сполучені Штати утримують лідерство в застосуванні санкцій, маючи понад 24 активні режими, спрямовані проти Куби, Північної Кореї, Ірану, Росії та Китаю, де обмеження охоплюють

не тільки торгівлю й інвестиції, але й експортні контролю за передовими технологіями, такими як напівпровідники чи штучний інтелект. Станом на червень 2025 року, кількість спеціально позначених осіб та організацій (SDN) перевищила 17 тисяч, що свідчить про інтенсивне розширення чорних списків, особливо в контексті боротьби з фінансовими фасилітаторами незаконних транзакцій [87]. Адміністрація США у 2025 році посилила акцент на примусовому виконанні, з фокусом на фінансові установи, які сприяють обходу санкцій, як у випадках з банками, що обробляють платежі для російських чи іранських контрагентів, призводячи до штрафів у мільйони доларів і кримінальних переслідувань

Європейський Союз, починаючи з 1992 року, запровадив санкції понад тридцять разів, часто доповнюючи заходи ООН, як у випадку з Іраном 2012 року, коли повна заборона на торгівлю була скасована 2015 року в рамках ядерної угоди, демонструючи гнучкість інструменту. Організація Об'єднаних Націй, у свою чергу, з кінця Холодної війни застосувала санкції понад тридцять разів, переважно проти сторін внутрішніх конфліктів, таких як у Сомалі чи Лівії, з акцентом на замороження активів, заборону подорожей та ембарго на зброю (рис. 2.2).

Еволюція від всеосяжних ембарго, які раніше призводили до масових страждань цивільних, до так званих "розумних" санкцій після терактів 11 вересня 2001 року, підкреслює прагнення до точкового тиску на еліти та ключові сектори економіки, хоча ефективність таких підходів часто залежить від міжнародної координації та здатності уникнути лазівок через треті країни.

Особливо показовою є зміна ролі Китаю у санкційній політиці. Протягом 2024 року Піднебесна збільшила кількість санкцій на 96,1%, досягнувши 200 позначень, спрямованих проти західних компаній та чиновників, пов'язаних з Тайванем чи підтримкою Росії (рис. 2.3).

Такий стрибок свідчить про перетворення Китаю з об'єкта санкцій на активного учасника санкційних воєн, що кардинально змінює глобальну архітектуру економічного примусу. Аналіз причин санкцій проти Китаю

розкриває нову геополітичну реальність, де Піднебесна потрапляє під обмеження переважно через підтримку санкціонованих режимів. Найбільша кількість санкцій (333) пов'язана з діяльністю, що стосується Росії, тоді як 58 санкцій спрямовані проти китайських структур за співпрацю з Іраном [69].

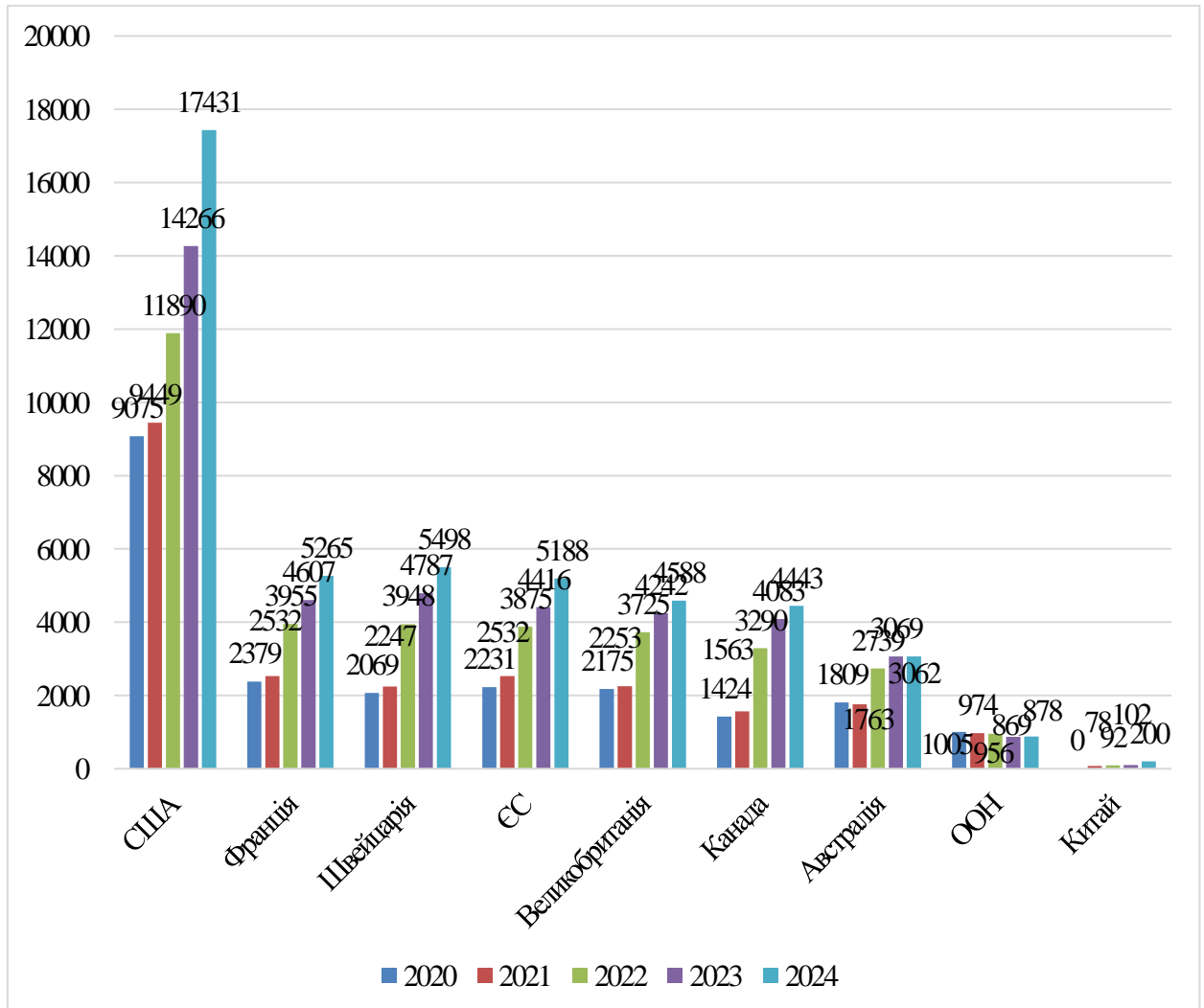

Рис. 2.2. Загальна кількість санкцій за юрисдикціями з 2020 по 2024 рік [91]

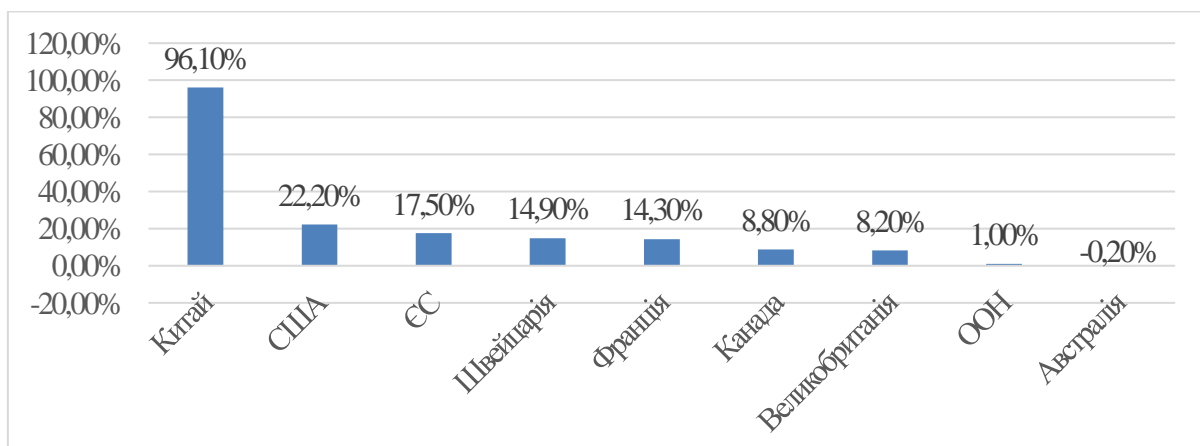

Рис. 2.3. Зростання санкцій за юрисдикціями у 2024 році [98]

У 2024 році тенденції санкційної політики характеризувалися безпрецедентною концентрацією зусиль проти Росії, яка залишається найбільш санкціонованою країною світу з 4 143 обмеженнями [91]. Сполучені Штати запровадили 2 285 нових позначень проти Росії, що вдвічі перевищує показники попередніх адміністрацій, тоді як Європейський Союз додав 598 санкцій проти тієї ж країни, порівняно з 247 у 2023 році [91] (рис. 2.4, 2.5).

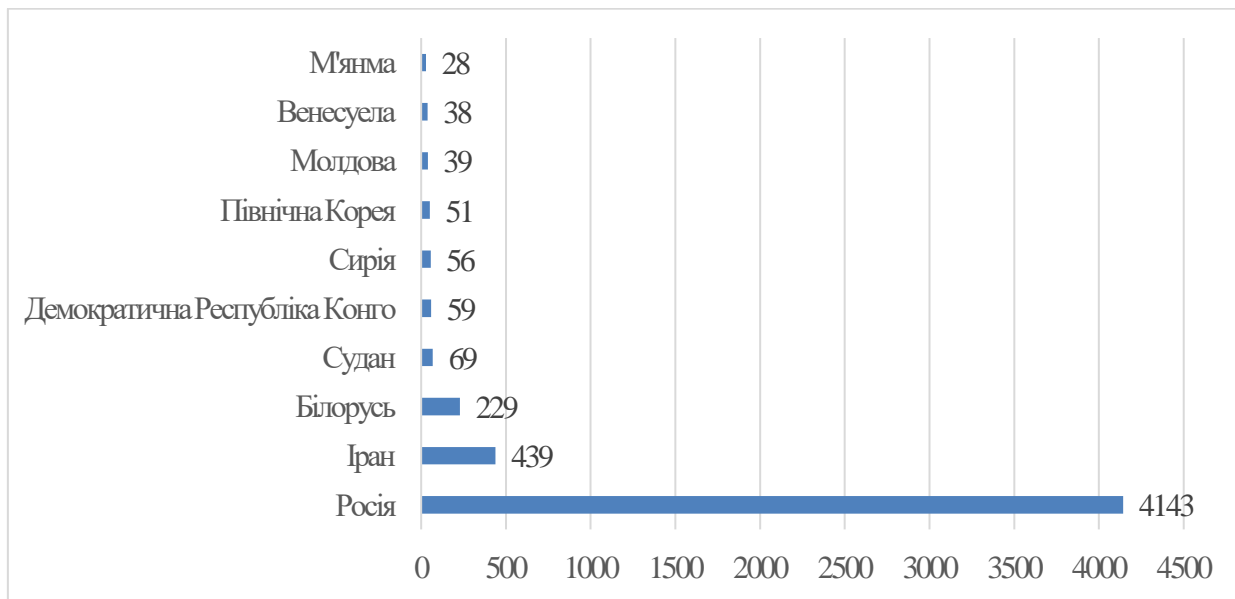

Рис. 2.4. Топ-10 країн-об'єктів санкцій у 2024 році [91]

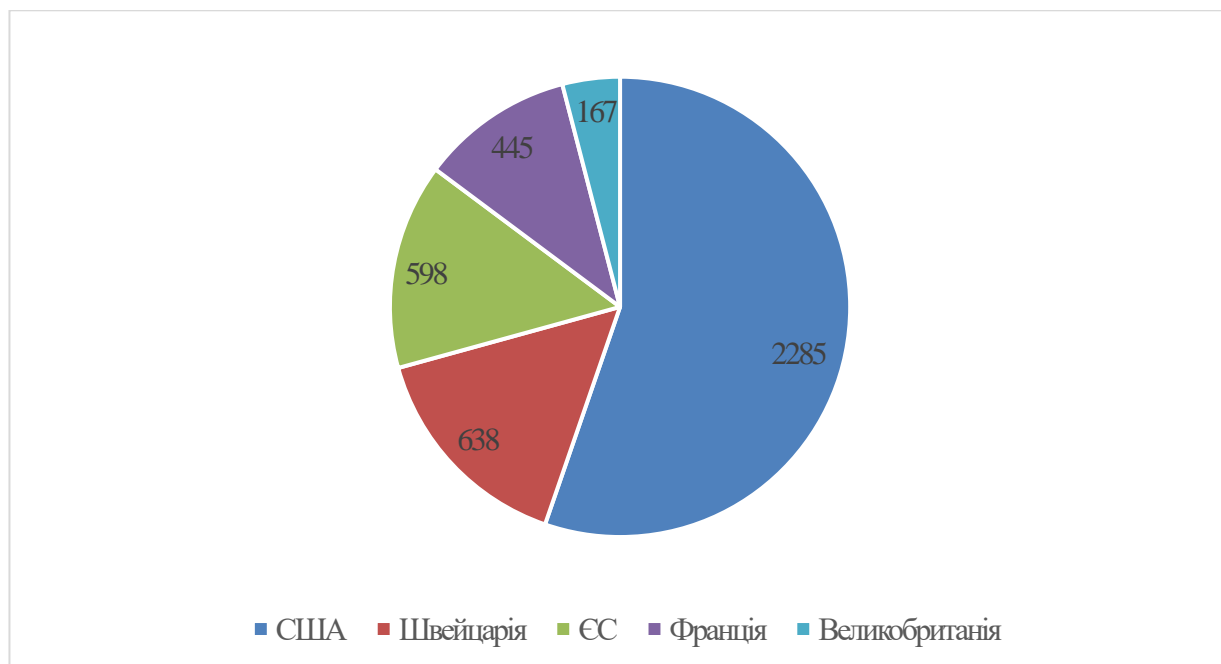

Рис. 2.5. Санкції проти Росії у 2024 році за країнами-ініціаторами [91]

Ілюструючи динаміку на прикладі санкцій проти Росії, три роки після початку повномасштабного вторгнення в Україну у 2022 році, західні обмеження – включаючи відключення банків від системи SWIFT, заборону імпорту енергоносіїв та замороження центральних резервів – спричинили падіння російського ВВП на 10-12% нижче потенційних трендів, скорочення реальних доходів населення на 20-25% та інфляцію понад 20%, за оцінками міжнародних організацій, попри спроби Москви переорієнтувати економіку на військові потреби за рахунок приватного сектора.

Обхід санкцій через країни Центральної Азії, як Казахстан, де експорт електроніки до Росії зріс на 18% у 2022-2023 роках, спонукав Захід до введення вторинних санкцій, що призвело до замороження активів на 210 мільярдів євро в ЄС та створення механізму G7 для фінансування України на 50 мільярдів доларів з прибутків від цих активів [98]. У 2025 році тенденції вказують на подальше закриття прогалів, з акцентом на перевезення товарів та криптовалютні схеми, які дозволяють Росії фінансувати імпорт, ускладнюючи її логістику та доступ до технологій. Аналогічно, санкції проти Ірану, посилені через його роль у фінансуванні проксі-груп та розвиток ядерної програми, призвели до скорочення нафтового експорту на 40-50% та обмеження доступу до глобальних ринків, хоча Тегеран адаптувався шляхом посилення альянсів з Росією та Китаєм, постачаючи дрони та нафту в обмін на технології, що демонструє резистентність авторитарних режимів до ізоляції [98].

Прогнозуючи тенденції на 2025 рік, геоекономічне протистояння набирає обертів: Сполучені Штати планують розширити тарифи та експортні контролю проти Китаю, фокусуючи на банках, які допомагають Росії та Ірану, що може розірвати глобальні ланцюги постачань і вплинути на економіки союзників, таких як Південна Корея чи Японія, з ризиками реципрокних заходів від Пекіна, включаючи обмеження експорту рідкісноземельних металів [98]. Європейський Союз ввів тарифи на китайські електромобілі з жовтня 2024 року, що потенційно скоротить торгівлю на мільярди євро та спровокує відповідь, тоді як на Близькому Сході санкції адаптуються до змін,

як припинення вогню з ХАМАС у січні 2025 року, посилюючи тиск на Іран та його мережі. Північна Корея стикається з жорсткішим контролем за торгівлею з Росією, включаючи криптовалютні крадіжки, з акцентом на китайських та еміратських посередників, що обмежує фінансування її ядерної програми [98].

Такого роду процеси підкреслюють адаптацію санкцій до нових викликів, як цифрові загрози чи технологічний трансфер, балансуючи між досягненням цілей та уникненням глобальної ескалації, хоча критики вказують на ризики фрагментації світової економіки (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Ключові тенденції санкцій у 2025 році за регіонами та економічними наслідками (на основі аналізу глобальних тенденцій)

Регіон/Країна об'єкта	Основні ініціатори та типи санкцій	Економічні наслідки для об'єкта	Геополітичні імплікації
Росія/Європа	США, ЄС, Великобританія: вторинні санкції на обхід, замороження активів	Скорочення ВВП на 10-12%, інфляція >20%, зростання банкрутств у приватному секторі	Зміцнення альянсів з Китаєм та Іраном, евазія через Азію
Китай/Азія	США, ЄС: тарифи, експортні контролю за технології	Розрив ланцюгів постачань, падіння експорту на 5-10%, вплив на глобальний ріст	Реталіація, декуплінг, посилення впливу в Азії

Продовження табл. 2.2

Іран/Близький Схід	США, союзники: обмеження на нафту, фінансування тероризму	Скорочення експорту на 40-50%, обмеження технологій, гіперінфляція	Зростання кооперації з Росією, ризики регіональних війн
Північна Корея	ООН, США: ембарго на торгівлю, крипто-контроль	Обмеження фінансування, disruption мереж постачань	Залежність від Китаю, проліферація зброї до союзників

Джерело: Таблиця складена автором за матеріалами [68]

Дебати щодо ефективності санкцій досі тривають: вони успішно стримують агресію в короткостроковій перспективі, але сприяють формуванню антизахідних альянсів, як між Китаєм, Росією, Північною Кореєю та Іраном, дозволяючи їм набувати активи в нейтральних країнах та розвивати альтернативні платіжні системи. У 2025 році акцент на координації між агентствами, такими як OFAC, BIS та NSD у США, з фокусом на

технології та криптовалюти, де порушення призводять до значних штрафів, як у справі проти Binance за порушення антивідмивних норм, ілюструє еволюцію до переслідування не лише об'єктів, але й фасилітаторів [69]. За оцінками Світового економічного форуму, санкції посідають третє місце серед глобальних ризиків 2025 року, сприяючи поділу світу, скороченню торгівлі на 5-7% та падінню продуктивності через невизначеність, що вимагає від ініціаторів кращої гармонізації для максимізації ефекту без шкоди для глобальної стабільності [70]. Світовий досвід власне підкреслює, що санкції перетворилися з реактивних заходів на превентивну стратегію, формуючи сучасну дипломатію. Але й тут їх успіх залежить від адаптації до змін у глобальному ландшафті.

Найбільш ретельний аналіз ефективності сучасних санкцій представлений у дослідженні Global Sanctions Database (GSDB-R4), яка охоплює 1 547 санкційних випадків за період з 1950 по 2023 рік [69]. Четверте видання бази даних додало 223 нових санкційних випадки, переважно пов'язаних з російсько-українським конфліктом після 2022 року, що відображає безпрецедентну ескалацію санкційної політики в останні роки. Дослідження показує, що з 2021 по 2023 рік санкції зафіксували найбільші річні прирости: активні санкції зросли на 31,2% у 2021 році, на 25% у 2022 році та ще на 23% у 2023 році [69].

Прогнозуючи на 2025 рік, очікується продовження тиску на ключових гравців, таких як Росія чи Іран, з потенційним зняттям деяких обмежень у разі переговорів, як у випадку з Сирією після падіння режиму Асада. Світовий досвід свідчить, що підстави для санкцій еволюціонують від реакції на пряму агресію до превентивних заходів проти непрямих загроз, як-от підтримка тероризму чи порушення прав, що робить їх невіддільною частиною сучасної дипломатії. Водночас, ефективність залежить від координації між ініціаторами, оскільки односторонні дії, як у випадку екстериторіальних санкцій США, часто викликають напругу з союзниками.

2.2. Тенденції набуття санкціями неопротекціоністських характеристик у досягненні конкурентних переваг

У сучасних міжнародних економічних відносинах санкції поступово виходять за межі традиційного розуміння політичного тиску та дедалі частіше набувають характеристик інструментів економічного суперництва. Застосування обмежувальних заходів починає виконувати функцію прихованого протекціонізму, коли держава або група держав прагне зміцнити власні ринки, захистити внутрішнього виробника та водночас знизити можливості конкурентів на світових просторах. Відтак, у структурі сучасної економіки санкційна політика все активніше інтегрується у систему неопротекціоністських стратегій.

Трансформація класичного протекціонізму, який у ХІХ столітті асоціювався насамперед із тарифними бар'єрами, квотами чи прямою державною підтримкою національного виробника, набула нового змісту в ХХІ столітті. Глобалізаційні процеси, розвиток цифрових технологій, ускладнення ланцюгів постачання створили умови, за яких відкрито декларовані торговельні бар'єри втратили ефективність, а їх використання часто суперечить нормам Світової організації торгівлі. На цьому тлі санкції стали відігравати роль альтернативного механізму обмеження доступу до ринків, адже вони рідко кваліфікуються як класичні протекціоністські заходи, проте мають схожі результати.

Санкційні режими у багатьох випадках демонструють подвійний характер. Формально вони декларуються як реакція на політичні чи безпекові дії певної держави, проте фактично створюють асиметрію конкурентних можливостей. Наприклад, заборона на експорт високотехнологічного обладнання в певну країну не лише тисне на її промисловий сектор, а й водночас забезпечує виробникам із країн, що застосовують санкції, додаткові ринкові можливості. У такій логіці санкції перетворюються на інструмент

перерозподілу ринкових ніш, а отже, формують новий вимір протекціоністської політики.

Важливо наголосити, що новітні санкційні практики виходять за межі класичного економічного протекціонізму завдяки комплексності. Вони поєднують фінансові обмеження, технологічні заборони, заборону на інвестиції, блокування доступу до міжнародних кредитних ресурсів, а також обмеження у сфері логістики. Кожен з елементів окремо не завжди можна ідентифікувати як протекціоністський інструмент, але їхня синергія призводить до створення суттєвих переваг для держави, що їх застосовує. Системний характер таких дій нагадує про концепцію неопротекціонізму, у якій держава діє не через класичні мита чи субсидії, а через комплекс політико-економічних інструментів.

У теоретичному вимірі санкції у формі неопротекціонізму дозволяють державам зберігати баланс між відкритістю глобальної економіки та захистом національних інтересів. Вони легітимізуються через політичну риторику, хоча в економічному сенсі виконують функцію корекції структури торгівлі. Такий підхід створює передумови для виникнення нової парадигми глобальної конкуренції, де санкції відіграють роль своєрідних «правил гри» для слабших і сильніших учасників міжнародної системи [7].

Поступове перетворення санкцій на форму прихованого протекціонізму підтверджують і дослідження міжнародних організацій. У статистичних звітах фіксується, що після запровадження санкцій обсяги експорту з країн-ініціаторів до третіх ринків нерідко зростають, оскільки вони заміщують продукцію постраждалої держави. Таким чином, виникає ефект «ринкового витіснення», що ілюструє класичну логіку протекціонізму, однак реалізовану у новій формі [101] (табл. 2.3).

Подібна еволюція корениться в історичному досвіді протекціонізму, коли тарифи та бар'єри слугували для підтримки внутрішнього виробництва, але в нинішніх умовах санкції стають витонченішою формою, маскуючись під геополітичні мотиви.

Таблиця 2.3

Порівняння класичного протекціонізму та санкцій як інструментів
неопротекціонізму

Критерій	Класичний протекціонізм	Санкції у сучасному вимірі
Основні інструменти	Мита, квоти, субсидії	Фінансові обмеження, заборона технологій, блокування інвестицій
Формальне обґрунтування	Захист внутрішнього виробника	Реакція на політичні чи безпекові дії
Економічний результат	Зниження імпорту, стимулювання внутрішнього виробництва	Витіснення конкурентів, створення ринкових ніш
Легітимність	Норми СОТ, внутрішня політика	Політичні рішення, міжнародні коаліції
Масштаб впливу	Локальний або секторальний	Глобальний, міжгалузевий

Джерело: Таблиця складена автором за матеріалами [29]

Зростання кількості таких заходів з початку 2020-х років, за даними аналітичних центрів, свідчить про перехід від класичного протекціонізму до неоформи, де акцент робиться на нетарифних бар'єрах, експортних контролях та фінансових обмеженнях, спрямованих на перерозподіл глобальних ланцюгів постачань на користь ініціаторів. Неопротекціонізм, на відміну від традиційного, не обмежується простими тарифами, а включає комплексні санкційні режими, які дозволяють державам досягати конкурентних переваг через обмеження доступу до інновацій, сировини чи інвестицій для суперників, як це видно з американсько-китайського протистояння.

Аналізуючи теоретичні засади, неопротекціонізм постає як адаптація класичних ідей меркантилізму до умов глобалізації, де держави прагнуть максимізувати експорт та мінімізувати імпорт, але з акцентом на високотехнологічні сектори та стратегічні ресурси.

Від початку 1990-х років глобальна торгівля забезпечила зростання доходів на планеті в середньому на чверть, тоді як для найбільш бідних 40 % населення зростання становило майже половину. Такий динамічний розвиток дозволив понад мільярд людей вийти з бідності, а також заклав підвалини для модернізації національних економік, поглиблення технологічного обміну та інтеграції нових країн у світову систему. Водночас останнє десятиліття

позначене хвилею заходів, спрямованих на скорочення економічної взаємозалежності. Політика «деглобалізації», що дедалі активніше з'являється у політичних дискусіях, ставить під загрозу ті здобутки, які накопичувалися протягом десятиліть. За оцінками дослідників, три ключові фактори сприяють поширенню цієї тенденції: посилення конкуренції за економічний і технологічний домінування, геополітичні зрушення після фінансової кризи 2008 року та пандемії COVID-19, а також прагнення до самозабезпечення в критичних галузях, таких як напівпровідники чи рідкісноземельні метали.

У 21-му столітті санкції, спочатку призначені для політичного тиску, набувають неопротекціоністських рис, коли їх застосовують для захисту вітчизняних виробників від іноземної конкуренції, наприклад, через заборони на експорт технологій, що перешкоджають розвитку суперників. Подібні дії не лише карають за геополітичні порушення, але й створюють бар'єри, які перерозподіляють ринкові частки на користь союзників ініціаторів, як у випадку з обмеженнями на китайські технології 5G, де американські компанії отримують перевагу на ринках Європи та Азії. Динаміка такого використання санкцій демонструє стрімке зростання: якщо в 2017 році кількість шкідливих торгівельних інтервенцій становила близько 600, то до 2024 року цей показник перевищив 3000 щорічно, з тенденцією до подальшого збільшення в 2025 році, пов'язаною з геоекономічним фрагментуванням.

У науковому дискурсі все частіше простежується думка, що санкції слід трактувати як елемент політико-економічного інструментарію гібридної конкуренції. Вони не обмежуються прямим економічним тиском, а перетворюються на спосіб змінити структуру глобальних ланцюгів вартості. Саме завдяки цьому їх можна розглядати як інструмент неопротекціоністської стратегії, спрямованої на формування нових конкурентних переваг [74].

Санкції, що запроваджуються Сполученими Штатами, традиційно пояснюються міркуваннями національної безпеки, боротьбою з тероризмом чи протидією порушенням прав людини. Проте уважний аналіз демонструє, що за багатьма такими ініціативами приховується прагнення утримати

стратегічне економічне лідерство. Фінансові санкції, спрямовані проти конкурентів у банківському та технологічному секторах, створюють ефект вибіркової переваги для американських компаній. Так, обмеження доступу окремих країн до доларової системи розрахунків не лише підриває їхню зовнішню торгівлю, а й водночас зміцнює глобальне домінування долара як резервної валюти [100].

Особливе місце займають санкції проти технологічних галузей. Заборона на експорт американських мікросхем та програмного забезпечення до певних країн перешкоджає розвитку їхніх власних високотехнологічних секторів. Одночасно це дозволяє компаніям зі США утримувати провідні позиції на світовому ринку інформаційних технологій. У такій логіці санкційна політика виходить за межі політичного тиску та перетворюється на форму економічного протекціонізму, адаптованого до глобалізованої економіки.

У сфері енергетики США також використовують санкції для забезпечення конкурентних переваг власних компаній. Обмеження на експорт російських чи іранських енергоносіїв створюють сприятливі умови для виходу американського скрапленого газу на європейські та азійські ринки. Така стратегія дозволяє не лише послабити конкурентів, а й поступово трансформувати енергетичну карту світу на користь американських виробників.

ЄС, виступаючи ключовим актором у світовій торгівлі, застосовує санкції з огляду на політичні та безпекові виклики, проте результат їхньої реалізації нерідко має економічний підтекст. Запровадження обмежень проти сусідніх держав стимулює розвиток внутрішнього ринку та поглиблює економічну інтеграцію серед країн-членів. Обмеження на імпорт сировини або продовольства з держав, що потрапили під санкції, створюють умови для зростання аграрного виробництва всередині ЄС. Таким чином, санкційна політика стає своєрідним каталізатором внутрішніх економічних процесів.

Крім того, санкції ЄС мають важливий технологічний вимір. Заборона на постачання обладнання або інноваційних матеріалів у певні країни не лише ізолює ці економіки, а й водночас стимулює європейських виробників до

диверсифікації ринків збуту; саме це забезпечує зміцнення конкурентних позицій на глобальному рівні, а також дозволяє знизити залежність від ризикових партнерів.

ЄС активно поєднує санкції з політикою «зеленої трансформації». Наприклад, обмеження на імпорт енергоносіїв з окремих держав прискорюють розвиток відновлюваної енергетики всередині союзу. Таким чином, санкційні режими використовуються як інструмент структурної перебудови європейської економіки, що надає їй довгострокових конкурентних переваг у глобальній конкуренції за технології майбутнього.

Світовий банк у своїх дослідженнях підкреслює: нова логіка торговельних рішень характеризується парадоксальністю. Китай, попри тривалу торговельну війну зі США, посилив свою роль у міжнародних ланцюгах вартості, а глобальні виробничі мережі збільшили частку у світовому обміні з 48 % у 2015 р. до 52 % у 2022 р. [100]. Крім того, компанії з різних країн, попри політичний тиск, і далі вибудовують партнерства на трансконтинентальному рівні. Таким чином, прагнення до регіоналізації або «повернення виробництва додому» часто наштовхується на практичні обмеження: економічна складність та взаємозалежність виявляються сильнішими за націоналістичні гасла.

Ілюстративним прикладом стали наслідки торговельної війни США та Китаю у 2018–2019 рр., яка охопила понад 450 млрд доларів щорічних операцій. Хоча експерти прогнозували масштабне скорочення двосторонніх поставок, фактичним результатом стало зростання ролі Китаю у світовій торгівлі. Водночас треті країни отримали можливість заповнити прогалини на ринку, скориставшись «ефектом стороннього спостерігача». Заміщення американських і китайських поставок сприяло підвищенню їхнього експорту навіть понад очікувані масштаби. Таким чином, санкційно-протекціоністські заходи створили додаткові конкурентні вікна можливостей для низки економік [100] (рис. 2.6).

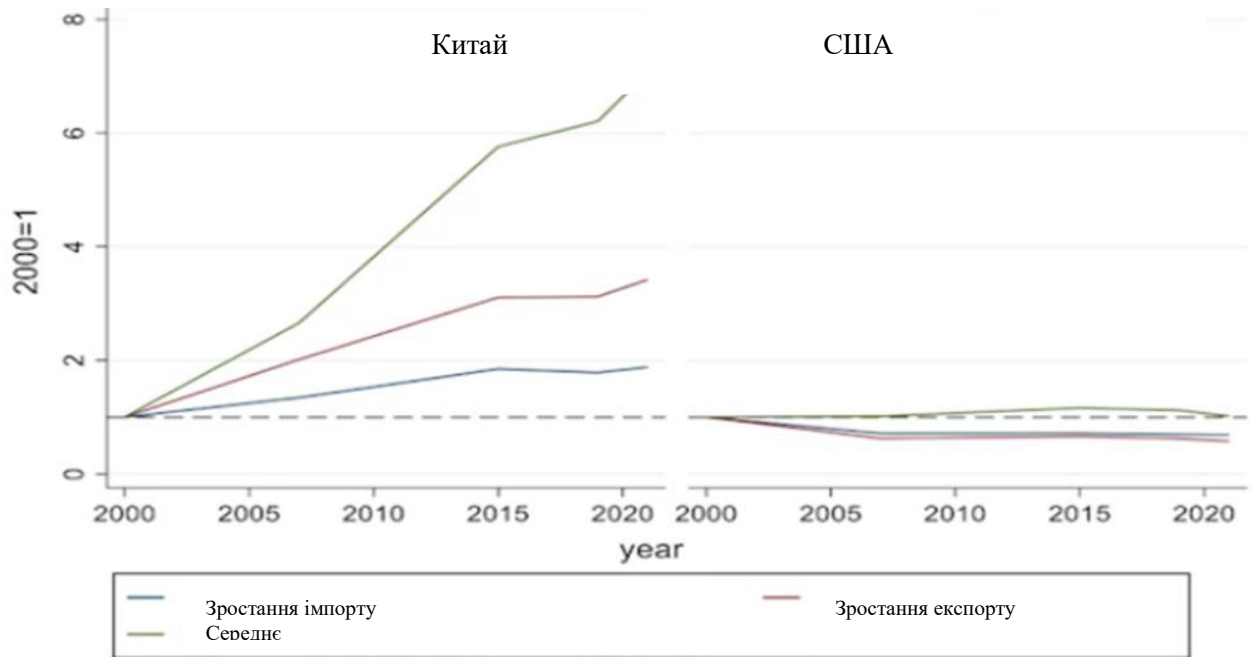

Рис. 2.6. Зростання центральної ролі Китаю в системі світової торгівлі [100]

Подібні ефекти доводять: протекціонізм у сучасних умовах функціонує як інструмент перерозподілу можливостей, а не лише як засіб ізоляції. Його результативність визначається не стільки рівнем тарифного тиску чи кількістю бар'єрів, скільки гнучкістю інституцій та здатністю економік адаптуватися до нових умов. Відповідно санкції та тарифні обмеження дедалі частіше перетворюються на елементи неопротекціонізму, що переплітає економічні й геополітичні цілі.

Реакція Китаю засвідчила здатність трансформувати зовнішній тиск у стимул для внутрішнього розвитку. Обмеження на доступ до американських мікрочипів прискорили інвестиції у власне виробництво напівпровідників. У результаті санкції, спрямовані на стримування китайського технологічного зростання, фактично посприяли формуванню нового сегмента внутрішньої промислової політики/

Водночас Китай активно застосовує відповідні контрсанкційні заходи, які поєднують елементи класичного протекціонізму з інструментами глобальної інтеграції. З одного боку, він обмежує доступ іноземних компаній до власного ринку стратегічних матеріалів, наприклад рідкоземельних

металів. З іншого – розширює міжнародні ініціативи на кшталт «Один пояс – один шлях», що дозволяють перерозподіляти торговельні потоки у вигідному для китайських виробників напрямку. Такий підхід ілюструє, як санкційна політика перетворюється на стимул створення нової моделі неопротекціонізму у світовому масштабі.

Китайські контрсанкції мають і символічний вимір. Вони демонструють, що у глобальній економіці відбувається поступове зрушення від монополії західних центрів сили до багатопольярної системи, де кожна держава використовує санкційні механізми не лише як форму тиску, а й як інструмент здобуття конкурентних переваг.

Важливим вектором трансформації стала екологічна політика. Дослідження, проведене Світовим банком та Австралійським національним університетом, зафіксувало експоненціальне зростання кількості торговельно-кліматичних заходів у країнах «двадцятки». База даних, що містить понад 1 800 політик, засвідчує активне використання екологічних норм як регуляторного механізму, що впливає на доступ до ринків. Формально йдеться про боротьбу з кліматичними змінами, однак фактично формується нова система переваг для тих держав, що мають ресурси для швидкої адаптації до жорстких стандартів [100] (рис. 2.7).

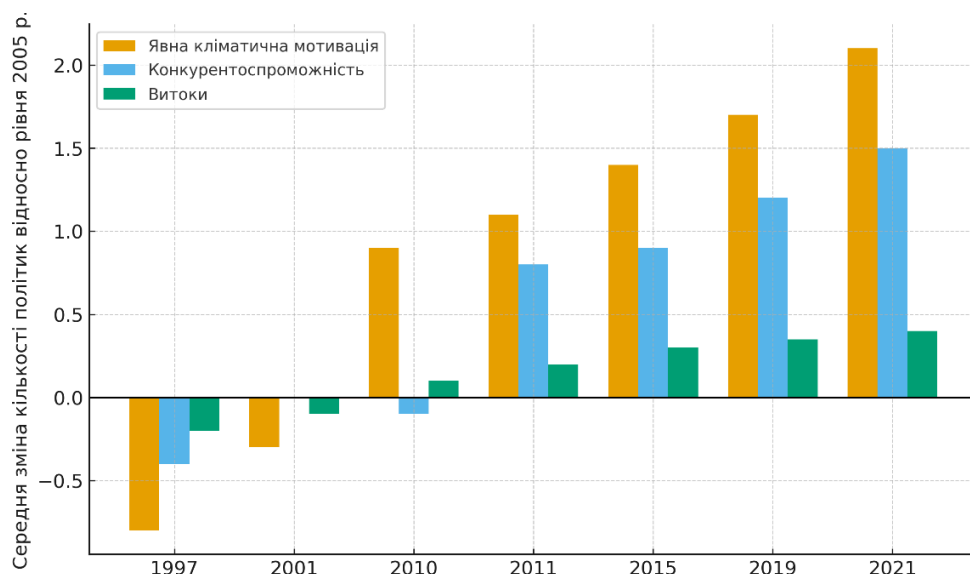

Рис. 2.7. Кількість торгових політик, пов'язаних із кліматом, у країнах G20

У сфері послуг, навпаки, після світової фінансової кризи простежується поступова лібералізація. Багато країн відкрили свої ринки для нових гравців, що створило ефект подвійної динаміки: водночас із посиленням протекціоністських практик у промисловості розширювалася інтеграція у секторі послуг. Саме така комбінація обмежувальних і лібералізуючих заходів підживлює амбівалентність сучасної торговельної політики.

Попри ці суперечливі тенденції, економісти наголошують: глибоке розчленування світових ринків може призвести до значних витрат. Дослідження МВФ свідчить про можливе падіння світового ВВП на 5 %, якщо поділ глобальної економіки на блоки стане незворотним, а оцінки СОТ передбачають зниження добробуту на 12 % [101]. І хоча наведені цифри не враховують усіх непрямих ризиків, навіть вони демонструють масштаб потенційних втрат. Особливо небезпечним є сценарій, у якому критичні галузі, що залежать від складних міжнародних ланцюгів, втрачають здатність функціонувати.

Прикладом вважається індустрія смартфонів. Система виробництва цих пристроїв організована за моделлю «масово модульної екосистеми», де різні фірми, розташовані у різних частинах світу, спеціалізуються на конкретних компонентах. Така децентралізація забезпечує виняткову ефективність та економію на масштабах. Водночас вона створює високі ризики: навіть часткове роз'єднання може спричинити зростання витрат, а повний розрив здатен зруйнувати галузь. Стратегії «самодостатності» у цьому випадку вимагають колосальних інвестицій та неминучих втрат ефективності.

У випадку Росії санкції з боку Заходу після 2014 року, а особливо після 2022 року, стали масштабним випробуванням для національної економіки. Вони вдарили по ключових секторах – фінансах, енергетиці, високих технологіях. Однак їхній вплив не обмежився негативними наслідками. Російська влада почала активно реалізовувати політику імпортозаміщення, що надало внутрішнім виробникам нові ринкові можливості.

Обмеження на імпорт аграрної продукції з країн ЄС, наприклад, спричинили зростання внутрішнього сільськогосподарського виробництва.

Подібним чином, заборона на імпорт іноземних промислових товарів стимулювала розвиток національних компаній у машинобудуванні та хімічній промисловості. Таким чином, санкції стали непрямим каталізатором зміни структури економіки Росії у напрямку підвищення ролі внутрішніх ресурсів.

Проте варто наголосити, що ефективність такого процесу обмежена низькою інноваційною базою. Санкції сприяли створенню ринкових ніш для внутрішніх компаній, проте водночас позбавили їх доступу до технологічних ресурсів. Відтак у цьому контексті санкційна політика продемонструвала подвійний характер: вона одночасно створила умови для протекціоністського розвитку та обмежила перспективи довгострокової модернізації.

Для держав, які не є безпосередніми учасниками санкційних конфліктів, обмежувальні режими відкривають як ризики, так і можливості. Наприклад, країни Латинської Америки та Африки отримали додаткові ринкові ніші після скорочення експорту окремих товарів із санкційних економік. У той самий час вони зіткнулися з викликами, пов'язаними з коливанням світових цін, нестабільністю ланцюгів постачання та ризиком вторинних санкцій.

Індія є показовим прикладом держави, яка використовує санкційні конфлікти для здобуття конкурентних переваг. Вона активно збільшує закупівлю енергоносіїв у країнах під санкціями, отримуючи їх за зниженою ціною, і водночас розширює власну присутність на світових ринках нафтопродуктів. Така стратегія дозволяє поєднувати зовнішньоекономічні вигоди з внутрішнім економічним розвитком.

Загалом для країн, що розвиваються, санкції стали своєрідним випробуванням гнучкості їхніх економік. Ті держави, що змогли швидко адаптуватися та використати нові можливості, здобули переваги у глобальній конкуренції. Ті ж, хто опинився у залежності від обмежених ринків, навпаки зазнали втрат. Таким чином, санкції стали інструментом перерозподілу не лише між великими гравцями, а й між економіками середнього рівня розвитку (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Тенденції розвитку санкційної політики у провідних регіонах світу

Країна	Характер санкцій	Економічний ефект	Неопротекціоністські риси
США	Фінансові та технологічні обмеження	Посилення домінування долара, зміцнення позицій у сфері ІТ	Захист лідерства у фінансових і технологічних секторах
ЄС	Енергетичні та промислові обмеження	Розвиток внутрішнього ринку, стимулювання зеленої енергетики	Використання санкцій як інструмент структурної перебудови
Китай	Контрсанкції та стратегічні обмеження	Формування власної виробничої бази, диверсифікація торгівлі	Поєднання протекціонізму з глобальною інтеграцією
Росія	Імпортозаміщення під зовнішнім тиском	Зростання аграрного та промислового сектору, обмежений доступ до технологій	Стимул внутрішнього розвитку, проте зі зниженим інноваційним потенціалом
Країни, що розвиваються	Опосередкована участь	Отримання нових ринкових ніш, ризик вторинних санкцій	Використання зовнішніх криз для здобуття конкурентних переваг

Джерело: Таблиця складена автором за матеріалами [29]

Таким чином, санкції у глобальному масштабі поступово інтегруються в економічні стратегії провідних і середніх держав; вони більше не сприймаються виключно як форма політичного тиску. Проте, навпаки, – їх дедалі частіше використовують як інструмент досягнення довгострокових конкурентних переваг у світовій економіці.

Санкції створюють асиметрію у світовій економіці. Країни, які їх запроваджують, мають можливість маневрувати в межах багатосторонніх угод, не порушуючи формально правил міжнародної торгівлі. Такий підхід забезпечує подвійний результат: із одного боку, досягається політичний ефект у вигляді тиску на опонента; з іншого – створюються передумови для зміцнення власних конкурентних позицій у стратегічних галузях. Саме ця гнучкість і пояснює, чому санкції стали невід’ємною частиною неопротекціоністських стратегій провідних держав.

Вплив санкцій виходить за межі окремих ринків чи секторів. Вони здатні трансформувати структуру світової економіки у довгостроковій перспективі. Одним із найважливіших наслідків є зміна глобальних ланцюгів постачання.

Компанії, що працюють у секторах із високим ризиком санкційного тиску, змушені шукати альтернативні логістичні маршрути, диверсифікувати постачальників і створювати нові виробничі кластери. У результаті виникають нові економічні центри, які раніше не мали значної ролі у глобальному поділі праці.

Наприклад, санкційна політика проти російських енергоносіїв стимулювала розбудову інфраструктури для транспортування скрапленого природного газу у Європі. Це не лише змінило структуру європейського енергетичного балансу, а й створило додаткові конкурентні можливості для американських та катарських компаній. Аналогічно, обмеження експорту високих технологій у Китай сприяло формуванню нових виробничих кластерів у країнах Південно-Східної Азії, які стали проміжною ланкою у глобальних технологічних ланцюгах [108].

Важливим аспектом є також перерозподіл фінансових потоків. Санкції проти окремих банків чи фінансових систем змушують країни активніше використовувати альтернативні валюти та створювати регіональні платіжні механізми. Власне це поступово знижує домінування долара та євро, проте водночас дозволяє державам, які першими адаптуються до нових умов, здобути стратегічні фінансові переваги.

У довгостроковій перспективі санкції формують не лише поточні ринкові переваги, а й визначають напрями інноваційного розвитку. Вони стимулюють держави інвестувати у власні науково-дослідні центри, розвивати внутрішні технологічні кластери та диверсифікувати зовнішні ринки. Таким чином, санкції стають каталізатором стратегічних змін у структурі національних економік.

Зокрема, досвід Китаю демонструє, що обмеження на доступ до західних технологій прискорюють розвиток власних високотехнологічних компаній. У відповідь на санкції країна збільшує державні інвестиції в напівпровідникову галузь, штучний інтелект і телекомунікації. Це створює передумови для формування нового технологічного центру світового рівня, що у перспективі може конкурувати з США та ЄС.

Для Європейського Союзу санкції стали інструментом просування стратегії «Європейської зеленої угоди». Відмова від імпорту традиційних енергоносіїв з держав, що потрапили під санкції, прискорила перехід до відновлюваних джерел енергії. У результаті санкційні режими слугують не лише інструментом політичного тиску, а й засобом реалізації довгострокової конкурентної стратегії у сфері зеленої енергетики та кліматичної політики.

У випадку США санкційна політика забезпечує збереження глобального домінування у фінансовій сфері. Заборона доступу до доларової системи розрахунків стає не лише засобом тиску, а й гарантією збереження монопольного статусу американської валюти. У довгостроковій перспективі така стратегія дозволяє Сполученим Штатам утримувати ключові конкурентні позиції у світовій економіці, навіть попри зростання альтернативних центрів сили [99].

Не лише держави, а й транснаціональні корпорації вимушені адаптуватися до нової реальності санкційної конкуренції. Для компаній, що працюють у стратегічних секторах – енергетиці, високих технологіях, фінансах, – санкції стають чинником, який визначає корпоративну стратегію. Вони змушують змінювати структуру інвестицій, будувати альтернативні ланцюги постачання та активно співпрацювати з урядами для мінімізації ризиків.

У якості прикладу зазначимо, що великі європейські енергетичні компанії після 2022 року переглянули інвестиційні портфелі, скоротивши залежність від російського газу та збільшивши вкладення у відновлювані джерела енергії. Саме це дозволило їм отримати нові конкурентні переваги у сфері «зеленої» енергетики. У технологічному секторі американські корпорації посилюють співпрацю з урядом у сфері контролю за експортом напівпровідників, що дозволяє утримувати домінуюче становище на світових ринках.

У свою чергу, китайські компанії у сфері телекомунікацій розробляють стратегії диверсифікації ринків, спрямовані на зміцнення позицій у країнах, що розвиваються. Для них санкції стали стимулом шукати нові ніші у глобальній економіці, що зменшує залежність від західних ринків. Таким

чином, корпоративні стратегії у XXI столітті дедалі тісніше переплітаються з геоекономічними санкційними конфліктами.

2.3. Порівняльна характеристика ефективності використання міжнародних економічних санкцій щодо різних держав

Для оцінки ефективності міжнародних економічних санкцій розроблено модель, яка базується на аналізі динаміки зростання ВВП цільових країн (Росії та Ірану) до та після введення санкцій, а також на оцінці впливу цих санкцій на зростання ВВП країн, що їх вводять (США та ЄС). Модель обґрунтована тим, що зростання ВВП є ключовим макроекономічним показником, який відображає загальний економічний стан країни, включаючи вплив зовнішніх факторів, таких як санкції. Санкції можуть призводити до скорочення експорту, обмеження доступу до технологій, фінансових ринків та інвестицій, що в підсумку позначається на ВВП.

Нами обрано Росію (санкції через анексію Криму в 2014 р. та повномасштабне вторгнення в Україну в 2022 р.) та Іран (посилення санкцій через ядерну програму в 2010-2012 рр., тимчасове зняття в 2016-2018 рр. за JCPOA, відновлення в 2018 р.). Дані країни обрані, бо представляють різні контексти (енергетичний експортер з великою економікою та країна з обмеженим доступом до ринків), але обидві зазнали значних багатосторонніх санкцій від Заходу. Такий вибір дозволяє порівняти ефективність санкцій у різних випадках.

Також обрано країни, що вводять санкції, такі як США та ЄС, як основні ініціатори санкцій проти Росії та Ірану. Аналіз їх ВВП допомагає оцінити "зворотний ефект" санкцій (наприклад, зростання цін на енергоносії або втрата ринків).

Для моделі обрано річне зростання ВВП (%) обрано, оскільки це стандартний індикатор економічного впливу, який враховує інфляцію та дозволяє порівнювати періоди. Дані за 2010-2024 рр. охоплюють 5-10 років до та після ключових подій, як вимагається.

Розробимо модель ефективності санкцій, яка включає порівняння середнього зростання ВВП у періоди до та після санкцій для цільових країн, щоб оцінити негативний вплив, також в моделі врахований аналіз зростання ВВП країн, що вводять санкції, у ті самі періоди, щоб виявити можливий бумеранг-ефект. Такий добір забезпечує варіативність механізмів впливу санкцій (експортно-фінансові обмеження, ембарго на енергоносії, фінансові блокування) і відмінність структур економік-мішеней (великі ресурсні економіки з різним рівнем інтеграції до світової торгівлі).

Основний результативний показник – реальне зростання ВВП у відсотках на рік (World Bank indicator NY.GDP.MKTP.KD.ZG). Цей індикатор широко використовується в прикладних оцінках, забезпечує міжнародну зіставність і доступність у довгих рядах.

Включення 2013-2024 рр. для Росії фіксує початок впровадження санкцій, доковідний сплеск (після COVID-шоку), перший санкційний рік повномасштабної війни (2022) і рік адаптації (2023). Тобто таке включення дозволяє відокремити «військово-санкційний» сигнал від циклічного відскоку 2013 р. Включення 2017-2024 рр. для Ірану розглядає тимчасове зняття санкцій в 2016-2018 рр. за JCPOA.

Для стислого кількісного порівняння застосовано подієвий підхід у відносних відхиленнях від світу, в межах цього підходу порівнюється різниця між зростанням країни та світовим зростанням до/після санкційного шоку. Так зменшуються глобальні флуктуації, спільні для всіх економік (цикли, пандемія тощо).

«Надлишковий» приріст відносно світу становитиме:

$$\Delta i,t = g_{i,t} - g_{W,t} \quad (2.1)$$

де:

$g_{i,t}$ — зростання ВВП країни i у році t ;

$g_{W,t}$ — світове зростання ВВП у році t ;

Оцінювані ефекти визначаються за формулою:

$$Effect_i^{(y)} = \Delta i, y - \Delta i, 2013(2017) \quad (2.2)$$

де

$y \in \{2014(2018), 2024\}$. Тобто, наскільки змінилася відносна позиція країни у рік у проти базового року 2013 (2017) (перед фазою санкцій).

Вхідні дані (реальне зростання ВВП, % р/р) наведено у Додатку А.

Таблиця 2.5

Розрахунок відносних відхилень і ефектів за 2014-2024 роки, % від ВВП

Країна	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Росія												
Δ	-1,13	-2,41	-5,1	-2,62	-1,63	-0,49	-0,51	0,2	-0,55	-4,8	1,14	1,48
Effect	-	-1,28	-3,97	-1,49	-0,5	0,64	0,62	1,33	0,58	-3,67	2,27	2,61
Іран												
Δ	-	-	-	-	-0,7	-5,14	-5,78	6,18	-1,7	0,42	2,1	0,18
Effect	-	-	-	-	-	-4,44	-5,08	6,88	-1	1,12	2,8	0,88
США												
Δ	-0,77	-0,63	-0,18	-0,99	-1	-0,33	-0,13	0,69	-0,36	-0,85	-0,05	-0,06
Effect	-	0,14	0,59	-0,22	-0,23	0,44	0,64	1,46	0,41	-0,08	0,72	0,71
ЄС												
Δ	-3,06	-1,7	-0,99	-0,99	-0,86	-1,53	-1,08	-3,2	-0,06	0,18	-2,52	-2
Effect	-	1,36	2,07	2,07	2,2	1,53	1,98	-0,14	3	3,24	0,54	1,06
Велика Британія												
Δ	-1,09	0,04	-0,91	-0,89	-0,8	-1,89	-1,09	-7,45	2,16	1,48	-2,54	-1,76
Effect	-	1,13	0,18	0,2	0,29	-0,8	0	-6,36	3,25	2,57	-1,45	-0,67

Джерело: Таблиця створена автором

Емпіричний аналіз макроекономічних наслідків сучасних санкційних режимів демонструє значну асиметричність їхнього впливу на різні економічні системи. Дослідження санкційних ефектів протягом 2014-2024 років виявило кардинально відмінні траєкторії економічного розвитку між країнами-об'єктами та країнами-ініціаторами обмежувальних заходів (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Тенденції ефектів від санкційної політики за 2014-2024 роки

Країна	Пік негативного впливу	Максимальне відхилення ВВП	Чистий санкційний ефект	Особливості адаптації
Росія	2015, 2022 рр.	-5,1%; -4,8%	-3,97%; -3,67%	Позитивна корекція 2023-2024
Іран	2018-2019 рр.	-5,14%; -5,78%	-4,44%; -5,08%	Короткострокове відновлення 2020-2021
США	-	+0,7%	+1,4%	Стабільно позитивний ефект
ЄС	2020-2022 рр.	-3,2%	-2,11%	Відновлення після 2022
Велика Британія	2020 р.	-7,45%	-6,36%	Циклічна волатильність

Джерело: Таблиця створена автором

Російська Федерація продемонструвала найбільш драматичні коливання економічних показників під впливом санкційного тиску; найсуттєвіше падіння зафіксовано у 2015 році, коли відхилення ВВП склало 5,1 відсотка при чистому санкційному ефекті 3,97 відсотка. Подібного роду показники відповідають періоду максимальної інтенсивності санкцій після анексії Криму та супроводжувалися різким зниженням світових цін на енергоносії (рис. 2.8).

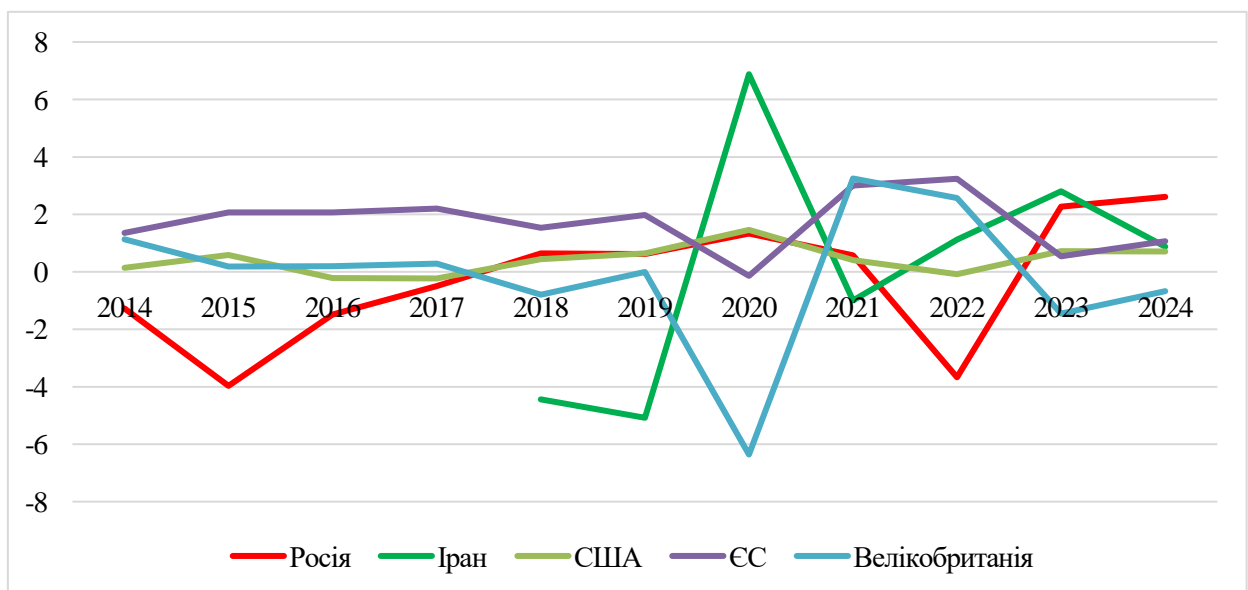

Рис. 2.8. Динаміка ефектів санкцій за 2014-2024 роки (створено автором)

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році призвело до нового циклу санкційного тиску з відхиленням ВВП на рівні 4,8 відсотка та чистим ефектом 3,67 відсотка. Однак у наступні роки спостерігалася позитивна корекція економічних показників, що свідчить про адаптивні механізми російської економіки та успішну переорієнтацію торговельних потоків на альтернативні ринки, попри збереження довгострокового негативного тренду.

Ісламська Республіка Іран демонструє унікальну модель реагування на санкційні режими, характеризувану періодичними циклами економічного спаду та відновлення. Найбільш руйнівний вплив санкцій припав на 2018-2019 роки після одностороннього виходу Сполучених Штатів з Спільного всеосяжного плану дій щодо іранської ядерної програми. Відхилення ВВП досягло 5,14 та 5,78 відсотка відповідно, з чистими санкційними ефектами 4,44 та 5,08 відсотка.

Парадоксальною особливістю іранської економічної динаміки стала короткострокова позитивна корекція 2020-2021 років з показниками 6,18 та 6,88 відсотка відповідно. Подібне відновлення пов'язується з кон'юнктурним зростанням світових цін на нафту та розробкою механізмів обходу санкційних обмежень через альтернативні фінансові інструменти та торговельні партнерства з країнами, які не приєдналися до західних санкційних режимів.

Сполучені Штати Америки як головний ініціатор сучасних санкційних режимів демонструють мінімальний негативний вплив на власну економічну систему при одночасному отриманні геоekonomічних переваг. Відхилення американського ВВП коливається у межах від негативного одного відсотка до позитивних 0,7 відсотка, тоді як чистий санкційний ефект залишається стабільно позитивним на рівні 0,4-1,4 відсотка протягом досліджуваного періоду.

Подібна асиметрія пояснюється структурними перевагами американської економіки, включаючи домінування долара у міжнародних розрахунках, розвинену фінансову систему та диверсифіковану торговельну базу. У свою чергу, санкційні обмеження створюють додаткові можливості для американських компаній на ринках, звільнених внаслідок виходу конкурентів з санкційних юрисдикцій.

Європейський Союз демонструє найбільш складну траєкторію економічного реагування на санкційні режими, обумовлену структурною залежністю від російських енергоносіїв. Відтак найсуттєвіші економічні втрати припали на 2020-2022 роки з відхиленням ВВП до 3,2 відсотка, що відображає кумулятивний вплив пандемії COVID-19 та енергетичної кризи, спричиненої санкційними обмеженнями.

Водночас після 2022 року європейська економіка продемонструвала значну адаптивність з переходом до позитивних економічних ефектів на рівні 3-3,24 відсотка. Подібна трансформація стала можливою завдяки прискореній диверсифікації енергетичного портфеля, розгортанню програм державної підтримки бізнесу та активізації інвестицій у відновлювані джерела енергії.

Велика Британія характеризується найбільш волатильною динамікою санкційних ефектів серед розвинених економік. Протягом 2014-2017 років британська економіка демонструвала практично нейтральну реакцію на санкційні режими проти Росії з відхиленнями на рівні 0,8-0,9 відсотка та близькими до нуля чистими ефектами. Поглиблення негативних тенденцій у 2018-2019 роках до рівня 1,9 відсотка відхилення ВВП пов'язується з накопиченням структурних дисбалансів у енергетичному секторі.

Кульмінаційним моментом став 2020 рік з різким падінням економічних показників до рівня 7,45 відсотка відхилення ВВП та 6,36 відсотка чистого санкційного ефекту. Подібний шок відображає кумулятивний вплив пандемічних обмежень, зростання енергетичних витрат та структурних змін після Brexit. Наступне відновлення 2021-2022 років з позитивними показниками 2,16 та 1,48 відсотка свідчить про стійкість британської економічної системи та ефективність антикризових заходів.

Результати не стверджують жорсткої каузальності: у 2022–2023 рр. діяли паралельні фактори — війна, монетарна рестрикція у відправників, перерозподіл торгових потоків.

Для кількісної оцінки ефективності санкційних режимів розроблено математичну модель, яка враховує відносний вплив обмежувальних заходів на економічні показники як країн-об'єктів, так і країн-ініціаторів санкцій.

Модель базується на порівняльному аналізі відхилень валового внутрішнього продукту від базових періодів, які характеризувалися відсутністю значних санкційних обмежень.

$$\text{Ефективність санкцій} = \frac{(\Delta\text{ВВП санкційованої країни} - \Delta\text{ВВП санкційованої країни без санкцій})}{(\Delta\text{ВВП санкціонуючої країни} - \Delta\text{ВВП санкціонуючої країни без санкцій})} \quad (2.3)$$

Чим більше значення, тим вище ефективність санкцій.

Проведемо розрахунок в табл. 2.7., при цьому враховуємо що періодом без санкцій для Росії є 2013 рік, а для Ірану – 2017 рік.

Таблиця 2.7

Розрахунок ефективності санкцій за 2013-2024 роки для Росії, Ірану, США

Країна	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Росія												
ΔВВП - ΔВВП без санкцій	0,00	-1,02	-3,73	-1,57	0,07	1,05	0,44	-4,41	4,11	-3,20	2,32	2,58
Іран												
ΔВВП - ΔВВП без санкцій	-	-	-	-	0,00	-4,60	-5,83	0,57	1,96	1,02	2,28	0,28
США												
ΔВВП - ΔВВП без санкцій (2013)	0,00	0,40	0,83	-0,30	0,34	0,85	0,46	-4,28	3,94	0,39	0,77	0,68
ΔВВП - ΔВВП без санкцій (2017)					0,00	0,51	0,12	-4,62	3,60	0,05	0,43	0,34
Ефективність санкцій проти Росії	0,00	1,42	4,56	1,27	0,27	-0,20	0,02	0,13	-0,17	3,59	-1,55	-1,90
Ефективність санкцій проти Ірану	-	-	-	-	0,00	5,11	5,95	-5,19	1,64	-0,97	-1,85	0,06

Джерело: Таблиця створена автором

Інтерпретація результатів здійснюється за принципом: чим вище отримане значення, тим більша ефективність санкційних заходів з позиції країни-ініціатора. Позитивні значення свідчать про успішність санкційного режиму, тоді як негативні показники вказують на контрпродуктивність обмежувальних заходів.

Базові періоди для розрахунків визначено з урахуванням історичної динаміки санкційних режимів: для Російської Федерації еталонним роком обрано 2013-й, що передувало введенню масштабних західних санкцій після анексії Криму; для Ісламської Республіки Іран - 2017 рік, який характеризувався відносною стабільністю до одностороннього виходу США з ядерної угоди.

Аналіз ефективності санкційного режиму проти Росії демонструє циклічний характер із періодами високої результативності та фазами контрпродуктивності. Найвища ефективність зафіксована у 2015 році (4,56), що відповідає піку першої хвилі санкцій та нафтової кризи. Подібний показник свідчить про максимальний негативний вплив на російську економіку при мінімальних втратах американської економічної системи.

Період 2016-2019 років характеризувався поступовим зниженням ефективності санкцій до близько нульових значень, що вказує на адаптацію російської економіки до обмежувальних заходів. Особливо показовими є від'ємні значення 2018-2019 років (-0,20 та 0,02 відповідно), які свідчать про часткову контрпродуктивність санкційної політики.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році призвело до різкого зростання ефективності санкцій до рівня 3,59, що відображає потужний негативний шок для російської економіки. Однак наступні роки (2023-2024) демонструють негативну ефективність (-1,55 та -1,90), що може свідчити про успішну економічну адаптацію Росії або про зростаючі витрати санкційної політики для західних економік.

Санкції проти Ірану демонструють найвищу початкову ефективність серед досліджуваних кейсів. Максимальні показники зафіксовано у 2018-2019

роках (5,11 та 5,95 відповідно), що співпадає з періодом після виходу США з ядерної угоди та відновлення односторонніх американських санкцій.

Кардинальну зміну тренду спостерігаємо у 2020 році з різким падінням ефективності до рівня -5,19, що відображає комбіновані ефекти пандемії COVID-19 та зростання світових цін на енергоносії. Подібна волатильність вказує на високу чутливість іранської економіки до зовнішніх факторів, які можуть нівелювати санкційний тиск.

Період 2021-2024 років характеризується переважно негативною ефективністю санкцій з незначним відновленням у 2024 році (0,06). Подібна динаміка може свідчити про розвиток альтернативних торговельних каналів, зміцнення економічних зв'язків з несанкційними юрисдикціями та загальну адаптацію іранської економіки до тривалого санкційного тиску.

Розроблена модель має ряд методологічних обмежень, які необхідно враховувати при інтерпретації результатів.

По-перше, модель не враховує лагові ефекти санкцій, які можуть проявлятися з значною затримкою у часі. По-друге, складно розділити вплив санкційних заходів від інших макроекономічних факторів, таких як зміни світових цін на сировину, пандемічні шоки або структурні економічні реформи.

По-третє, модель базується на припущенні лінійного зв'язку між санкціями та економічними показниками, тоді як реальні процеси можуть характеризуватися нелінійними залежностями. Нарешті, використання ВВП як основного індикатора може не повною мірою відобразити всю складність економічних наслідків санкційних режимів, зокрема їхній вплив на окремі галузі, соціальні групи або довгострокові структурні зміни.

Емпіричні результати дослідження вказують на обмежену довгострокову ефективність сучасних санкційних режимів. Високі початкові показники ефективності поступово знижуються внаслідок економічної адаптації країн-об'єктів та розвитку альтернативних економічних зв'язків. Особливо показовою є тенденція до негативної ефективності у віддалені

періоди, що може свідчити про зростаючі витрати санкційної політики для країн-ініціаторів або про успішність стратегій обходу обмежень.

Для досягнення бажаного ефекту від санкцій необхідно застосовувати комплексний підхід, що включає дипломатичні, економічні та інші інструменти. Включення ціни нафти Brent як пояснювальної змінної обумовлено критичною залежністю досліджуваних економік від нафтових доходів, особливо у випадку Російської Федерації, де енергетичний експорт становить значну частку бюджетних надходжень та валютних резервів. Коливання світових цін на нафту безпосередньо впливають на фіскальний баланс та макроекономічну стабільність ресурсозалежних економік.

Ціна природного газу TTF включена до моделі з урахуванням зростаючої ролі газового фактора у міжнародних економічних відносинах, особливо в контексті енергетичної безпеки Європи та диверсифікації американського експорту енергоносіїв. Для Сполучених Штатів природний газ представляє важливий канал геоекономічного впливу та джерело експортних доходів.

Кумулятивна кількість санкцій відображає інтенсивність і тривалість обмежувальних заходів, враховуючи як секторальні, так і індивідуальні санкції. Використання кумулятивного показника дозволяє захопити ефект накопичення санкційного тиску, який може проявлятися з часовими лагами.

Математичне вираження запропонованої моделі має наступний вигляд:

$$GDP_growth = \beta_0 + \beta_1 * Oil_price + \beta_2 * Gas_price + \beta_3 * Sanctions + \varepsilon \quad (2.4)$$

де:

GDP_growth — річне зростання ВВП (%).

Oil_price — середньорічна ціна на нафту Brent (USD за барель).

Gas_price — середньорічна ціна на газ TTF (EUR за MWh).

Sanctions — кумулятивна кількість санкцій (приблизно, на основі даних про нові додавання та загальні оцінки).

ε — похибка.

Таблиця первинних даних надана у Додатку Б.

Дані зібрано з відкритих джерел: World Bank Open Data (NY.GDP.МКТР.KD.ZG), EIA (Europe Brent Spot Price FOB, annual average), Trading Economics, Statista. Кількість санкцій взята на сайтах Castellum.AI, Global Sanctions Database, Statista. Дані приблизні, оскільки точні кумулятивні числа варіюються за джерелами (включають індивідуальні, секторальні, експортні).

Економетричний аналіз російської моделі:

$$GDP_growth = -1,284 + 0,045 * Oil_price - 0,040 * Gas_price + 0,00016 * Sanctions$$

демонструє помірний рівень пояснювальної здатності з коефіцієнтом детермінації $R^2 = 0,252$, що означає пояснення приблизно 25,2% варіацій темпів зростання ВВП включеними факторами. Нормований R^2 має негативне значення (-0,028), що вказує на недостатню кількість спостережень відносно числа пояснювальних змінних (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Регресійна статистика

Показник	Значення
Множинний R	0,502079459
R-квадрат	0,252083783
Нормований R-квадрат	-0,028384799
Стандартна помилка	2,672518812
Спостереження	12

Джерело: Таблиця створена автором

F-статистика моделі становить 0,899 з рівнем значущості 0,483, що перевищує стандартний поріг $\alpha = 0,05$ та вказує на статистичну незначущість моделі в цілому. Подібний результат може свідчити про необхідність включення додаткових пояснювальних змінних або зміни специфікації моделі (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Дисперсійний аналіз (ANOVA)

Джерело варіації	df	SS	MS	F	Значимість F
Регресія	3	19,25854559	6,419515	0,898795	0,482865
Залишок	8	57,13885441	7,142357		
Загалом	11	76,3974			

Джерело: Таблиця створена автором

Коефіцієнт при змінній санкцій дорівнює 0,000165 з t-статистикою 1,166 та р-значенням 0,277. Позитивний знак коефіцієнта суперечить теоретичним очікуванням щодо негативного впливу санкцій на економічне зростання, проте статистична незначущість не дозволяє зробити обґрунтованих висновків.

Ціна нафти демонструє очікуваний позитивний вплив (коефіцієнт 0,045) на темпи зростання російського ВВП, що підтверджує ресурсозалежний характер економіки. Водночас статистична незначущість ($p = 0,317$) знижує надійність цього висновку (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Коефіцієнти регресії

Змінна	Коефіцієнт	Стандартна помилка	t-статистика	Р-значення	Нижні 95%	Верхні 95%
Y-перетин	-1,284385417	2,788999404	-0,46052	0,657404	-7,71583	5,147059
Sanctions	0,000165013	0,000141551	1,165747	0,277294	-0,00016	0,000491
Oil_price	0,045391669	0,042571391	1,066248	0,31743	-0,05278	0,143561
Gas_price	-0,040093054	0,032551685	-1,23167	0,253045	-0,11516	0,034971

Джерело: Таблиця створена автором

Іранська модель демонструє ще нижчу пояснювальну здатність з $R^2 = 0,132$, що означає пояснення лише 13,2% варіацій темпів зростання ВВП. Негативний нормований R^2 (-0,194) підтверджує недостатність специфікації моделі для іранського кейсу (табл. 2.11).

F-статистика 0,404 з рівнем значущості 0,754 вказує на статистичну незначущість моделі в цілому, що робить будь-які висновки про вплив окремих факторів ненадійними. Вища стандартна помилка (3,918) порівняно з

російською моделлю свідчить про більшу волатильність іранських економічних показників (табл. 2.12).

Таблиця 2.11

Регресійна статистика

Показник	Значення
Множинний R	0,362681
R-квадрат	0,131538
Нормований R-квадрат	-0,19414
Стандартна помилка	3,917749
Спостереження	12

Джерело: Таблиця створена автором

Таблиця 2.12

Дисперсійний аналіз (ANOVA)

Джерело варіації	df	SS	MS	F	Значимість F
Регресія	3	18,59783	6,199278	0,403894	0,754326
Залишок	8	122,7901	15,34876		
Загалом	11	141,3879			

Джерело: Таблиця створена автором

Коефіцієнт при санкціях має позитивне значення 0,000587, що знову суперечить теоретичним очікуванням, проте р-значення 0,685 вказує на статистичну незначущість цього ефекту. Несподіваним є негативний коефіцієнт при ціні нафти (-0,054), що може відобразити специфіку іранського нафтового сектору під санкційним тиском (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Коефіцієнти регресії

Змінна	Коефіцієнт	Стандартна помилка	t-статистика	P-значення	Нижні 95%	Верхні 95%
Y-перетин	2,8604	5,802442	0,492965	0,635282	-10,5201	16,24086
Sanctions	0,000587	0,001395	0,42058	0,685132	-0,00263	0,003803
Oil_price	-0,05418	0,063113	-0,85849	0,4156	-0,19972	0,091356
Gas_price	0,037232	0,043386	0,858155	0,415776	-0,06282	0,13728

Таблиця створена автором

Основним обмеженням запропонованої моделі є мала кількість спостережень (12 для кожної країни) відносно числа пояснювальних змінних, що призводить до зниження статистичної потужності тестів та надійності оцінок параметрів. Негативні значення нормованого R^2 для обох моделей підтверджують цю проблему.

Статистична незначущість усіх коефіцієнтів регресії вказує на неможливість відхилення нульової гіпотези про відсутність зв'язку між пояснювальними змінними та темпами зростання ВВП. Подібні результати можуть бути наслідком специфікації моделі, мультиколінеарності між змінними або структурних зломів у досліджуваному періоді.

Висновки до другого розділу

1. Міжнародні економічні санкції в сучасних геополітичних умовах стали ключовим інструментом впливу на держави та організації, що порушують міжнародне право чи загрожують глобальній стабільності. Основними підставами для їх запровадження є порушення територіальної цілісності, підтримка тероризму чи розробка зброї масового ураження, як це видно на прикладах санкцій проти Росії після анексії Криму 2014 року та Ірану через ядерну програму. Динаміка застосування санкцій демонструє стрімке зростання: якщо у 1950–1990 роках їх кількість була обмеженою, то з 1990-х, а особливо з 2004 року, спостерігається значне збільшення через глобальні конфлікти та економічну інтеграцію. Санкційна політика еволюціонувала від всеосяжних ембарго, що негативно впливали на цивільне населення, до цільових «розумних» санкцій, спрямованих на конкретні особи чи сектори. Провідними ініціаторами виступають США, ЄС та ООН, причому США лідирують за кількістю активних санкційних режимів (понад 24), спрямованих проти країн, таких як Куба, Іран, Росія та Китай. У 2024 році Росія залишається найбільш санкціонованою країною (4 143 обмеження), а Китай активно

трансформується з об'єкта санкцій в їх ініціатора, що відображає зміну глобальної економічної динаміки. Ефективність санкцій залежить від міжнародної координації та уникнення обходу через треті країни, однак вони сприяють формуванню антизахідних альянсів та фрагментації світової економіки.

2. Санкції у сучасних міжнародних відносинах дедалі частіше набувають неопротекціоністських рис, виконуючи функцію прихованого захисту національних ринків та забезпечення конкурентних переваг. На відміну від класичного протекціонізму XIX століття, що спирався на тарифи та квоти, сучасні санкції використовують фінансові обмеження, технологічні заборони та інвестиційні бар'єри, які формально обґрунтовуються політичними чи безпековими мотивами, але фактично перерозподіляють ринкові ніші на користь ініціаторів. Наприклад, заборона на експорт високотехнологічного обладнання до Китаю чи Росії послаблює їхні промислові сектори, водночас створюючи переваги для компаній США та ЄС. Санкції також сприяють розвитку внутрішніх ринків, як у випадку з аграрним сектором Росії після обмежень на імпорт із ЄС чи «зеленою трансформацією» в Європі. Китай, у свою чергу, використовує контрсанкції для захисту власних стратегічних галузей, таких як рідкісноземельні метали, та розширення глобальних ініціатив, як «Один пояс – один шлях». Такий підхід ілюструє трансформацію санкцій у гібридний інструмент економічної конкуренції, що впливає на глобальні ланцюги постачання та сприяє регіоналізації економік, хоча й загрожує зниженням світового ВВП через фрагментацію ринків.

3. Аналіз ефективності санкцій, проведений за допомогою моделі порівняння зростання ВВП Росії та Ірану до і після санкційних шоків, показує асиметричний вплив на країни-об'єкти та ініціаторів. Росія відтак зазнала значних економічних спадів у 2015 (-5,1%) та 2022 (-4,8%) роках через санкції після анексії Криму та вторгнення в Україну, але продемонструвала адаптацію у 2023–2024 роках завдяки переорієнтації торгівлі. Іран пережив пік негативного впливу у 2018–2019 роках (-5,14% та -5,78%) після відновлення

санкцій США, але показав відновлення у 2020–2021 роках через зростання цін на нафту та обхід обмежень. США та ЄС, як ініціатори, демонструють відносну економічну стабільність, з позитивними ефектами для США (до +1,4%) та періодичними втратами для ЄС (-3,2% у 2020–2022), пов’язаними з енергетичною кризою. Велика Британія зазнала значного спаду у 2020 році (-7,45%) через поєднання санкцій, Brexit та пандемії. Модель регресії показала низьку пояснювальну здатність ($R^2 = 0,252$ для Росії, 0,132 для Ірану), що вказує на вплив зовнішніх факторів, таких як ціни на енергоносії, та обмеження моделі через малу кількість спостережень. Загалом санкції мають обмежену довгострокову ефективність через адаптацію країн-об’єктів, що вимагає комплексного підходу для посилення їх впливу.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ДЕРЖАВ В УМОВАХ МІЖНАРОДНИХ САНКЦІЙ

3.1. Роль міжнародних організацій у розвитку принципів і підстав для застосування міжнародних економічних санкцій

У світі, де економічні взаємозв'язки переплітаються з геополітичними напругами, держави стикаються з викликами, що виникають від обмежувальних заходів, накладених на їхні господарства. Економічний розвиток сучасних країн під впливом міжнародних санкцій набуває особливих рис, коли традиційні шляхи зростання змушені адаптуватися до нових реалій ізоляції чи часткового відсторонення від глобальних ринків. Країни, опинившись під тиском, шукають альтернативні стратегії, переорієнтовуючи торгівлю, стимулюючи внутрішнє виробництво та формуючи нові альянси. Наприклад, у випадках з Росією, Іраном чи Північною Кореєю, санкції спонукали до посилення ролі держави в економіці, розвитку імпортозаміщення та пошуку партнерів серед незахідних держав. Водночас, перспективи розвитку залежать від глибини інтеграції в світову економіку до санкцій, рівня технологічної незалежності та здатності до інновацій. У довгостроковій перспективі, такі обмеження можуть призводити до уповільнення зростання, інфляційного тиску та соціальних напруг, але також стимулювати диверсифікацію економіки та посилення внутрішньої стійкості. Аналізуючи динаміку, економісти підкреслюють необхідність балансу між короткостроковими втратами та потенційними можливостями для трансформації господарських структур.

Проте, не всі країни реагують однаково на подібні виклики. У деяких випадках, санкції призводять до глибокої рецесії, як спостерігалося в Ірані після посилення обмежень на експорт нафти, де ВВП скоротився на декілька

відсотків, а інфляція сягнула високих рівнів. Навпаки, Росія, завдяки значним запасам природних ресурсів та стратегічним резервам, зуміла стабілізувати ситуацію через фіскальні стимули та переорієнтацію експорту на азіатські ринки. Північна Корея, ізольована протягом десятиліть, демонструє модель виживання за рахунок жорсткого державного контролю, хоча перспективи справжнього розвитку залишаються обмеженими через брак технологій та інвестицій. Загалом, перспективи економічного прогресу в умовах санкцій залежать від зовнішніх факторів, таких як єдність коаліції, що накладає обмеження, та ефективності обходу цих заходів.

Дослідження показують, що країни з диверсифікованою економікою та сильними регіональними зв'язками краще справляються з тиском, тоді як залежні від імпорту технологій стикаються з тривалими труднощами. Слід враховувати гуманітарний аспект, оскільки санкції часто впливають на населення, посилюючи нерівність та ускладнюючи доступ до базових благ [60].

Економічний розвиток під санкціями вимагає комплексного підходу, де держави інвестують у освіту, науку та інфраструктуру, аби компенсувати втрати від зовнішньої ізоляції. У контексті глобалізації, такі заходи змушують переосмислювати роль міжнародних організацій, які формують норми та підстави для застосування санкцій, впливаючи на траєкторії національних економік.

Міжнародні організації відіграють ключову функцію в формуванні норм, що регулюють використання економічних обмежень у глобальних відносинах. Ключовим фактором у розвитку санкційних механізмів стала здатність міжнародних організацій надавати їм легітимного статусу. Найбільш вагома роль у цьому процесі належить Організації Об'єднаних Націй. Рада Безпеки ООН уповноважена ухвалювати рішення щодо запровадження економічних санкцій відповідно до глави VII Статуту, коли дії тієї чи іншої держави становлять загрозу миру чи акту агресії. Санкційні режими ООН мають універсальний характер, оскільки держави-члени зобов'язані виконувати ухвалені рішення. Рада Безпеки ООН, як центральний орган, встановлює підстави для колективних заходів, керуючись статтею 41 Статуту

ООН, де санкції застосовуються для підтримки миру та безпеки. З часом, принципи еволюціонували від широких ембарго до цільових обмежень, аби мінімізувати шкоду цивільному населенню. Наприклад, у резолюціях щодо Іраку чи Югославії, акцент робився на гуманітарних винятках, дозволяючи постачання їжі та ліків. Розвиток таких норм відбувався під впливом критики, коли санкції призводили до гуманітарних криз, спонукаючи до впровадження принципів пропорційності та необхідності. Інші організації, як ЄС, доповнюють ці зусилля, розробляючи власні рамки, що інтегрують права людини в санкційні режими.

У процесі еволюції, підстави для санкцій розширилися від загроз миру до захисту прав людини та протидії тероризму. Рада Безпеки, аналізуючи ситуації, визначає загрози, як у випадках з Лівією чи Суданом, де обмеження накладалися за підтримку тероризму чи порушення прав. Принципи, розроблені в рамках ООН, включають періодичний перегляд санкцій, аби забезпечити їхню ефективність та відповідність міжнародному праву. Європейський Союз, у свою чергу, акцентує на пропорційності, регулярно переглядаючи заходи проти Росії, аби адаптувати їх до змін у ситуації. Роль СОТ полягає в узгодженні санкцій з правилами торгівлі, дозволяючи винятки за статтею XXI для національної безпеки, хоча дебати щодо сумісності тривають. МВФ та Світовий Банк впливають опосередковано, оцінюючи економічні наслідки та рекомендуючи заходи для пом'якшення впливу на вразливі групи.

Впродовж другої половини ХХ століття спостерігається еволюція принципів санкційної політики. Власне первинні санкційні режими мали характер широкомасштабних економічних блокад, які вражали все населення держави-порушника. Згодом під впливом міжнародних організацій було сформовано концепцію «цільових санкцій», спрямованих на конкретні групи осіб, компанії або секторальні сфери економіки. Такий підхід знижує ризик гуманітарних катастроф, водночас зберігаючи тиск на політичні еліти [66].

У цьому процесі ключову роль відіграли гуманітарні інституції, зокрема Управління Верховного комісара ООН з прав людини та Міжнародний комітет Червоного Хреста. Вони доводили, що санкції, котрі вражають базові потреби цивільного населення, суперечать міжнародним нормам. Як наслідок, принцип пропорційності поступово став невід'ємною складовою санкційної практики.

Історія принципів економічних санкцій у ООН корениться в післявоєнному порядку, коли Статут організації передбачив заходи для запобігання війнам. Перші санкції проти Південної Родезії в 1966 році встановили прецедент колективного тиску для зміни внутрішньої політики, зокрема расової дискримінації. Згодом, у 1977 році, ембарго на постачання зброї до Південної Африки підкреслило роль санкцій у боротьбі з апартеїдом. Пострадянська епоха принесла інтенсифікацію, з санкціями проти Іраку після вторгнення в Кувейт, де принципи включали гуманітарні винятки, аби уникнути голоду серед населення. Дослідження показують, як ці випадки формували норми пропорційності, коли Рада Безпеки почала враховувати вплив на цивільних. У 1990-х, санкції проти Югославії та Гаїті виявили недоліки широких ембарго, призводячи до гіперінфляції та зростання смертності, що спонукало до переходу на "розумні" санкції, спрямовані на еліти [107].

Період після закінчення холодної війни приніс розширення, з санкціями проти Іраку в 1990-х, що виявили проблеми з гуманітарними наслідками, спонукаючи до створення комітетів для моніторингу. Розвиток підстав відбувався через резолюції, де загрози миру розширювалися на внутрішні конфлікти, як у Сомалі чи Руанді. У 2000-х, принципи інтегрували права людини, з акцентом на захист вразливих груп, як у резолюціях щодо Судану. Недавні розробки, як *Guiding Principles on Sanctions, Business and Human Rights* 2025 року, підкреслюють баланс між санкціями та правами, пропонуючи норми для бізнесу. ЄС, починаючи з 2014 року, розвинув рамки проти Росії, інтегруючи цільовий принцип, аби уникнути широкого впливу на економіку. Роль цих організацій полягає в балансуванні між примусом та захистом прав, забезпечуючи, аби санкції служили інструментом дипломатії, а не ескалації конфліктів.

З 2014 року, санкції проти Росії за анексію Криму включали заборони на інвестиції та експорт технологій, розроблені для ослаблення військового потенціалу. Підстави базуються на загрозах територіальній цілісності, з принципами пропорційності, коли заходи переглядаються кожні шість місяців. У 2022 році, після повномасштабного вторгнення, ЄС ввів 18 пакетів санкцій, охоплюючи понад 2500 осіб та підприємств, з фокусом на фінансові обмеження та цін на нафту. Розвиток рамок для гібридних загроз у 2024 році дозволив націлюватися на матеріальні активи, як судна чи нерухомість, аби протидіяти дестабілізації.

Роль ООН полягає в легітимізації санкцій, забезпечуючи їхню сумісність з міжнародним гуманітарним правом, де принципи необхідності та дискримінації стали ключовими.

Міжнародний валютний фонд впливає на санкційні норми опосередковано, через оцінку економічних наслідків обмежень та регулювання фінансової допомоги країнам, що опинилися під тиском. Фонд, як інституція, спрямована на підтримку глобальної фінансової стабільності, аналізує спілловвер-ефекти санкцій, такі як зростання цін на комодиті та порушення ланцюгів постачань, пропонуючи рекомендації для пом'якшення впливу на вразливі економіки. Підстави для втручання МВФ базуються на принципах умовності кредитування, де країни під санкціями рідше отримують позики, особливо якщо обмеження ініційовані ключовими донорами, як США чи міжнародні організації, аби уникнути фінансування режимів, що порушують норми. У прогнозах МВФ, санкції розглядаються як фактор глобальних шоків, з акцентом на необхідність міжнародної координації для підтримки платіжних балансів та запобігання кризам. Розвиток норм у фонді еволюціонував від післявоєнної ролі як кредитора останньої інстанції до сучасних підходів, де санкції інтегруються в оцінки макроекономічної стабільності, з рекомендаціями щодо реструктуризації боргів чи перерозподілу спеціальних прав запозичення. Аналізи вказують, як санкції посилюють фрагментацію глобальної економіки, спонукаючи МВФ до

посилення ролі в координації політики, аби протидіяти ризикам стагфляції та боргових криз у країнах, що розвиваються. У випадках, як санкції проти Росії чи Ірану, фонд підкреслює глобальні наслідки, такі як зростання імпорتنих витрат на енергію та харчі, і пропонує заходи підтримки, включаючи гуманітарну допомогу. Принципи МВФ акцентують на співпраці та стійкості, де санкції не повинні призводити до масових криз, а радше стимулювати реформи для відновлення зростання. Довгостроково, фонд сприяє нормам, що обмежують залежність від резервів через часткове обмеження руху капіталів, аби зменшити вразливість до санкційних шоків [62].

Особливістю санкційної політики є складна система інституційної взаємодії. Одні організації ініціюють санкційні заходи, інші здійснюють моніторинг їх дотримання, ще інші – займаються координацією між державами. Такий розподіл функцій не лише підвищує ефективність санкцій, але й створює багаторівневу систему міжнародного контролю.

Прикладом є санкційні комітети Ради Безпеки ООН, які контролюють виконання ухвалених рішень, ведуть «чорні списки» та співпрацюють із регіональними організаціями. На регіональному рівні можна згадати роботу спеціалізованих підрозділів ЄС, відповідальних за моніторинг виконання санкційних приписів усіма державами-членами. Така взаємодія створює ефект мережевої координації, де санкції виступають не лише каральним, але й дисциплінуючим інструментом для світової економіки.

Принципи ЄС акцентують на чіткому розумінні цілі, мінімізуючи шкоду населенню, з винятками для гуманітарної допомоги. Підстави розширилися на порушення прав, як у санкціях проти Білорусі чи Ірану. Дослідження вказують, як ці норми впливають на економічний розвиток, спонукаючи країни до диверсифікації. У контексті Росії, санкції призвели до скорочення експорту на 30-40%, але стимулювали внутрішнє виробництво. Роль ЄС полягає в координації з ООН, забезпечуючи сумісність з міжнародним правом [51].

Окрім ООН, ЄС та СОТ, важливу роль у розвитку санкцій відіграють регіональні організації. Африканський Союз, Ліга арабських держав,

Організація американських держав – усі вони виробили власні підходи до санкційної політики. Африканський Союз застосовує економічні обмеження насамперед проти режимів, що прийшли до влади шляхом військових переворотів. У такий спосіб формується принцип колективної відповідальності за дотримання демократичних стандартів у регіоні. Ліга арабських держав використовувала санкції проти Сирії у 2011 році. Хоча ефективність цих заходів була обмеженою, факт їх застосування продемонстрував, що навіть у нестабільних регіональних системах санкції розглядаються як легітимний інструмент тиску. Організація американських держав традиційно надає санкціям політичного характеру, прагнучи впливати на процеси демократизації у країнах Латинської Америки (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Порівняння санкційних режимів міжнародних організацій

Організація	Форма санкцій	Обов'язковість виконання	Основна мета	Приклади застосування
ООН	Торговельні обмеження, фінансові санкції, ембарго	Загальнообов'язкові для держав-членів	Збереження миру, безпека, боротьба з агресією	Санкції проти Іраку (1990), Північної Кореї (2006–2020)
ЄС	Заморожування активів, візові обмеження, секторальні санкції	Обов'язкові для членів ЄС	Тиск на політичні еліти, захист прав людини	Санкції проти Росії (2014–2025)
СОТ	Контрзаходи (торговельні санкції)	Дозволені лише після процедури врегулювання спорів	Захист правил міжнародної торгівлі	Санкційні заходи проти США у справах про субсидії
Африканський Союз	Тимчасові економічні обмеження	Обов'язкові для членів	Запобігання переворотам	Санкції проти Мавританії (2008), Малі (2012)
Ліга арабських держав	Фінансові та торговельні санкції	Добровільні, часто неповні	Політичний тиск у регіоні	Санкції проти Сирії (2011)

Джерело: Таблиця складена автором за матеріалами [29]

Важливим викликом залишається подвійність санкційної політики: міжнародні організації декларують її гуманітарну спрямованість, проте на практиці часто виникають побічні ефекти, що зачіпають цивільне населення.

У Росії санкції призвели до переорієнтації торгівлі на Азію, з ростом ВВП попри початковий спад. В Ірані обмеження на нафту спричинили рецесію, але стимулювали диверсифікацію. Північна Корея демонструє виживання за рахунок ізоляції, з обмеженими перспективами розвитку. Детальніше розглядаючи Росію, санкції після 2014 року призвели до скорочення імпорту технологій, але держава активізувала програми імпортозаміщення в аграрному та промисловому секторах. За даними IMF, у 2025 році зростання може сягнути 1.5%, завдяки експорту енергоносіїв до Китаю та Індії. Іран, під тиском ембарго на нафту з 2018 року, зазнав скорочення ВВП на 5-7%, але розвинув неенергетичні галузі, як фармацевтика та туризм, з прогнозом зростання на 2% у 2025 році. Північна Корея, ізольована десятиліттями, покладається на державне планування, з ростом менше 1%, обмеженим через брак технологій, хоча альянси з Росією можуть надати імпульс [113].

Теорія економічних санкцій, розроблена в працях Хуфбауера та Шотта, передбачає, що ефективність залежить від вартості для цільової держави та єдності коаліції. У сучасних умовах, санкції впливають на розвиток через скорочення торгівлі, але стимулюють інновації. Для Росії, втрати від фінансових обмежень сягають 1-2% ВВП щорічно, але імпортозаміщення додало 0,5% зростання. Іран демонструє, як ембарго на нафту зменшило експорт на 50%, але активізувало виробництво товарів для внутрішнього ринку. Північна Корея, з її автаркією, уникає глибоких шоків, але стагнує через брак інвестицій. Загалом, вплив на розвиток є двоїстим: короткострокові втрати проти довгострокової стійкості. Розглядаючи макроекономічні моделі, санкції призводять до інфляційного тиску через дефіцит імпорту, як у Ірані з інфляцією 40% у 2023 році. У Росії, резерви дозволили стабілізувати рубль, але технологічна ізоляція гальмує продуктивність. Аналізи Світового банку вказують, що для бідних країн санкції посилюють нерівність, зменшуючи доступ до кредитів. Теоретично, перспективи розвитку покращуються за умови регіональних альянсів, як БРІКС для Росії та Ірану [68].

Геополітичні фактори, як торгівельні війни, вплинуть на перспективи, з потенціалом для нових альянсів. Економічна стійкість залежатиме від інвестицій у освіту та технології, компенсуючи ізоляцію.

Санкційні режими, які формуються під егідою міжнародних організацій, мають не лише точковий вплив на держави-порушники, але й відчутно змінюють глобальну економічну кон'юнктуру. Обмеження в енергетичній, фінансовій чи транспортній сферах створюють нові ланцюги поставок, змінюють торговельні маршрути та підштовхують країни до диверсифікації партнерів. Наприклад, санкції проти Ірану змусили багатьох імпортерів нафти шукати альтернативних постачальників, що вплинуло на світові ціни. Санкційна політика ЄС і США проти Російської Федерації після 2014 року не лише скоротила експорт енергоресурсів, але й активізувала дискусії щодо зеленої енергетики. Таким чином, санкції стають не лише інструментом покарання, але й каталізатором структурних змін у світовій економіці.

Водночас санкції мають і побічні ефекти для самих ініціаторів. У випадку комплексних обмежень виникають труднощі для європейських компаній, які втрачають доступ до ринків збуту, а також зростають витрати на імпорт ресурсів із більш віддалених країн. Це свідчить про амбівалентність санкцій як інструменту: вони одночасно створюють нові можливості та обмеження.

3.2. Механізм реалізації економічної політики держави в умовах міжнародних економічних санкцій

Формування механізму економічної політики в умовах санкцій ґрунтується на синтезі класичних теорій державного втручання та сучасних концепцій стійкості. Кейнсіанські ідеї, які наголошують на ролі держави в стимулюванні попиту через фіскальні заходи, набувають нового звучання, коли зовнішні бар'єри обмежують доступ до капіталу. Однак, на відміну від мирних часів, санкції додають елемент примусової адаптації, змушуючи переосмислювати роль монетарної політики в умовах обмеженого доступу до

міжнародних фінансових ринків. Сучасна система міжнародних економічних відносин дедалі більше зазнає впливу політичних факторів, що проявляється через активне використання санкційних обмежень. Державна економічна політика в такому середовищі втрачає передбачуваність, а отже, потребує спеціальних механізмів, здатних оперативно реагувати на зовнішні виклики. Йдеться не лише про нейтралізацію негативних ефектів санкційного тиску, але й про створення нових можливостей для розвитку внутрішнього ринку, диверсифікації експортних напрямів, зміцнення фінансової системи. Механізм реалізації економічної політики у подібних умовах є складним організаційно-правовим і фінансово-економічним комплексом, який поєднує інституційні, нормативні та інструментальні елементи в єдину систему, зорієнтовану на досягнення цілей національної безпеки [17].

Механізм економічної політики держави в умовах санкцій формується на основі поєднання теоретичних концепцій державного регулювання та практики кризового управління. У науковому дискурсі він розглядається як система взаємопов'язаних цілей, завдань, методів, форм і важелів, що визначають напрями державного впливу на економіку [8]. На відміну від «звичайних» умов, у період санкційного тиску стратегічна мета такої політики виходить за межі суто економічних показників і включає збереження політичного суверенітету, мінімізацію втрат для соціально-економічного розвитку, а також адаптацію національних виробників до нових глобальних правил гри.

Особливу роль відіграє методологія системного аналізу. Вона дозволяє розглядати механізм як динамічну систему, де будь-яка зміна в одному елементі неминуче викликає трансформацію інших. Так, зміни валютної політики впливають на стан зовнішньої торгівлі, а модифікація податкових правил безпосередньо позначається на інвестиційній активності. Така взаємозалежність потребує комплексних інструментів оцінювання, серед яких особливе місце займають методи сценарного прогнозування та економетричного моделювання.

Система реалізації економічної політики держави в умовах санкцій включає кілька ключових складових.

– Мета. Головною метою стає збереження макроекономічної рівноваги, коли уряди прагнуть утримати інфляцію в межах контрольованих показників, аби уникнути соціальних потрясінь [4]. У цьому контексті пріоритет віддається диверсифікації джерел доходів, де зменшення залежності від експорту сировини стає ключовим завданням, як це спостерігалось в іранській економіці після посилення санкцій. Держави формулюють цілі, орієнтовані на стимулювання внутрішнього попиту, інвестуючи в інфраструктуру та соціальні програми, що допомагає компенсувати втрати від торгівельних бар'єрів.

Мета полягає в розвитку власних інновацій для заміни імпорту. Наприклад, російський досвід демонструє, як цілі політики зосереджуються на імпортозаміщенні, аби посилити національну промисловість [27]. Водночас, цілі включають і зовнішній вимір, такий як пошук нових ринків у Азії чи Африці, що дозволяє обійти санкційні обмеження. Стратегічні завдання також охоплюють соціальний аспект, де уряди прагнуть мінімізувати вплив на добробут населення, впроваджуючи програми підтримки вразливих груп. У довгостроковій перспективі мета полягає в перетворенні санкцій на каталізатор структурних змін, що підвищує конкурентоспроможність економіки на глобальному рівні.

Розглядаючи цілі, варто зауважити їх ієрархічну структуру, де короткострокові завдання, як стабілізація валютного курсу, переплітаються з середньостроковими, такими як реформа фіскальної системи. Економісти підкреслюють, що успішність залежить від чіткості формулювання цілей, аби уникнути конфліктів між секторами [29]. У санкційному середовищі мета часто включає посилення фінансової автономії, через створення суверенних фондів чи альтернативних платіжних систем. Зрештою, стратегічні цілі не є ізольованими; вони формуються в діалозі з суспільством, аби забезпечити легітимність політики та мобілізувати ресурси для її реалізації.

– Засоби, що включають методи, форми та важелі впливу. Держави, опинившись під санкціями, застосовують різноманітні засоби для досягнення економічних цілей, починаючи від фіскальних методів, які включають перерозподіл бюджетних коштів на пріоритетні сектори. Фіскальні важелі, такі як податкові пільги для місцевих виробників, дозволяють стимулювати інвестиції, компенсуючи втрати від торговельних обмежень [30]. Форми реалізації часто набувають вигляду державних програм, де уряди впроваджують субсидії для аграрного чи промислового секторів, аби посилити внутрішній ринок. Монетарні методи, включаючи контроль над грошовою масою, допомагають стабілізувати валюту, коли доступ до міжнародних кредитів обмежений.

Можна виділити регуляторні форми, де зміни в законодавстві полегшують імпортозаміщення через спрощення норм для бізнесу. Наприклад, в Ірані такі методи включали реформи в банківській системі, аби обійти фінансові санкції [44]. Засоби також охоплюють торговельні угоди з несанкційними партнерами, що стає потужним важелем для диверсифікації експорту. У контексті санкцій форми реалізації політики часто поєднують адміністративні методи з ринковими, де державні підприємства беруть на себе роль лідерів у ключових галузях. Важелі, такі як валютні резерви, дозволяють урядам маневрувати в умовах волатильності, забезпечуючи стабільність.

Варто відзначити адаптивність методів: від антиінфляційних заходів, як контроль цін на базові товари, до інвестиційних програм, спрямованих на технологічний розвиток. Форми, такі як державно-приватне партнерство, посилюють ефективність, залучаючи приватний капітал під державні гарантії. Засоби досягнення не обмежуються внутрішніми засобами; вони також включають дипломатичні важелі для пом'якшення санкцій через переговори. Комбінація методів, форм та важелів формує гнучку систему, здатну протистояти зовнішньому тиску (табл. 3.2).

– Органи реалізації, до яких належать уряд, міністерства фінансів та економіки, Центральний банк, органи зовнішньої політики. Реалізацію економічної політики в умовах санкцій забезпечують центральні органи влади,

такі як міністерства фінансів та економічного розвитку, які координують фінансові та монетарні заходи. Центральні банки відіграють ключову роль у стабілізації фінансової системи, впроваджуючи політики, спрямовані на контроль інфляції та підтримку валютних резервів. Урядові агентства, відповідальні за торгівлю, займаються диверсифікацією ринків, укладаючи угоди з альтернативними партнерами. Парламенти, як законодавчі органи, формують правову базу, приймаючи закони про бюджет та реформи, аби адаптувати економіку до обмежень.

Таблиця 3.2

Види засобів досягнення мети

Засіб досягнення	Опис
Фіскальні методи	Перерозподіл бюджетних ресурсів на пріоритетні сектори для стимулювання зростання
Монетарні важелі	Контроль грошової маси та валютного курсу для стабілізації
Регуляторні форми	Зміни в законодавстві для полегшення бізнесу

Джерело: Таблиця складена автором за матеріалами [41]

На регіональному рівні органи місцевого самоврядування реалізують політику через локальні програми, такі як підтримка малого бізнесу в санкційних умовах. Спеціалізовані комітети, створені для моніторингу санкцій, координують дії між міністерствами, забезпечуючи єдність підходу [21]. У контексті санкцій роль набувають незалежні регулятори, як антимонопольні служби, які запобігають зловживанням у внутрішньому ринку. Органи, такі як фонди суверенного багатства, управляють резервами, інвестуючи в стратегічні проекти. Зрештою, реалізація залежить від синергії між виконавчою, законодавчою та судовою гілками влади, аби забезпечити ефективне виконання політики.

Механізм реалізації економічної політики не функціонує у вакуумі. На нього впливають численні внутрішні й зовнішні фактори. До внутрішніх належать: рівень інституційної спроможності, якість державного управління, стан фінансової системи, рівень довіри населення, інвестиційний клімат, технологічний потенціал. Країна з розвиненими фінансовими ринками та

конкурентоспроможною промисловістю має вищі шанси витримати санкційний тиск. Інституційне середовище є визначальним чинником ефективності механізму. У багатьох країнах реакція на санкції реалізується через активізацію промислової політики та стимулювання внутрішнього попиту. Держава залучає інститути розвитку, банки з державною участю, а також механізми державно-приватного партнерства [17].

Зовнішні фактори, такі як геополітична напруга та динаміка глобальних ринків, суттєво впливають на механізм політики, змушуючи держави адаптуватися до змін у торгівельних потоках. Наприклад, коливання цін на енергоносії, спричинені санкціями, вимагають перегляду експортних стратегій. Внутрішні фактори, включаючи рівень технологічного розвитку та соціальну стабільність, визначають здатність економіки протистояти тиску. Корупція чи неефективність інституцій можуть послабити механізм, тоді як сильна освітня система посилює інноваційний потенціал.

Міжнародні організації можуть посилювати чи пом'якшувати санкції через дипломатію. Внутрішні фактори, як демографічні тенденції, впливають на ринок праці, вимагаючи політики зайнятості. Зовнішні шоки, такі як пандемії, ускладнюють адаптацію, тоді як внутрішня політична єдність полегшує реалізацію реформ. Фактори взаємодіють, де зовнішні обмеження стимулюють внутрішні зміни, формуючи стійкий механізм.

Міжнародний вимір реалізації механізму також має вагоме значення. Санкції, що накладаються міжнародними організаціями (ООН, ЄС, СОТ), формують певний режим, у межах якого держава вибудовує власну політику. Іноді можливим є застосування альтернативних зовнішньоекономічних каналів співпраці: інтеграція до нових регіональних об'єднань, активізація торгівлі з країнами, що не приєдналися до санкційних режимів .

На рис. 3.1 зображено логіку функціонування механізму.

Механізм не є лінійним, а являє собою багатовекторну систему з постійними зворотними зв'язками.

Мета слугує орієнтиром для всіх компонентів, забезпечуючи фокус на стійкості економіки. Мета диктує вибір засобів. Міністерства фінансів застосовують фіскальні методи, тоді як центральні банки керують монетарними важелями, формуючи замкнений цикл, де результати органів повертаються до оцінки мети.

Зовнішні фактори впливають на всі елементи: геополітичні зміни модифікують засоби, змушуючи переорієнтовувати торгівлю, тоді як глобальні ринки впливають на органи, обмежуючи їх ресурси. Внутрішні фактори взаємодіють з інституціями - інституційна міцність посилює органи, тоді як соціальні тенденції коригують мету. Зовнішні та внутрішні фактори взаємозалежні, наприклад зовнішні санкції стимулюють внутрішні реформи.

У практиці механізм політики проявляється через конкретні приклади, як у Росії, де після санкцій 2014 року уряд зосередився на імпортозаміщенні, інвестуючи в аграрний сектор та технології [55]. Органи, такі як Міністерство економічного розвитку, реалізували програми, застосовуючи фіскальні важелі для субсидування виробників, тоді як зовнішні фактори, як падіння цін на нафту, змусили диверсифікувати експорт. В Ірані механізм включав реформи банківської системи, де центральний банк використав монетарні методи для стабілізації ріалу, попри зовнішні санкції на фінансові транзакції.

Внутрішні фактори, такі як демографічний тиск, вплинули на соціальні програми, аби утримати стабільність.

Порівнюючи випадки, Росія акцентувала на енергетичній незалежності, тоді як Іран фокусувався на регіональних альянсах. У обох прикладах органи реалізували засоби через державні фонди, мінімізуючи вплив факторів. Механізм досягає успіху, коли засоби узгоджені з факторами, як у випадках, де диверсифікація зменшила залежність від санкцій. У майбутньому механізм може еволюціонувати до глобальної кооперації серед санкціонованих держав, посилюючи внутрішні фактори через спільні проекти. Ефективність залежить від адаптивності, де постійний моніторинг дозволяє коригувати політику.

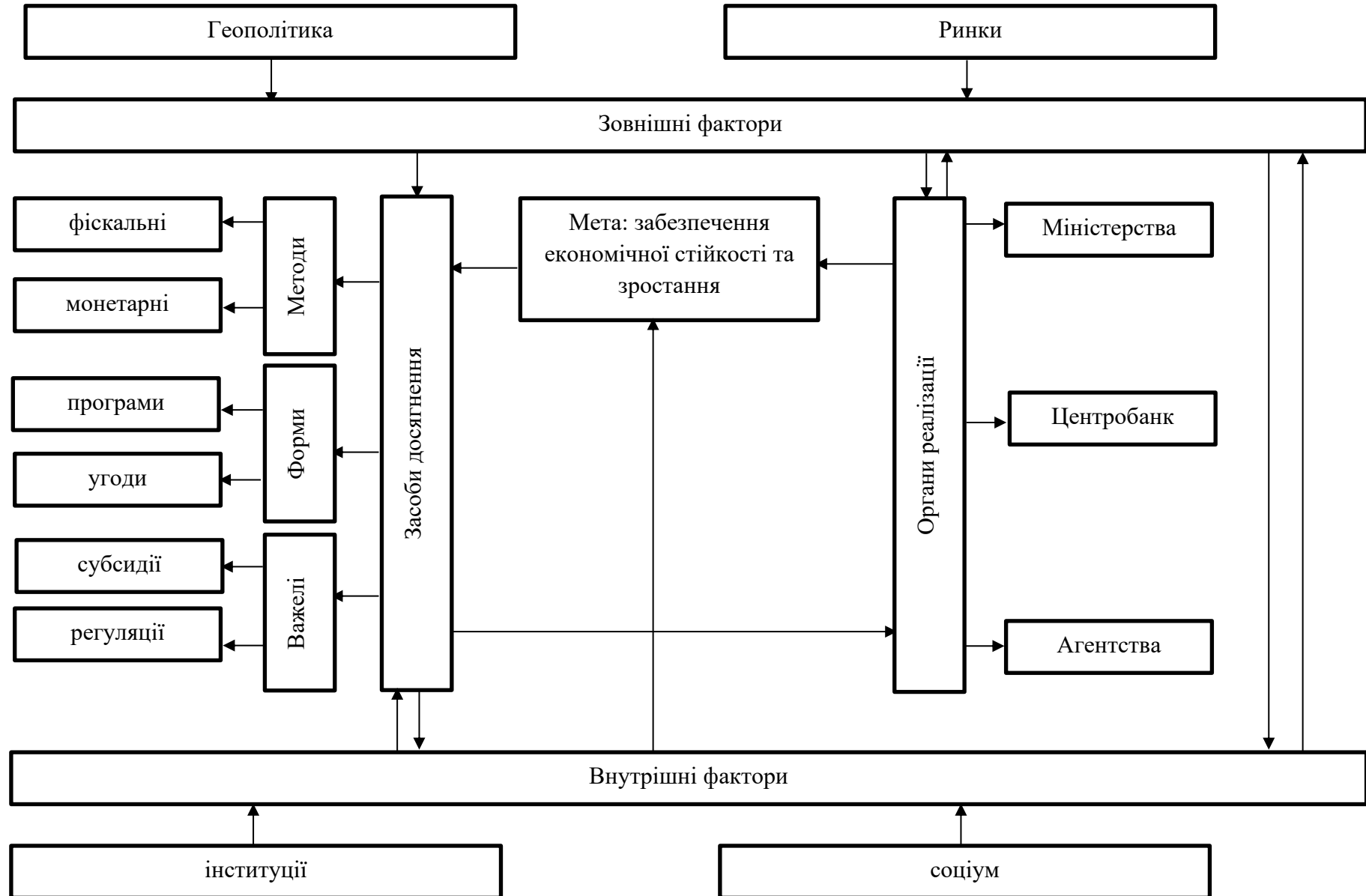

Рис. 3.1. Механізм реалізації економічної політики держави в умовах міжнародних економічних санкцій (створено автором)

Отже, реалізація економічної політики в умовах міжнародних санкцій потребує комплексного механізму, що поєднує інституційні, нормативні та інструментальні складові. Його ефективність залежить від здатності держави адаптувати економіку до нових викликів, підтримувати баланс між внутрішніми і зовнішніми чинниками, а також вибудовувати стратегії довгострокового розвитку. В умовах посилення санкційного тиску успішною виявляється політика, яка спирається на диверсифікацію економічних зв'язків, мобілізацію внутрішніх ресурсів і формування гнучких механізмів державного управління.

Висновки до третього розділу

1. Міжнародні організації, такі як ООН, ЄС і Рада Європи, мають вагомe значення при формуванні принципів і підстав для застосування економічних санкцій. Рада Безпеки ООН, відповідно до Статуту (ст. 41, гл. VII), легітимізує санкційні заходи, спрямовані на збереження миру та безпеки, надаючи правову основу для їх реалізації. ЄС, у свою чергу, розробляє власні санкційні режими, які часто поєднують політичні та економічні цілі, сприяючи підтримці прав людини та демократії. Діяльність цих організацій сприяє стандартизації санкційних процедур, однак їхня ефективність обмежується розбіжностями в інтересах країн-членів і труднощами в забезпеченні глобальної координації. Розвиток «розумних» санкцій під егідою міжнародних організацій демонструє прагнення до підвищення їхньої гуманітарної відповідальності.

2. Реалізація економічної політики в умовах санкцій вимагає комплексного механізму, що поєднує інституційні, нормативні та інструментальні складові. Аналіз випадків Росії та Ірану показує, що успішна адаптація до санкційного тиску залежить від диверсифікації економічних зв'язків, мобілізації внутрішніх ресурсів і гнучкого державного управління. Росія зосередилася на імпортозаміщенні та енергетичній незалежності, тоді як Іран активізував регіональні альянси та реформи фінансового сектору.

Ефективність механізму залежить від узгодженості внутрішніх і зовнішніх факторів, а також від здатності держави швидко реагувати на нові виклики. У майбутньому можлива еволюція механізму через глобальну кооперацію санкціонованих держав, що посилюватиме їхню стійкість до зовнішнього тиску.

ВИСНОВКИ

Відповідно до мети та завдань дослідження зробимо такі висновки.

1. Економічні санкції – це елемент зовнішньої політики, який поєднує політичні, безпекові та економічні цілі. Вони не лише спрямовані на зміну поведінки держав-порушників, але й можуть виконувати протекціоністські функції, сприяючи захисту національних економічних інтересів через обмеження торгівлі та фінансових потоків. Теоретичні підходи, зокрема концепції Д. Дрезнера та Д. Бальдіна, підкреслюють, що ефективність санкцій залежить від їхньої цілеспрямованості, міжнародної підтримки та економічного впливу країни-санкціонера. Водночас санкції можуть мати зворотний ефект, завдаючи шкоди економіці ініціатора та викликаючи непередбачувані соціально-економічні наслідки. Концепція «розумних» санкцій, запропонована Дж. Гордоном, акцентує на необхідності мінімізації гуманітарних наслідків, що підкреслює важливість балансу між ефективністю та етичними аспектами.

2. Економічні санкції еволюціонували від античних торговельних ембарго до сучасних складних інструментів, які включають як всеохоплюючі, так і цільові обмеження. Історично санкції часто були неефективними через брак міжнародної підтримки, як у випадку з санкціями Ліги Націй проти Італії 1935 року чи ембарго США проти Японії 1940 року. У ХХ столітті санкції стали ключовим інструментом зовнішньої політики, особливо після Другої світової війни, коли їх застосовували для стримування політичних режимів чи впливу на геополітичні процеси. Сучасна тенденція до «розумних» санкцій, що фокусуються на окремих особах чи секторах, відображає прагнення підвищити ефективність і зменшити гуманітарну шкоду. Легітимність санкцій ґрунтується на міжнародному праві, зокрема Статуті ООН, однак їх сприйняття залежить від глобальної підтримки та відповідності принципам демократії та прав людини.

3. Оцінювання ефективності економічних санкцій вимагає застосування комплексних методичних підходів, які враховують як кількісні, так і якісні аспекти їх впливу. Системний аналіз дозволяє узагальнити теоретичні засади санкцій, тоді як економетричні методи, зокрема метод різниці в різницях, забезпечують кількісну оцінку економічного ефекту. Контент-аналіз офіційних документів і заяв дає можливість зрозуміти політичні та сигнальні ефекти санкцій. Дослідження показують, що ефективність санкцій залежить від їхньої цілеспрямованості, міжнародної підтримки та економічної вразливості країни-об'єкта. Однак брак єдиної методології ускладнює порівняння результатів, що підкреслює необхідність розробки універсального підходу до оцінки санкційних режимів з урахуванням їх політичних, економічних і гуманітарних наслідків

4. У сучасному міжнародному середовищі економічні санкції стали одним із провідних механізмів політичного та економічного тиску на держави й організації, що підривають норми міжнародного права або створюють загрозу стабільності світової системи. Їх накладання найчастіше пов'язане з агресією проти суверенітету та кордонів інших країн, підтримкою терористичних структур або спробами розробки зброї масового ураження. Найактивнішими суб'єктами санкційної політики виступають Сполучені Штати Америки, Європейський Союз та Організація Об'єднаних Націй, причому США є безперечним лідером за кількістю діючих обмежувальних режимів, які охоплюють понад дві десятки держав — від Куби й Ірану до Росії та Китаю. Станом на 2024 рік Росія посідає перше місце у світі за кількістю накладених обмежень (4143), тоді як Китай починає дедалі активніше застосовувати власні санкційні інструменти, перетворюючись із головного об'єкта обмежень на одного з їхніх ініціаторів.

5. У глобальній практиці санкції дедалі чіткіше набувають ознак неопротекціонізму, виконуючи роль завуальованого механізму захисту внутрішніх економічних інтересів та боротьби за конкурентні переваги. На відміну від класичних протекціоністських інструментів XIX століття, які

спиралися передусім на тарифні бар'єри чи квотування, сьогодні в хід ідуть фінансові обмеження, заборони на передачу технологій, обмеження інвестицій. Формально вони обґрунтовуються політичними чи безпековими причинами, однак фактично призводять до перерозподілу міжнародних ринків на користь держав-ініціаторів. Наприклад, заборона на експорт високотехнологічних виробів у Китай і Росію послаблює їхні промислові комплекси, водночас створюючи простір для розвитку європейських та американських компаній. Водночас такі заходи стимулюють пошук внутрішніх ресурсів: у Росії санкції сприяли активізації сільськогосподарського виробництва після скорочення імпорту з ЄС, тоді як у Європі вони підштовхнули до масштабних проєктів «зеленої енергетики». Китай, своєю чергою, розбудовує систему контрсанкцій, захищаючи стратегічно важливі сфери, такі як видобуток рідкісноземельних металів, та одночасно просуваючи глобальні програми на кшталт «Один пояс – один шлях».

6. Емпіричні дослідження впливу санкцій, зокрема моделювання на основі динаміки ВВП Росії та Ірану до і після санкційних шоків, демонструють нерівномірність наслідків як для країн-мішеней, так і для самих ініціаторів. Російська економіка відчула серйозні втрати у 2015 році (спад ВВП на 5,1%) та у 2022 році (зниження на 4,8%) після анексії Криму та вторгнення в Україну, але в 2023–2024 роках продемонструвала пристосування за рахунок переорієнтації зовнішньої торгівлі. Іран найбільше постраждав у 2018–2019 роках, коли відновлені санкції США спричинили скорочення економіки на понад 5%, проте вже у 2020–2021 роках країна змогла частково компенсувати втрати завдяки зростанню світових цін на нафту та налагодженню механізмів обходу обмежень. Економіки Заходу в цілому зберігали відносну стабільність: для США обмежувальні заходи навіть дали позитивний ефект у вигляді зростання ВВП до 1,4%, тоді як у ЄС спостерігалися окремі втрати (близько -3,2% у 2020–2022 роках) на тлі енергетичної кризи. Велика Британія у 2020 році пережила особливо різкий спад (-7,45%), спричинений поєднанням

санкційної політики, виходу з ЄС та пандемії COVID-19. Використана модель регресійного аналізу показала низький рівень пояснювальної здатності (R^2 становив 0,252 для Росії та 0,132 для Ірану), що свідчить про сильний вплив зовнішніх чинників, насамперед вартості енергоносіїв, а також про обмеженість вибірки спостережень. Загалом санкції не мають високої довготривалої результативності, оскільки країни-мішені поступово пристосовуються, що зумовлює необхідність комплексного й гнучкого підходу до їх застосування.

7. Міжнародні організації, зокрема ООН, ЄС, СОТ, МВФ та регіональні об'єднання, відіграють ключову роль у формуванні принципів і підстав для застосування економічних санкцій, забезпечуючи їх легітимність та відповідність міжнародному праву. Рада Безпеки ООН, керуючись главою VII Статуту, встановлює санкції для підтримки миру, безпеки та протидії агресії, тероризму чи порушенням прав людини, як у випадках з Іраком, Північною Кореєю чи Росією. Еволюція санкційних норм від широких ембарго до цільових «розумних» санкцій відображає прагнення мінімізувати гуманітарний вплив, вводячи принципи пропорційності та необхідності, що враховують права цивільного населення. ЄС доповнює ці норми, акцентуючи на захисті прав людини та періодичному перегляді санкцій, як у випадку з Росією після 2014 року. СОТ узгоджує санкції з правилами торгівлі, дозволяючи винятки за національною безпекою, тоді як МВФ оцінює економічні наслідки, пропонуючи заходи для пом'якшення впливу на вразливі економіки.

8. Механізм реалізації економічної політики в умовах санкцій є складною системою, що поєднує цілі, засоби, органи та фактори для забезпечення макроекономічної стабільності та національної безпеки. Головною метою є збереження економічної рівноваги, диверсифікація доходів, стимулювання внутрішнього попиту та інновацій. Засоби включають фіскальні методи (податкові пільги, субсидії), монетарні важелі (контроль валюти) та регуляторні форми (зміни законодавства), спрямовані на адаптацію

до обмежень. Органи реалізації, такі як уряди, міністерства фінансів, центральні банки та місцеві органи, координують заходи, забезпечуючи стабільність і диверсифікацію ринків. Внутрішні фактори (інституційна спроможність, технологічний потенціал) та зовнішні (геополітична напруга, ринкові коливання) впливають на ефективність механізму, вимагаючи гнучкості та сценарного прогнозування. Приклади Росії та Ірану показують, як держави використовують державно-приватне партнерство та торгівельні угоди з несанкційними країнами для обходу обмежень. Ефективність механізму залежить від узгодженості засобів із факторами, що дозволяє трансформувати санкційний тиск у можливості для структурних реформ і довгострокового розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бобровицький А., Гавриленко Н., Гончарук А., Ус І., Широкий Г., Юлдашев Р. Міжнародні санкції як інструмент стримування російської агресії проти України : аналіт. доп.; за заг. ред. М. Паламарчука. Київ : НІСД, 2023. 76 с. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2023.10>
2. Гнатівський Б. Фінансові санкції у контексті формування безпекового простору: теоретичні засади. Світ фінансів. 2024. № 1 (78). С. 27–38. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1670>. (дата звернення: 01.08.2025)
3. Громовенко К. В. Економічні санкції : міжнародно-правові аспекти ефективності. *Juris Europensis Scientia*. 2021. Вип. 4. С. 70-77. URI: <https://hdl.handle.net/11300/24338>
4. Камінська Н. В. Міжнародно-правовий режим контрзаходів у формі передачі Україні російських активів: теоретичні й практичні аспекти. *Право України*. 2024. № 3. С. 9–20. DOI: 10.33498/louu-2024-03.
5. Київська школа економіки (2024). Аналіз впливу енергетичних санкцій на Росію від KSE Institute – липень 2024. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/analiz-vplivu-energetichnih-sanktsiy-na-rosiyu-vid-kse-institute-lipen-2024/> (дата звернення: 01.08.2025)
6. Коваль Д., Бернацький Б. Санкційний довідник: уроки для України з практики іноземного санкційного законодавства та міжнародного права. Центр прав людини ZMINA. Київ, 2023. 96 с
7. Кулик С. А. Економічні санкції як інструмент протекціонізму в системі міжнародних відносин. Бакалаврська робота. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. 40 с.
8. Мальський В.І. Вплив санкційної політики на економічну стабільність: аналіз суспільно-політичних наслідків. *Політичне життя*. 2025. (Квіт 2025), С. 188-192. DOI:<https://doi.org/10.31558/2519-2949.2025.1.17>.

9. Маркова Є. М. Особливості застосування міжнародно-правових примусових заходів. Актуальні питання сьогодення. 2018. Том. 1. С. 91–95.
10. Матвійчук Н. В. Міжнародні санкції як інструмент зовнішньої політики. Історія. Політологія. 2022. №33-34. С. 71-79.
11. Медведєва М. О. Застосування контрзаходів і санкцій у міжнародному праві навколишнього середовища. Держава і право. Вип. 57. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/58765/22-Medvedyeva.pdf?sequence=1>. (дата звернення: 01.08.2025)
12. Міжнародні санкції. Біржовий лідер: веб-сайт. URL: <http://www.profi-forex.org/wiki/mezhdunarodnye-sankcii.html>. (дата звернення: 01.08.2025)
13. Міжнародні санкції як інструмент стримування російської агресії проти України : аналіт. доп. за заг. ред. М. Паламарчука. Київ : НІСД, 2023. 76 с. (Серія «Міжнародні відносини»). DOI: <https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2023.10>
14. Міністерство економіки України (2024). Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2024-2026 роки. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=77059300-efc0-4c61-8a67-3974e0cd27a5> (дата звернення: 01.08.2025)
15. Міністерство закордонних справ України (2024). Санкції проти РФ. URL: <https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/sankciyi-proti-rf> (дата звернення: 01.08.2025)
16. Міністерство закордонних справ України. Офіційний сайт. URL: <https://mfa.gov.ua/>. (дата звернення: 01.08.2025)
17. Нуруллаєв І.С. До постановки питання про поняття і зміст санкцій у міжнародному публічному праві. Юридичний науковий електронний журнал. С. 509–512. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/116> (дата звернення: 01.08.2025).
18. Організація Об'єднаних Націй. Україна. Офіційний сайт. URL: <https://ukraine.un.org/>. (дата звернення: 01.08.2025)

19. Орел, О., Орел, О., Яцківська, А., & Власенко, О. Економічні санкції ЄС проти росії та ефективність їх застосування. *Society and Security*, 2023. №1(1). С. 166–174. doi.org/10.26642/sas-2023-1(1)-166-174
20. Панковець М.П., Шевчук Т.В. Міжнародні економічні санкції в системі міжнародної без-пеки: досвід та ефективність застосування в сучасних умовах. *Scientific Bulletin of UNFU*. 2024. Вип. 4. С. 34–40, doi: 10.36930/40340405.
21. Пілат О. В., Шаренко М. С., Сумцова С. О. Фінансові санкції як інструмент міжнародної політики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Том 4 № 86. С. 157-162. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.25>
22. Поливач Р. О. Класифікація та механізми застосування міжнародних економічних санкцій. *Вісник Державного університету «Київський авіаційний інститут»*. Серія: Право. 2025. № 87. С. 45–57. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.4.45>.
23. Положення про Комісію міжнародного права : Міжнародний документ № 995_a01 від 21 листопада 1947 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a01#Text. (дата звернення: 01.08.2025)
24. Постійні місії та делегації в Женеві. URL: <https://www.geneve-int.ch/whoswho>. (дата звернення: 03.08.2025)
25. Про санкції від 14.08.2014. Закон України № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18>
26. Санкції США проти Куби. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%97_%D0%A1%D0%A8%D0%90_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8_%D0%9A%D1%83%D0%B1%D0%B8 (дата звернення: 03.08.2025)
27. Седляр Ю.О. Міжнародні санкції у світовій політиці: теорія і практика. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2013. 412 с.

28. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду : Міжнародний документ № 995_010 від 16 вересня 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text. (дата звернення: 03.08.2025)
29. Стрельцова І.С. Економічні санкції як засіб політичного впливу: бакалаврська робота. Ми-колаїв: НУК, 2024. 81 с. URL: <https://eir.nuos.edu.ua/handle/123456789/8489>. (дата звернення: 03.08.2025)
30. Фліссак К. Економічні санкції та специфіка їх позиціонування в сучасних міжнародних відносинах. Актуальні проблеми правознавства. 2019. Випуск 1 (17). С. 72–80.
31. Фліссак, К. А. Економічні санкції та специфіка їх позиціонування в сучасних міжнародних відносинах. Актуальні проблеми правознавства. 2019. №1. С. 72–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2019_1_14 (дата звернення: 04.08.2025)
32. Фрацивір А. Чи впливають економічні санкції на міжнародну політичну поведінку країн, багатих на ресурси: кейс Російської Федерації. Блог Аналітичного центру ADASTRA. 2024. URL: <https://adastra.org.ua/blog/chy-vplyvaiut-ekonomichni-sanctsii-na-mizhnarodnu-politychnu-povedinku-kraiin-bagatykh-na-resursy>. (дата звернення: 02.08.2025)
33. 2024 Sanctions Year-in-Review: Top Sanctions Trends in 17 Charts / Castellum.AI. 2025. URL: <https://www.castellum.ai/insights/2024-sanctions-year-in-review> (дата звернення: 31.08.2025).
34. 2025 Trade Compliance Trends: Insights Shaped by 2024 / Descartes. 2025. URL: <https://www.descartes.com/resources/knowledge-center/2025-trade-compliance-trends-insights-shaped-2024> (дата звернення: 31.08.2025).
35. 4 sanctions trends to watch for in 2025 / ComplyAdvantage. 2025. URL: <https://complyadvantage.com/insights/sanctions-trends-2025/> (дата звернення: 31.08.2025).
36. An onslaught of protectionism will change global trade / The Economist. 2023. URL: <https://www.economist.com/the-world->

ahead/2023/11/13/an-onslaught-of-protectionism-will-change-global-trade (дата звернення: 31.08.2025).

37. Außenminister Sigmar Gabriel zu US-Sanktionsgesetzen gegen Russland, Iran und Nordkorea. www.auswaertiges-amt.de/DE/Infoservice/Presse/Meldungen/2017/170728_BM_Sanktionen.html. URL: www.auswaertiges-amt.de/DE/Infoservice/Presse/Meldungen/2017/170728_BM_Sanktionen.html. (дата звернення: 01.08.2025)

38. Bagwell, K., & Staiger, R. W. An economic theory of GATT. *American Economic Review*, 1999. № 89(1). P. 215–248. URL: <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/aer.89.1.215> (дата звернення: 03.08.2025)

39. Baldwin, D. A. *Economic Statecraft*. Princeton, NJ, Princeton University Press, 1985. 409 p.

40. Bâli A. Ü. Weapons Against the Weak: International Law and the Political Economy of Coercion. *Yale Journal of International Law Online*. 2023. URL: <https://yalejil.yale.edu/weapons-against-weak> (дата звернення: 03.08.2025)

41. Barry E. Carter. *International Economic Sanctions: Improving the Haphazard U.S. Legal Regime*. URL: <http://scholarship.law.berkeley.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1924&context=californialawreview>. (дата звернення: 03.08.2025)

42. Bechky P. Sanctions and the blurred boundaries of International Economic Law. *Missouri Law Review*. 2018. Volume 83. № 1. 39 p.

43. Becko J. S. A theory of economic sanctions as terms-of-trade manipulation. *Journal of International Economics*. 2024. № 150. P. 103-898. <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2024.103898>

44. Bernatskyi, B. (2024). How do sanctions impact the economy of the Russian Federation, the effect of sanctions as of 2024, forecast for 2025. Analytical portal. URL: <https://analytics.intsecurity.org/en/sanctions-against-russia-impact/> (дата звернення: 03.08.2025)

45. Bessler M., Garfield R., Mc Hugh G. Sanctions Assessment Handbook. Assessing the Humanitarian Implications of Sanctions. United Nations. IASC. Inter-Agency Standing Committee. 2004. 88 p.

46. Bobrovytskyi, A., Havrylenko, N., Honcharuk, A., Us, I., Shiroky, G., & Yuldashev, R. International sanctions as a tool to deter Russian aggression against Ukraine. Analytical report. Under the general editorship of M. Palamarchuk. Kyiv: 2023. NISS, 76. Center for Foreign Policy Studies. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.10>. (дата звернення: 03.08.2025)

47. Borodaenko A.A. Sanctions and measures in the international Law: the challenge of codification and interpretation. URL: <https://doi.org/10.24158/tipor.2018.5.25>. (дата звернення: 03.08.2025)

48. Can economic sanctions be effective? - World Trade Organization - 2025. URL: https://www.wto.org/english/res_e/reser_e/ersd201803_e.htm

49. Chick E. The role of economic sanctions in shaping international trade relationships case study: Russia. 2025. 1-20 p. <https://doi.org/10.25776/ptav-ha86>

50. Council of the European Union, 10198/1/04, Basic Principles on the Use Restrictive Measures (Sanctions). URL: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv>. (дата звернення: 03.08.2025)

51. Council of the European Union. EU Sanctions Against Russia // Consilium.europa.eu. – 2025. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia/>.

52. Council on Foreign Relations. (2024). What Are Economic Sanctions? URL: <https://www.cfr.org/backgrounder/what-are-economic-sanctions> (дата звернення: 03.08.2025)

53. Davidsson E. Towards A Definition of Economic Sanctions. The Economist. 2003. № 18. URL: http://aldeilis.net/wp-content/uploads/sites/3/2010/05/2878_econsanc-definition.pdf. (дата звернення: 03.08.2025)

54. Different types of sanctions. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/different-types/> (дата звернення: 03.08.2025)

55. Drezner D. W. Global Economic Sanctions. 2024. №. 27. P. 9-24. URL: <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-041322-032240>

56. Drezner D. W. The United States of Sanctions. Foreign Affairs. 2021.

57. Drezner D. W. Sanctions Sometimes Smart: Targeted Sanctions in Theory and Practice. International Studies Review. 2011. №13 (1). P. 96–108. DOI:10.1111/j.1468-2486.2010.01001.x

58. Drezner, D. W. The Sanctions Paradox, Economic Statecraft and International Relations. Cambridge University Press. 1999. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511549366> (дата звернення: 01.08.2025)

59. Economic Maneuvering: How States Evade Economic Sanctions - 2025. URL: https://www.inss.org.il/strategic_assessment/economics/

60. Economic Sanctions and Investment Controls 2025: Compliance in / Practising Law Institute. 2025. URL: <https://www.pli.edu/programs/economic-sanctions-and-investment-controls-2025-compliance-in-a-complex-world/435415> (дата звернення: 31.08.2025).

61. Economic Sanctions as Tools of Foreign Policy. Report to the Chairman. Committee on Foreign Relations, U. S. Senate. Washington D.C.: DIANE Publishing, 1992. URL: <http://www.gao.gov/assets/160/151591.pdf>.

62. Economic sanctions deliver bigger global shocks than ever before and are easier to evade - International Monetary Fund (IMF) - 2025. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2022/06/the-sanctions-weapon-mulder>

63. Elliott K. A. Evidence on the Costs and Benefits of Economic Sanctions. Peterson Institute for International Economics. URL: <https://www.piie.com/commentary/testimonies/evidence-costs-and-benefits-economic-sanctions> (дата звернення: 01.08.2025)

64. Enforcement Action Trends: Insights for 2025 / Crowe LLP. 2025. URL: <https://www.crowe.com/insights/fincrime-in-context/enforcement-action-trends-insights-for-2025> (дата звернення: 31.08.2025).

65. European Commission. (2025). Overview of sanctions and related resources. URL: https://finance.ec.europa.eu/eu-and-world/sanctions-restrictive-measures/overview-sanctions-and-related-resources_en (дата звернення: 01.08.2025)

66. European Union sanctions | EEAS - 2025. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/european-union-sanctions_en

67. Evaluating targeted sanctions. A Flexible Framework for Impact Analysis November 2023. URL: <https://redress.org/wpcontent/uploads/2023/11/Evaluating-Targeted-Sanctions.pdf> (дата звернення: 01.08.2025)

68. Global Economic Prospects -- June 2025 - The World Bank - 2025. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/8bf0b62ec6bcb886d97295ad930059e9-0050012025/original/GEP-June-2025.pdf>

69. Global Sanctions Database (GSDB). 2025. URL: <https://www.globalsanctionsdatabase.com/data/> (дата звернення: 01.08.2025)

70. GlobalSanctions.com. (2025). Global Sanctions | Law, Practice & Guidance | Targeted sanctions. URL: <https://globalsanctions.com/> (дата звернення: 02.08.2025)

71. Gordon J. Smart Sanctions Revisited. Ethics & International Affairs. 2011. Vol. 25. № 3. P. 315–335. DOI:10.1017/S0892679411000323

72. Hayashi M., Yamaguchi A. Economic Sanctions against Russia: Questions of Legality and Legitimacy. International Community Law Review. 2024. Vol. 26, No.1–2. P. 69-98. DOI:10.1163/15718199-20231138

73. Hufbauer G. C., Schott J. J., Elliott K.A., Oegg B. Economic Sanctions Reconsidered (3 ed.). Washington, DC: Columbia University Press. 2008. p. 67.

74. IMF. World Economic Outlook 2023. URL: <https://www.imf.org>

75. Investopedia. (2024). Protectionism. URL: <https://www.investopedia.com/terms/p/protectionism.asp> (дата звернення: 02.08.2025)

76. Itskhoki O., Ribakova E. The Economics of Sanctions: From Theory Into Practice // Brookings Institution. – 2024. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2024/09/6_ItskhokiRibakova.pdf.

77. Kaminska N., Pozhidayeva M. Regimes of international sanctions against Russia in connection with the aggression against Ukraine. De-Occupation of Ukraine. Legal expertise / ed. by O.V. Kresin. Kyiv: State University of Trade and Economics, 2022. P. 36–40.

78. Lee J., Portela C. Evaluating the success of international sanctions: a new research agenda. Revista CIDOB d'Afers Internacionals, issue 125 (September 2020), pp. 39-60. DOI: doi.org/10.24241/rcai.2020.125.2.39/en

79. Lumen K. The Power of Sanctions as a Tool of International Relations: Factors That Define Its Success. Tallin University of Technology; School of Business and Governance Department of Law. 2018. 72 p.

80. Lv Z., Xu T. Do economic sanctions affect protectionism? Evidence from agricultural support. Economics & Politics, 2019. №31(3). P. 27-42. URL: <https://doi.org/10.1111/escp.12124> (дата звернення: 02.08.2025)

81. Mal'tsev, A. & Chichilimov, S. Entrenchment of Neo-Protectionism in Global Economy of 21st Century. World Economy and International Relations. 2025. №69. P. 5-14. DOI:10.20542/0131-2227-2025-69-4-5-14

82. Matviichuk, N.V. International sanctions as a tool of foreign policy. Bulletin of Mariupol State University. Series: History. Political Studies, 2022. P. 71–79. URL: <https://doi.org/10.34079/2226-2830-2022-12-33-34-71-79>. (дата звернення: 02.08.2025)

83. Mikulska A. Energy Security in Europe More than Two Years into Russian Invasion on Ukraine. Institute for Defense Analyses. 2024. 27 p. URL: <https://www.csce.gov/wp-content/uploads/2024/10/20241016-Energy-Security-Mikulska-Report.pdf>

84. Morgan T. C., Syropoulos C., Yotov Y.V. Economic Sanctions: Evolution, Consequences, and Challenges. *Journal of Economic Perspectives*. 2023. №37 (1). P. 3–29.

85. Morgan, T. Clifton; Syropoulos, Constantinos ; Yotov, Yoto V. Economic Sanctions: Evolution, Consequences, and Challenges. *Journal of Economic Perspectives*. 2023. Vol. 37, No.1. P. 3–30. URL: <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jep.37.1.3> (дата звернення: 02.08.2025)

86. Navigating global trade in a highly uncertain environment / World Economic Forum. 2025. URL: <https://www.weforum.org/stories/2025/01/5-key-actions-business-fragmented-geoeconomic-landscape/> (дата звернення: 31.08.2025).

87. Office of Foreign Assets Control. (2025). Sanctions Programs and Country Information. URL: <https://ofac.treasury.gov/sanctions-programs-and-country-information> (дата звернення: 02.08.2025)

88. On the effectiveness of the sanctions on Russia: New data and new evidence / CEPR. 2025. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/on-effectiveness-sanctions-russia-new-data-and-new-evidence> (дата звернення: 31.08.2025).

89. Protectionism Is Failing to Achieve Its Goals and Threatens the Future of Critical Industries / World Bank. 2023. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2023/08/29/protectionism-is-failing-to-achieve-its-goals-and-threatens-the-future-of-critical-industries> (дата звернення: 31.08.2025).

90. Sanctions 2025 - USA – Washington, DC | Global Practice Guides / Chambers and Partners. 2025. URL: <https://practiceguides.chambers.com/practice-guides/sanctions-2025/usa-washington-dc/trends-and-developments> (дата звернення: 31.08.2025).

91. Sanctions 2025: Compliance trends / Moody's. 2025. URL: <https://www.moody.com/web/en/us/insights/podcasts/kyc-decoded/sanctions->

2025-what-compliance-professionals-are-working-on-now.html (дата звернення: 31.08.2025).

92. Sanctions and Export Controls: 2025 Global Financial Landscape / Protiviti. 2025. URL: <https://www.protiviti.com/it-it/whitepaper/sanctions-and-export-controls-current-and-future-landscape-global-financial-institutions> (дата звернення: 31.08.2025).

93. Sanctions and Export Enforcement Trends 2025 / Gibson Dunn. 2025. URL: <https://www.gibsondunn.com/wp-content/uploads/2025/05/WebcastSlides-2025-Sanctions-and-Export-Enforcement-Trends-29-MAY-2025.pdf> (дата звернення: 31.08.2025).

94. Sanctions Programs and Country Information / U.S. Department of the Treasury. 2025. URL: <https://ofac.treasury.gov/sanctions-programs-and-country-information> (дата звернення: 31.08.2025).

95. Saprykin D., Bohan A. Peculiarities of the sanctions policy of states and the strategy of states in the conditions of globalization. *Economic sciences*. 2023. № 5(117). P. 164–168.

96. Subsidiary Organs of the United Nations Security Council. URL: https://main.un.org/securitycouncil/sites/default/files/subsidiary_organ_series_7sept23_.pdf. (дата звернення: 02.08.2025)

97. Syropoulos C., Felbermayr G., Kirilakha A., Yalcin E., Yotov Y.V. The global sanctions data base-Release 3: COVID-19, Russia, and multilateral sanctions. *Review of International Economics*. 2023. DOI: <https://doi.org/10.1111/roie.12691>

98. The Global Sanctions Data Base / CEPR. 2020. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/global-sanctions-data-base> (дата звернення: 31.08.2025).

99. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. URL: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E. (дата звернення: 02.08.2025)

100. U.S. Sanctions Enforcement: 2024 Lessons Learned and 2025 / Morrison & Foerster. 2025. URL: <https://www.mofo.com/resources/insights/250424-u-s-sanctions-enforcement-2024-lessons-learned> (дата звернення: 31.08.2025).
101. UNCTAD Handbook of statistics. 2017. United Nations publication, 2017. 107 p.
102. Understanding and improving sanctions today | Some of the real / Chatham House. 2025. URL: <https://www.chathamhouse.org/2025/07/understanding-and-improving-sanctions-today/some-real-and-imagined-concerns-about-sanctions> (дата звернення: 31.08.2025).
103. Understanding Protectionism: Tools and Examples for Trade Policies / Investopedia. 2025. URL: <https://www.investopedia.com/terms/p/protectionism.asp> (дата звернення: 31.08.2025).
104. Understanding the 2025 sanctions landscape / DWF Group. 2025. URL: <https://dwfgroup.com/en/news-and-insights/insights/2025/6/understanding-the-sanctions-landscape> (дата звернення: 31.08.2025).
105. UNDP. Human Development Report. New York and London : Oxford University Press. 2017. 245 p.
106. United Nations Security Council. Sanctions – Security Council. Official website. URL: <https://www.un.org/securitycouncil/sanctions/information> (дата звернення: 02.08.2025)
107. United Nations Security Council. Sanctions Information // United Nations. – 2025. URL: <https://main.un.org/securitycouncil/en/sanctions/information>.
108. USA Trends and Developments / Holland & Knight. 2025. URL: <https://www.hklaw.com/en/insights/publications/2024/12/usa-trends-and-developments> (дата звернення: 31.08.2025).

109. Webcast: 2025 Sanctions and Export Enforcement Trends / Gibson Dunn. 2025. URL: <https://www.gibsondunn.com/webcast-2025-sanctions-and-export-enforcement-trends/> (дата звернення: 31.08.2025).

110. Weekly Sanctions Update: June 23, 2025 / Steptoe. 2025. URL: <https://www.steptoelaw.com/en/news-publications/international-compliance-blog/weekly-sanctions-update-june-23-2025.html> (дата звернення: 31.08.2025).

111. What Are Economic Sanctions? Council on foreign relations. URL: <http://www.cfr.org/sanctions/economic-sanctions/p36259>. (дата звернення: 02.08.2025)

112. Wikipedia. (2025). Economic sanctions. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Economic_sanctions (дата звернення: 02.08.2025)

113. World Economic Outlook Update, July 2025: Global Economy: Tenuous Resilience amid Persistent Uncertainty - 2025. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2025/07/29/world-economic-outlook-update-july-2025>

114. Yalcin, E., Felbermayr, G., Kirilakha, A. The Global Sanctions Database – Release 4: New Evidence on the Trade Effects of Economic Sanctions. *Journal of International Economics*. 2025. Vol. 142. P. 103-128. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0022199624001234>

115. Yotov Y., Yalcin E., Kirilakha A., Syropoulos C., Felbermayr G. The ‘Global Sanctions Data Base’: mapping international sanction policies from 1950–2019. *VoxEU Column*, 18 May 2021. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/global-sanctions-data-base-mapping-international-sanction-policies-1950-2019> (дата звернення: 02.08.2025)

116. Zhang J. J., & Shanks S. Measuring Chinese economic sanctions 1949–2020: Introducing the China TIES dataset. *Conflict Management and Peace Science*. 2024. № 42(3). P. 328-352. URL: <https://doi.org/10.1177/07388942241248274> (дата звернення: 02.08.2025)

ДОДАТКИ

Додаток А

Реальне зростання ВВП, % р/р

Country Name	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Euro area	-0,17	1,45	2,14	1,82	2,60	1,77	1,63	-6,05	6,36	3,54	0,42	0,86
United Kingdom	1,80	3,19	2,22	1,92	2,66	1,41	1,62	-10,30	8,58	4,84	0,40	1,10
Iran, Islamic Rep.	-1,52	4,98	-1,42	8,82	2,76	-1,84	-3,07	3,33	4,72	3,78	5,04	3,04
Russian Federation	1,76	0,74	-1,97	0,19	1,83	2,81	2,20	-2,65	5,87	-1,44	4,08	4,34
United States	2,12	2,52	2,95	1,82	2,46	2,97	2,58	-2,16	6,06	2,51	2,89	2,80
World	2,89	3,15	3,13	2,81	3,46	3,30	2,71	-2,85	6,42	3,36	2,94	2,86

Джерело: [68]

Додаток Б

Кількість санкцій, Ціна нафти Brent (середня), дол США/Барель Ціна газу TTF (середня), євро за МВт·год

Роки	Кумулятивна кількість санкцій, Росія	Кумулятивна кількість санкцій, Іран	Кумулятивна кількість санкцій, США	Кумулятивна кількість санкцій, Велика Британія	Ціна нафти Brent (середня), дол США/Барель	Ціна газу TTF (середня), євро за МВт·год
2013	0	3200	5664	1000	108,56	26,5
2014	1000	3300	5829	1200	98,97	28
2015	1200	3400	6025	1350	52,32	22
2016	1400	2900	5662	1500	43,67	16
2017	1600	3000	6185	1700	54,14	17
2018	1800	3200	7601	1950	71,34	22,227
2019	2000	3300	8285	2150	64,3	13,516
2020	2200	3400	8912	2350	41,96	10,937
2021	2695	3616	9512	2650	70,86	51,567
2022	13831	4051	11569	3650	100,93	132,125
2023	18352	4852	13674	4250	82,49	37,911
2024	16625	6027	16482	4750	80,52	37,941

Джерело: [70, 68]